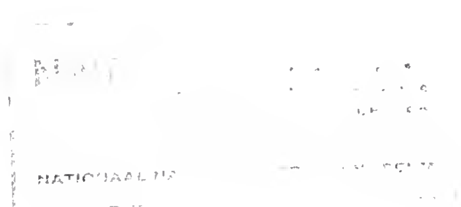

Barcode: zie → pag. 1

LEVENSSCHETS

VAN

HERMANN SCHLEGEL

AANGEBODEN DOOR

Dr. G. SCHLEGEL,
te Leiden.

Overgedrukt uit het Jaarboek der Koninklijke Akademie van Wetenschappen 1884.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1884.

LEVENSSCHETS

VAN

HERMANN SCHLEGEL.

(Aangeboden door Dr. G. Schlegel te Leiden).

———

»Dr. Hermann Schlegel, Professor, Direktor des Königl. »Niederländischen Reichsmuseums für Naturgeschichte zu »Leyden, Ritter des Ordens des Niederländischen Löwen, »Mitglied der Königl. Akademien zu Amsterdam, Berlin »und Turin und verschiedener anderer gelehrten Gesellschaf»ten, *einer der berühmtesten Söhne unserer Stadt*, ist am 17 »d. Mts. in Leyden hochbejahrt zur ewigen Ruhe eingegangen."

Met deze woorden begint een kort levensbericht van Schlegel in de »Altenburger Zeitung" van 23 Januari 1884, want in deze stad was het, dat hij den 10den Juni 1804 het levenslicht aanschouwde.

Zijn overgrootvader, uit de omstreken van Worms afkomstig, stamde uit het oud en aanzienlijk geslacht der Schlegel's, van 't welk een lid reeds in 1323 door vorst Bernhard van Anhalt beleend werd.

In het jaar 1738 of 1739 trad hij in franschen dienst, werd in den oorlog tusschen Frankrijk en Oostenrijk in 1740 door de Oostenrijkers krijgsgevangen gemaakt en naar Hongarije gebracht,

Daar werd hij door den graaf Batthyani, die zelf meestal

in Weenen woonde, tot administrateur van één zijner goederen in Hongarije aangesteld, welke plaats hem zóó goed beviel, dat hij, bij de later gevolgde uitwisseling van krijgsgevangenen, niet wenschte in aanmerking te komen. Graaf BATTHYANI liet toen ten behoeve van zijn' administrateur eene school bouwen, waarvan SCHLEGEL meester werd, en bij welke gelegenheid hij hertrouwde met eene vrouw uit Stiermarken. Hij verwekte bij deze vrouw één zoon, MELCHIOR genaamd, (geb. 1746, † 1805), die geelgieter werd en zich te Praag vestigde. Wegens het lezen van een' bijbel, dien MELCHIOR toevallig gevonden had, van ketterij beschuldigd, begaf hij zich naar Leipzig en van daar naar Altenburg, waar hij zich als geelgieter vestigde en door den Superintendent REICHLIN in de Evangelisch-Luthersche Gemeente werd opgenomen. Toen echter in 1782 Keizer FRANS van Oostenrijk zijn tolerantie-edict publiceerde, kreeg MELCHIOR SCHLEGEL het heimwee, en keerde naar Weenen terug met zijne vrouw en zijn toen 13-jarig zoontje (geb. 17 Oct 1769, de vader van HERMANN SCHLEGEL). Niettegenstaande het tolerantie-edict, vond SCHLEGEL daar echter zooveel intolerantie, dat hij reeds binnen veertien dagen Weenen verliet en naar Hermanstadt trok. Zijne vrouw bewoog hem echter naar Altenburg terug te keeren. Nadat zijn zoon, JOHANN DAVID SCHLEGEL, daar de burgerschool bezocht had, dwong zijn vader hem tegen zijn' zin eveneens geelgieter te worden. In 1802 nam hij de zaak van zijn' vader over, en huwde den 19den Juli 1803 met JOHANNA ROSINA SEILER, uit welk huwelijk elf kinderen geboren werden, waarvan HERMANN de oudste was. Onder de leiding van DAVID SCHLEGEL werd de geelgieterij eene bloeiende fabriek *), die toen voornamelijk de koperen ornamenten leverde, waarmede de Altenburger boeren gewoon zijn hunne paardetuigen te versieren.

*) De fabriek is thans in handen van een' zijner neven, levert pleeten en zilveren rijtuig- en tuigversierselen, wordt door stoom gedreven, en verschaft werk aan 300 arbeiders.

Doch laten wij thans het woord aan HERMANN zelven, in wiens nalatenschap ik eene door hem zelven in het Duitsch geschreven biographie vond, waarvan ik de Nederlandsche vertaling hieronder geef:

Mijne levensbeschrijving, die ik trouwens als lid der Academie niet ontgaan kan, had ik gaarne aan anderen overgelaten, indien niet zooveel van mijne daden in vergetelheid begraven waren. Het is wel is waar een stuitend gevoel, zichzelven op den voorgrond te moeten plaatsen, of zelf toegezwaaiden lof te moeten verkondigen, maar als ik het laatste gedaan heb, is dit met geen ander doel dan den boozen te leeren, hoe de goeden over mij gedacht hebben.

Ik ben den 10den Juni 1804 in Altenburg geboren. Mijn vader had eene zaak onder den naam van Fabriek van messing-gietwaren. Hij was een gemoedelijk, maar gestreng man, van oudduitsch »Schrot und Korn", van eene beproefde eerlijkheid, goede schoolvorming, met algemeene kundigheden toegerust, en die zich zijn geheele lange leven door met de meest verschillende wetenschappen bezig hield. Vrij van alle partijzucht, werd hij herhaaldelijk tot scheidsrechter gekozen; zelfs werd dikwijls zijn raad in de hoogste aangelegenheden gevraagd. Hij was eere-assessor bij het Vredegerecht, en werd in het jaar 1815 tot bevelhebber van den landstorm benoemd. Zijne lievelingsstudiën waren Philosophie, voornamelijk die van KANT, Entomologie en de fransche taal. Hij werkte vooral bezielend bij de stichting van wetenschappelijke vereenigingen, waarvan de leden gewoonlijk ten zijnent vergaderden; en toen de »Naturforschende Gesellschaft des Osterlandes" gesticht werd, nam hij het ambt van conservator der verzamelingen op zich.

Hij wijdde zich met hart en ziel aan mijne opvoeding, waarvan het systeem hoofdzakelijk gebaseerd was op dat, hetwelk FREDERIK WILLEM I van Pruisen voor zijn' zoon FREDERIK den IIen ontworpen had. De mildste bepalingen daarvan waren: het geheele jaar door op slag van 5 uur

des morgens vereeniging aan de studeertafel. Des avonds 10 uur ophouden met allen hoofdarbeid; vlijt, ernst en stiptheid in alle bezigheden: voortreffelijke regels, bij mij tot gewoonte geworden, en die ik nog tot op den huidigen dag opvolg.

De strengere bepalingen waren samengevat in de grondbeginselen van eene blinde gehoorzaamheid, volkomene onderdanigheid en onvermurwbare gestrengheid. Aan den anderen kant stond mijn vader mij, zooveel hij vermocht, leerzaam ter zijde; maakte mij op alles opmerkzaam; zette mij voortdurend tot nadenken aan, en wijdde mij in vele zaken in, die een' knaap anders vreemd blijven. Het dualisme zijner beginselen moest echter noodzakelijk tot twee tegenovergestelde richtingen leiden: de eene verwijderend, zooals het geval was met bovengenoemd vorstenpaar, de andere toenaderend en in de hoogste mate vormend, zooals plaats greep tusschen MOZART en zijn' vader. Zonder dezen invloed zoude veel zich klaarblijkelijk anders toegedragen hebben.

Onder de toenmalige jeugd mijner vaderstad, alsook bij vele oudere lieden, zelfs in den burgerstand, bestond eene buitengewone liefhebberij voor de natuurwetenschappen. Het verzamelen van dieren, vooral van kapellen, van vogeleieren, ook van planten en steenen, was zeer algemeen. Eerste punt van aantrekkelijkheid was de kapellenverzameling van mijn' vader, en dit zelfs reeds in de vroegste kinderjeugd. De *Leine*, een omvangrijk bosch in den omtrek, dat heden nog, wegens de zuidelijke tint zijner fauna, het Eldorado der Leipziger kapellenjagers is, leverde rijk materiaal op. De lust tot verzamelen had ook eenige ferme werklieden van ons huis bekropen, en deze vergezelden mij op mijne uitstapjes. Dientengevolge kon alles degelijk, systematisch en in het groot gedreven worden. Het opkweeken van rupsen werd weldra hoofdzaak. Lange staken met haken, reusachtige lakens om onder de boomen te leggen, verschaften ons overvloedig al wat op de boomen leefde; struikgewas en planten werden afgezocht, de schors der boomen afgevild,

de aarde tusschen de boomwortels doorwoeld, en al het gevondene ter waarneming en opkweeking in een bijzonder vertrek verdeeld. Daarbij kwamen nog allerlei uit den vreemde toegestuurde insecteneieren. Dit bracht mij van zelf tot de studie der overige insecten, alsook tot die van andere dieren en planten, maar hoofdzakelijk tot herhaalde proeven om basterdsoorten te teelen, de grootst mogelijke hoeveelheid variëteiten te verkrijgen of het geheim van afwijkende vormen te bespieden, b. v. de twee vormen van Vanessa (Araschnia), V. levana en V. prorsa genaamd.

De verschijning van eenige aan de streek vreemde, zeer zeldzame soorten, leidde mijne aandacht op de migraties van dieren of hunne overbevolking. Daartoe behoorde voornamelijk de zeer zeldzaam voorkomende rups van Sphinx (Chairocampa) celerio; de, gedurende een enkel jaar, in de orangerieën van den Hertog van Saksen overal tegelijkertijd, en in betrekkelijk groot aantal, gevonden rupsen van Sphinx (Daphnis) nerii, en het in zeker jaar plotseling verschijnen van groote massa's van de anders zoo zeldzame Bombyx (Spatalia) bicolora.

Het zich vertoonen in het Gothasche van eene, hoewel kleine, kolonie van eene zwarte veldrot, die men anders slechts in vele streken van Zuid-Rusland vindt, scheen mij toe eene vingerwijzing tot het bestaan van bijsoorten te zijn.

Maar vooral was het de betrekking der rupsen tot de planten, van de levende wezens in het algemeen tot elkander en tot het klimaat, de ligging en hoedanigheid der plaats waar zij gevonden worden, die het uitgangspunt vormden van mijne nasporingen omtrent de wetten der geographische verspreiding der dieren en der planten, hunner grondvormen met betrekking tot hun samenstel, kortom naar de gezamenlijke oorzaken van elk afzonderlijk verschijnsel.

Dit alles legde, reeds in vroeger jaren, de kiem tot de beschouwingen en die richting, welke ik in al mijne werken heb gevolgd.

De toevallige vondst van een buizerdnest met eieren, en

de 2e editie van BECHSTEIN's Naturgeschichte Deutschlands, die mijn vader mij ten geschenke gaf, leidde mijne aandacht op de studie der ornithologie. Ik leerde vogelhuiden praepareeren, en trachtte, ten einde tijd uit te winnen, deze kunst tot de eenvoudigste regelen terug te brengen. Eene vogelverzameling werd aangelegd, levende vogels, voornamelijk roofvogels, gehouden, waaronder niet alleen de Edelvalk, Havik en Nachtuil, maar ook de Torenvalk en de Buizerd, en zelfs deed ik proeven met valkenafrichting.

Behalve bovengenoemd bosch, de Leine, verschaften mij de omstreken van de stad Schmölln, waarheen ik mij gewoonlijk gedurende de feestdagen en schoolvacanties begaf, eene tweede hoofdplaats voor mijne verzamelingen en nasporingen. Deze stad ligt eenige uren van Altenburg, nabij het gebergte. Mijn grootvader van moeders zijde, die daar woonde, was landhuishoudkundige, en liet mij naar hartelust op de weilanden en velden en in het bosch ronddwalen. Ik beschouwde mij daar vrijer dan een vorst, en als ik er met eene ossenkar heenreed, meende ik meer te zijn dan die oude frankische koningen, die eveneens zoo reden, omdat ik bovendien een gelukkig mensch was.

De aldaar gevestigde houtvester GEUTHER, een man in de school van BECHSTEIN gevormd, nam mij als scholier onder zijne hoede mede. Hij leerde mij de edele jacht naar alle regelen der kunst. Eerst nadat ik geleerd had eekhorentjes, konijnen en hazen met de kogelbuks zeker te treffen, mocht ik een met hagel geladen geweer dragen. Hij verstond de kunst van vogels te praepareeren grondig, en was een ongemeen geoefend schutter. Veel aantrekkelijkheid in die plaats had ook voor mij een glasblazer, die wel is waar zijn handwerk met talent uitoefende, maar alléén om daarmede den kost te verdienen. Zijn geheel bestaan ging eigenlijk in twee dingen op: vogelvangst en jacht op groot wild. Zijn huisje lag buiten de stad, aan de glooiing van eene terrasvormige hoogte. Daar bevonden zich alle denkbare gereedschappen tot de vogelvangst. In het bosch had hij

met goedkeuring van den houtvester, zoutlikplaatsen voor het groot wild aangelegd, en in de buurt daarvan op oude eikeboomen zoogenaamde *kansels* geplaatst, van waaruit men de groote dieren, in de stilte van den nacht en onder den overweldigenden indruk eener grootsche en eenzame natuur, waarnemen kon.

Als er een hert geschoten was, hetgeen echter niet dikwijls gebeurde, werd het in triumf door de stad gedragen, en de vreugde bereikte haar toppunt, toen eens de bloedhonden eene jonge hinde opgejaagd hadden, en deze levend naar het park van den baron von Thümmel in Altenburg gebracht werd, waar zij later tot een' rijzigen twaalfeinder opgroeide.

Deze glasblazer was voor het overige een fijn waarnemer; hij ging nooit zonder geweer uit, en, als zijn getrouwe metgezel, leerde ik van hem zeer veel omtrent de zeden en de leefwijze der vogels en andere dieren. Maar de hoofdrol bij het verzamelen en de onderzoekingen in de omstreken van Schmölln, speelden twee knapen: Kaspar en Georg. Ik had ze, zelf bijna nog een kind, tot mij getrokken, en den jongen Kaspar, als den beter ontwikkelde, voor de grap tot mijn' lijfjager benoemd. Zij waren de zoons van een' armen wever, liepen blootsvoets, waren sterk, geoefend in het loopen en klimmen, hartstochtelijke vogel-, visch- en kreeftenvangers, en ten allen tijde gereed om alles te doen wat ik wenschte. Van te voren gewaarschuwd wanneer ik naar Schmölln kwam, stonden zij bij mijne aankomst, met groote stokken gewapend, voor de deur van mijn grootvaders huis, om met mij naar buiten te trekken, hetgeen ook geregeld onmiddellijk gebeurde. Zoo lang ik in Schmölln bleef, verlieten zij mij alleen om thuis te slapen. Allerlei voorwerpen van natuurlijke historie werden dan verzameld, en als ik wegging, droeg ik hun op daarmede voort te gaan, en zelfs om zekere waarnemingen te doen.

Op deze wijze slaagde ik er o. a. in, studiën over de voortplanting van den koekoek te maken, en de leefwijze

van den zeer zeldzaam voorkomenden en verborgen levenden wespvalk (Pernis apivorus) nauwkeurig te leeren kennen; de plaats, die hij toen onder de buizerden vrij algemeen innam, heeft mij altijd zeer precair toegeschenen. De Naturforschende Gesellschaft des Osterlandes vertrouwde mij weldra de zorg voor hare verzameling van hoogere dieren toe; ik kon in hare bibliotheek mijne boekenkennis vermeerderen, terwijl menige betrekking tot geleerde en degelijke lieden werd aangeknoopt.

De wensch, grootere verzamelingen en een' meester in het vak te zien, bracht mij naar Renthendorf bij den predikant Brehm, toen met Naumann de grootste ornitholoog van Duitschland. Mijn eerste bezoek bracht ik hem toen ik nog geen dertien jaar oud was. Deze geestige en eigenaardige man behield mij gedurende de schoolvacantie bij zich. Hij dwaalde dagelijks door bosch en veld, en het deed hem veel genoegen te bemerken, dat ik vlucht en stem der vogels zoo goed kende. Ik had hem mijne waarnemingen schriftelijk medegedeeld, en ik was er niet weinig trotsch op, dat hem verschillende feiten, die hij ook later in zijne werken opnam, toen nog nieuw waren. Daartoe behoorde onder anderen het broedsel van den kleinen roerdomp (Ardea minuta), waarvan ik het nest en de eieren gevonden had, als ook de ontdekking van den moerasrietzanger (Calamodyta palustris), welke Brehm zelfs toen nog loochende, toen ik hem op een', in de onmiddellijke nabijheid zijner woning staand elzenboschje, zingenden vogel dezer soort had opmerkzaam gemaakt, welken vogel hij echter voor een', zooals hij zich uitdrukte, knoeienden en nog niet volleerden spotvogel (Hypolais) hield.

Ik wenschte de zaak echter tot klaarheid te brengen, en daar het reeds begon te schemeren, beloofde ik hem den volgenden morgen den zanger te schieten, terwijl de dominé kerk hield.

De preek was nog niet geheel ten einde, toen ik door de open kerkdeur, met mijn' vogel in de hand verborgen, binnentrad.

Een wenk gaf den meester het slagen mijner jacht te kennen. Hij had zijne kleine gemeente de almacht Gods in de wonderen der natuur geschetst; maar met eene behendige wending sloot hij zijne rede met eene uitnoodiging om de bewijzen zijner preek in zijne verzameliug te komen beschouwen, waarbij hij zijne toeschouwers op koffie en koek trakteerde. Hij was, de kerk uitgaande, vooruitgegaan en ik liep naast hem met het geweer over den schouder.

In zijne studeerkamer binnengetreden, wierp hij zijne toga af, bekeek den vogel nauwkeurig en riep uit: »Gij hebt »gelijk, ik heb die soort nooit geschoten en bezit ze niet in »mijne verzameling. Kom in mijne armen; in U zit een »echte naturalist."

Deze gebeurtenis was voor mij van des te meer gewicht, omdat ik reeds toen vermoedde, dat de studie der rietzangers, zooals ik ook later zal aantoonen, tot een juist inzicht van het begrip *soort*, alsook tot de erkenning van de verwantschap en afwijkingen der soorten van een' diervorm leiden moest.

Een dergelijk voorval als met dien »verwenschten" rietzanger, zooals Brehm hem in scherts noemde, beleefde ik later voor de poorten der stad Leiden met Joh. Natterer, een van de kundigste ornithologen van zijn' tijd, dien ik echter niet overtuigen kon. Terloops zij nog opgemerkt, dat de jacht op dezen vogel slechts weinigen gelukt, omdat zij, wil men slagen, evenals die op den korhaan moet uitgeoefend worden.

De aantrekkingskracht, die de geheele kring der natuurlijke geschiedenis op mij uitoefende, werd ondertusschen reeds vroeg naar een gemeenschappelijk middelpunt geleid.

De aanleiding daartoe was de »Allgemeine Geschichte der Reisen", die mijn vader mij schonk. Dit boek bleef standvastig bij mij, en een onwederstaanbare lust vreemde landen, ja de geheele aarde, te bereizen, maakte zich van mij meester. Ik hield de zaak streng in het oog en kwam weldra tot de overtuiging, dat de vergelijkende physische Geogra-

phie, in haar volsten omvang, de sleutel van alle natuuronderzoek was. De studie der laatste werd vroeg opgewekt door het regelmatig bezoek aan de Leipziger Messe, als ook door de oorlogen van Napoleon Op deze wereldmarkt kon men, zooals bekend is, allerlei volken van Europa, tot de uiterste grenzen van Rusland, ja zelfs van westelijk Azië, leeren kennen. De oorlogen van Napoleon maakten dit tooneel volledig. Zijne legers brachten de volkeren van het Westelijk en Zuidwestelijk Europa tot ons, en van den anderen kant kwamen zij uit het Oosten en Noordoosten van ons werelddeel. Vooral trokken de Lappen, Kozakken en Baschkiren het meest mijne aandacht. De totaalindruk, dien deze in massa waargenomen vreemde volken op mij maakte, was onvergankelijk. De Kozakken, die men toen nog als een' Mongoolschen stam beschouwde, bleken fraaie mannen van Zuid-Europeesch ras te zijn, die er niet aan dachten den knaap kwaad te doen, maar hem integendeel op hunne paarden lieten rossen, en bij het afscheid altijd aangedaan waren. Nog meer waren wij over de Baschkiren verwonderd, die men eveneens als monsterachtig geschilderd had. Hoewel dikwijls ruw van gelaatstrekken, waren er toch verscheidene fraaie mannen onder, zoodat zelfs een van hen, een stevige »veertiger", de Aartsvader genoemd werd.

Was het toe te schrijven aan mijne jeugd, of aan de onbeschroomdheid, waarmede ik met deze natuurmenschen kennis aanknoopte, of bracht ik hun hun eigen kinderen in hun vergelegen vaderland te binnen? Kortom, ik werd weldra hun lieveling; zij toonden mij hunne wapens, vooral het gebruik van hun boog en pijl, die zij tot eene onbegrijpelijke hoogte wisten in de lucht te schieten. Ook hun viel het afscheid zwaar, zij weenden als kinderen, en ik zag ze met leedwezen wegtrekken, omdat ik ze in hunnen waren aard en niet als ruwe soldaten had leeren kennen.

In zulke bewogen tijden leeft de mensch in een' staat van voortdurende opwinding. Een dag bracht meer nieuws en verscheidenheid dan anders maanden het doen, en het

kleine jachtgeweer, waarmede ik van jongs af vertrouwd was, werd voor een klein soldatengeweer verruild, dat ik als adjudant van mijn' vader droeg. Het liefst bleven wij achter de ligne de bataille, hielpen de gewonden verbinden, en verkreeg ik spoedig eene noodzakelijke zelfstandigheid in het handelen, een dieper inzicht en eene ernstige, zedelijke vroegrijpheid. Onder de toenmalige jeugd was ook eene zekere vrijgeesterij en een opstand tegen het oude gebruikelijke ontstaan: verschijnselen, die als voor den staat gevaarlijk werden beschouwd. Dit was ook het geval met de leerlingen in de kostschool van WINKLER, waartoe ik eveneens behoorde. Onder de toen reeds vertrokken leerlingen, bevonden zich de latere Kerkeraad HASE en de wetenschappelijke kunstenaar ERNST FÖRSTER. Niemand had een zoo aangenaam voorkomen als HASE; er bestond geen gezelliger metgezel, en niemand hanteerde den degen zoo goed en zoo sierlijk als hij Hij maakte in de stad, hetgeen de Franschen »la pluie et le beau temps" noemen, en werd door de jeugd als eene autoriteit beschouwd. Tot FÖRSTER voelde ik mij aangetrokken door zijn buitengewoon talent in het teekenen, te meer nog daar ook ik door zijn' leermeester en onzen huisvriend, Professor SCHMIDT, opgeleid werd.

Mijn vader wijdde, als èen verlicht voorvechter der vrijheid van gedachte, eene zeer bijzondere aandacht aan de godsdienstige woelingen van dien tijd. Het werk van DUPUIS »Origine de tous les cultes" en van VOLNEY »Les Ruines" had wortel geschoten. Iedereen vormde zijne eigene denkwijze; ik eveneens, en hoe jong ook, duldde ik geene tegenspraak. De methode van catechisatie-onderricht in onze school beantwoordde in geenen deele aan de eischen des tijdgeests. De leeraar, een man van wien ik trouwens veel hield, had eene zoetsappige, gezalfde voordracht, en sprak het liefst over de openbaring van Johannes. In den speeltijd werd het behandelde besproken, de leerlingen spotten er over en schilderden toepasselijke karikaturen op den muur.

Ik deed daaraan niet mede, omdat mij de zaak te onbeduidend toescheen; maar toch geloofden de docenten, dat ik de aanvoerder was.

Op zekeren dag, toen de leeraar ons met eene biddende en huilerige stem smeekte, toch geene bokken te worden en verdoemd om aan de linkerzijde te zitten, scheen ik eene iet of wat te sterke grimasse getrokken te hebben, zoodat de overige scholieren hardop begonnen te lachen.

De anders zachtmoedige leeraar vloog op mij toe; ik riep hem toe, dat ik geene straf verdiend had, maar, daar hij bleef doorgaan, nam ik een klein testament op, dat naast mij lag, en wierp hem dat naar het hoofd. Verbaasd bleef hij staan, en ik zeide toen bedaard: »thans heb ik straf verdiend, laat mij nu maar in de doos stoppen."

Ik bleef daar een uur in zitten, toen mijn vader kwam en mij, zonder een woord te zeggen, naar huis bracht. Elke poging tot eene oplossing leed schipbreuk op mijn onbuigzaam karakter en mijn onwankelbaar streven naar onafhankelijkheid, en ik verklaarde ronduit, dat niets ter wereld mij weder er toe brengen kon, die les opnieuw bij te wonen. Deze zaak baarde opzien, maar zij werd gesmoord en door een' huisvriend wijselijk uit de wereld geholpen. Deze was de beminnenswaardige en met echten dichtergeest bezielde Hofpredikant Sachse *). Hij gaf mij uit eigen beweging

---

*) Ik denk nog steeds met oprechte hoogachting aan dezen zeldzaam rechtschapen man. Hoe hij en onze geestverwanten over mij dachten, sprak hij in een gedicht uit, hetwelk hij mij in latere jaren op een groot feest, dat de Naturforschende Gesellschaft mij ter eere gaf, overhandigde. Ik geef het hier naar den oorspronkelijken druk terug, omdat het het talent van den eerwaardigen man treffend kenschetst. Tot beter begrip moet ik er bijvoegen, dat het handschrift van mijn slangenwerk toen gereed voor den druk lag; dat ik op het punt stond om mijne bruid Cornelia Buddingh', eene geboren Nederlandsche, die een jaar bij mijne ouders vertoefd had, af te halen, en dat de voornaam van mijn' vader „David" was.

privaatonderricht in den bijbel en het Christendom, en dit onderricht was verstandig. Ik dacht bij mijzelven: »Wacht maar! gij zult pleizier van mij hebben.'' En inderdaad toonde ik bij het examen de knapste te zijn, zooals het trouwens ook mijne gewoonte was, in elke schoolklasse waartoe ik bevorderd werd, zoo spoedig mogelijk de eerste plaats mach-

---

DEN SCHEIDENDEN AM 8 NOVEMBER 1836 VON DER NATURFORSCHENDEN GESELLSCHAFT DES OSTERLANDES ZU ALTENBURG.

MEL. *Es ist so köstlich etc.*

Wohlan! heut gebt der Fröhlichkeit
Die Wissenschaft zur Beute.
Es hat das Forschen seine Zeit
Und ihre Zeit die Freude.
Benutzt die Stunde, die uns winkt
Und liebe seltne Gäste bringt.

O Priester Du im Isisdienst,
Uns hold in weiter Ferne,
Der Du im Vaterhaus erschienst,
Gelockt von Deinem Sterne,
Nimm in der alten Freunde Reihn
Heut noch einmal ein Plätzchen ein.

Hier, wo der Knab' in Wald und Flur
Nach Schmetterlingen jagte,
Wo das Geheimniss der Natur
Zuerst dem Jüngling tagte,
Hier grüssen wir den Mann der Kraft
Im Lorbeerkranz der Meisterschaft.

Wie strömmt von Seinem Ehrenplatz
Auf uns auch Licht und Leben!
Wie viel gab Er aus seinem Schatz!
Wie viel wird Er noch geben,
Bringt uns nicht die Bataverin
Aus Seinem Aug', aus Seinem Sinn.

Denn seht, es steht der Ophiuch
An einem andern Himmel!
Der sich bisher mit Schlangen trug,
Der flieht jetz ihr Gewimmel,
Zur Taube, die sein Herz umstrickt,
Ist schnell sein Sternbild fortgerückt.

Und mit Ihm fliegt Sie wieder heim,
Die Er uns anvertraute,
Von deren Lippen Honigseim
Der Charitinnen thaute.
Zieht fröhlich hin! Die Hoffnung spricht:
Ihr Lieben, Ihr vergesst uns nicht.

Zieht hin und baut ein warmes Nest
Am feuchten Meeresstrande.
Der Segen folgt nach Nord und West
Euch aus dem Osterlande.
Lasst blüh'n auf Hollands sicherm Damm
Der Zweige viel von Davids Stamm!

Jetzt gilt's, der Freude Silberblick
Im Glase zu erhaschen.
Wir trinken all' auf Euer Glück,
Doch nicht aus Leydner Flaschen.
Wie fern Ihr zieht, Ihr bleibt uns nah;
Hoch Hermann und Cornelia!

tig te worden, hoewel ik de verkregene loftuitingen door allerlei grappige streken eenigszins temperde *).

Ik vernam nu ook, dat dit geval de aandacht van de regeering op mij getrokken had, waarom ik mij echter geens-

---

*) Als men mij onrechtvaardig behandeld had, verzon ik ook wel ernstigere grappen, zooals b. v. de navolgende: Het schoolgebouw stond op eene binnenplaats. Gelijkvloers was de Carcer (de doos) en de rommelkamer, op de eerste verdieping waren kleinere kamers, en op de bovenste verdieping onder anderen eene zaal die wel 50 leerlingen bevatten kon. De docent sloot mij eens, wegens een klein vergrijp, gedurende het middageten in deze zaal op. Ik besloot hem een lesje voor het vervolg te geven. Achter de ouderwetsche kachel van de zaal stond een reusachtige inktpot, met inkt gevuld, en daarnaast lag een penseel. Ik maakte daar gebruik van om de vier witte muren van de zaal met allerlei karikaturen van den docent en diens vrouw te beschilderen. Na gedanen arbeid, en nadat ik alle inktkokers vuil gemaakt had, deed ik een venster open, klom er uit, sloot het weder, en met de voeten op een klein, nauwelijks een voet breed afdakje rustend, liep ik met de armen balanceerend langs den loodrechten muur verder, totdat ik op een laag dak van het naastbijgelegen huis belandde. Van daar liet ik mij naar het naaste venster van do eerste verdieping afglijden, opende dit en klom in de kamer, waarna ik het venster weder sloot en mij in een boek verdiepte. Ik luisterde. Het uur, waarop de custos de deur van de zaal zoude openen, sloeg. De jongens stormden naar binnen, maar in mijne plaats vonden zij, zooals zij zeiden, „eene ledige schilderijgalerij." Een ontembare schaterlach weerklonk. De docent werd geroepen, hij liet de zaal ontruimen, en ontsloot de lagere kamers. Hier vond hij mij, met de ellebogen op de tafel en het hoofd tusschen de handen zitten. „Hoe kom je hier?" vroeg hij. „Wat voor een vraag is dit?" antwoordde ik: „U hebt mij immers hier opgesloten" „Ik", zeide hij, „Ik heb je immers boven in de zaal opgesloten." „Zoo! hoe kom ik dan hier?" De man stond versteend. Zooals altijd, bij buitengewone gevallen, werd mijn vader gehaald. Liegen was mijne gewoonte niet, maar, dacht ik, deze grap is toch wel een leugen waard en ik zeide slechts tot mijn' vader: „Men heeft u verteld wat er gebeurd is; oordeel zelf". Hij was overbluft, want van zulk een waagstuk had niemand zelfs gedroomd. Mijne vriendschap met dezen docent bleef trouwens ongestoord tot zijn' dood voortduren.

zins bekommerde, omdat ik van deze zaak, die voor mij afgedaan was, voor goed afscheid genomen had.

Ik moest nu aan de Academie komen en kon elk vak kiezen, behalve dat van de natuurwetenschappen; dus een vak naast hetwelk ik mijne lievelingswetenschap bestudeeren kon. Maar de Theologie scheen mij te bekrompen toe en zich binnen te enge kringen te bewegen; de Rechten te spitsvondig; bespiegelende Wijsbegeerte te bodemloos; Philologie te schoolmeesterachtig; zuivere Mathesis te nuchter en te droog; Geneeskunde te duister en te tijdroovend *). Ik gaf derhalve de voorkeur aan de lucratieve zaak mijns vaders, maar met het geheime voorbehoud en vast besluit, mij bij de eerste ernstige gelegenheid daarvan los te maken.

Mijn vader was des te meer met dit voornemen ingenomen, omdat de door hem bewonderde J. J. Rousseau iets dergelijks aangeprezen had. In de zaak getreden, hield ik de boekhouding, droeg zorg voor de correspondentie en streefde er naar, mij in alle richtingen praktisch en technisch te bekwamen, hetgeen mij mijn leven lang uitmuntend te stade is gekomen. Er schoot, behalve de avonden, op zon- en feestdagen overvloedig tijd over om allerlei studies te maken, en de autodidact genoot daarbij het voorrecht, door zijne eigene oogen en niet door die van den leermeester te leeren zien; een onberekenbaar voorrecht, want slechts op dien weg ontdekt men iets nieuws. Ik maakte daarbij zooveel mogelijk uitstapjes, en zette de reeds in jongere jaren begonnen voetreizen regelmatig voort, terwijl ik daarbij het doen en laten van elken stand gadesloeg, om de totaal-verhouding

---

*) Een van mijne broeders, Dr. med. Franz Schlegel, evenals ik een vereerder der Natuurlijke Geschiedenis, nam de proef met het medische vak, maar gaf het trots eene veeljarige, gelukkige en rendeerende praktijk, weder op, omdat het hem stuitte als kunstenaar beschouwd te worden. Hij werd toen Directeur van de Diergaarde in Breslau.

der menschelijke maatschappij behoorlijk te kunnen vatten en waardeeren. Behalve Leipzig, bezocht ik ook dikwijls Dresden. De bergwerken van Freiberg, de rotsen van de omstreken van Altenburg, alsook de naastbij gelegen gebergten, leverden voortdurend rijken toewas voor mijne verzamelingen. Kortom, ik voelde overal een prikkel om mijne verdere plannen voort te zetten.

Aan de politiek schonk ik alleen dan mijne aandacht, wanneer zij in de geschiedenis ingreep. Ik las couranten slechts onder tafel, waarbij ik trouwens geen tijd voor de zoogenaamde »Leading Articles" had. Voor het jeugdig geslacht waren toen bovendien de tijdsomstandigheden zeer treurig. Na de oorlogen volgden twee jaren van hongersnood. De groote menigte, wars van alle onlusten, had alle belangstelling verloren, scheen alleen te leven om welvaart te verkrijgen, en droeg den muilband, dien men haar aangedaan had, met onverschilligheid. De stormachtige jeugd, door eene edele vlucht bezield, vernietigde haar eigen werk door gebrek aan doorzicht en door overdrijving. Alles nam een' anderen keer, dan bedaarde lieden verwacht hadden. De stadssoldaten, die binnen de poort op banken zaten, en bij de aankomst van een' vreemdeling of een' wagen hunne breikous wegwierpen, de slaapmuts voor den steek verwisselden, het oud schietgeweer in den arm namen, en den aangekomene een donderend »halt"! toeriepen, waren wel is waar afgeschaft, en met hen de neuswijze poortschrijvers (kommiezen), die den reiziger deftig wachten lieten; de »insolence of office" der politiëbeambten was wel wat minder geworden; maar daarentegen werden aan de andere zijde, de teugels strakker aangetrokken en daardoor menigeen van zijn vaderland afkeerig. Ook mij was het reeds lang te nauw geworden, en ik werd er ten laatste uitgedreven, toen mijn vader zich eens onvoorzichtiger wijze ontvallen liet, dat ik toch zonder hem niet kon bestaan. »Dat zal ik U toonen!" was mijn antwoord. Ik verliet dadelijk de kamer, pakte mijne spulletjes bijeen en begaf mij, zonder afscheid van hem

te nemen, op reis, behalve eenig gereed geld, in het bezit van eene beurs, goed gespekt met ringetjesdukaten en andere oude munten, die mijne moeder en grootmoeder, in een geheim laadje van de secretaire, op zijde gelegd en mij heimelijk toegestoken hadden. Ik verliet, nog geen achttien jaar oud, met een zwaar hart mijne vele beschermers en vrienden, maar zonder rouw mijne vaderstad, die mij, hoewel eene residentie, nuchter, huisbakken en kleinsteedsch toescheen, en nam niets mede dan de Saksische eerlijkheid, gemoedelijkheid en beleefdheid, laatstgenoemde echter slechts in beperkten vorm. Ik begon mijne voetreis over Chemnitz en Freiberg naar Dresden, en kreeg in laatstgenoemde stad huisvesting bij een' vriend.

In die stad bleef ik een paar jaren, en vond ik dikwerf gelegenheid, de omstreken in wijden kring te onderzoeken. Maar Dresden kon mij op den duur niet boeien. Ik had door buitengewone zuinigheid, door allerlei werk en het geven van lessen, eene kleine som bijeengespaard, en besloot daarom met Paschen 1824 eene grootere voetreis te ondernemen, en die tot Weenen uittestrekken, want daarheen werd ik gelokt door den naam van het K. K. Naturalien-Kabinet als eene model-inrichting en de beste technische school.

Nadat ik mij onderweg 14 dagen in Praag opgehouden, en er met het volksleven kennis gemaakt had, wandelde ik naar de keizerstad. Brehm had mij recommandatie-brieven voor die stad medegegeven, o. a. ook aan Jos. Natterer, die mij welwillend ontving en mij weldra tot eene jacht op de Donaueilanden uitnoodigde. Gedurende het gemoedelijke rustuurtje, bood hij mij een klein baantje aan het Museum aan. Ik nam dit onvoorwaardelijk aan, want ik beschouwde het als den stijgbeugel, van waar ik op mijn geliefkoosd terrein hoopte te komen. Ik had thans eene groote inrichting tot mijne beschikking, mijne ambtsbezigheden lieten mij tijd voor andere studiën, en ik was bovendien van een toereikend inkomen verzekerd. Door Heckel, dien ik bij

zijne bezigheden ter zijde stond, werd ik tot een nauwkeurig onderzoek der visschen geleid. FITZINGER wijdde mij in de vakken der reptiliën en amphibieën in; bij den zonderling BREMSER leerde ik velerlei, zelfs des avonds in den kelder van ESTERHAZI, waar hij altijd alleen zat, niet wilde toegesproken zijn, maar zich dikwijls aan onze vroolijke tafel plaatste en fijne wijnen liet schenken. Tot DREIER, een ervaren anatoom, gevoelde ik mij bijzonder aangetrokken, en hij werd mij een beminde vriend en leermeester; maar bovenal was het de hongaarsche graaf PETHÉNY, die mij met liefde opnam, innige vriendschap met mij aanknoopte, en mij, onder bedreiging van het verlies onzer broederschap, dwong, huisvesting, kost en alles wat ik wenschte met hem te deelen *), toen hij er achter gekomen was, dat ik, om geld voor boeken te sparen, mijn middagmaal tot een in de eenzaamheid genoten stuk brood en dronk water had beperkt. Hij was een man van grondige kennis, vooral in de dierkunde, en een van die edele en reine karakters, die met den eens beproefden vriend de laatste bete en het laatste geldstuk zou gedeeld hebben. Mannen, zooals ik dikwerf onder zijne landslieden aangetroffen heb, en die niet door den invloed der naweeën van het Weener Congres ziekelijk of vergiftigd waren geworden.

Ik leefde van nu af onder zijne vrienden, in welker kring het gesprek toen meer in het latijn †) dan in het hongaarsch

---

*) Terwijl SCHLEGEL van huis was, liet graaf PETHÉNY diens geheele meubilair, uit het kamertje waar hij woonde, naar zijn eigen huis transporteeren, zoodat SCHLEGEL, toen hij thuis kwam, geen bed meer vond om in te slapen, en zijne hospita hem beduidde, dat hij nolens volens bij graaf PETHÉNY moest gaan overnachten. G. S.

†) Toen ter tijd spraken alle beschaafde Hongaren latijn en wel met eene buitengewone gemakkelijkheid. Hoewel alle grammaticale en syntactische regels daarbij in het oog gehouden werden, was het nu juist niet klassiek te noemen, maar het was doeltreffend en paste voor de tijdsomstandigheden, zoodat men gaarne verontschuldigde, dat zij ieder-

of duitsch gevoerd werd. Ja, ik werd zelfs in hunne dwepende vaderlandsliefde, met eene soort van feestelijke schildverheffing, tot *broeder* gekozen, toen zij vernamen, dat mijn overgrootvader, in den Oostenrijkschen successieoorlog door vorst BATHYANI gevangen genomen zijnde, in diens dienst getreden was, en op zijne goederen, waar ook mijn grootvader geboren werd, overleden was. De dagelijksche omgang met lieden uit elken stand van dit merkwaardig volk, alsook het bonte tafereel, dat Weenen door de samenstrooming van zooveel andere volksstammen uit Oost-Europa en West-Azië bood, leverden overvloedige stof voor ethnographische indrukken.

In het huis van den toenmaligen Directeur van het Museum, Freiherr VON SCHREIBER, vond ik eene zeer vriendelijke ontvangst. De kring zijner familie opende voor mij een gedeelte van het hofleven, voldoende om het te doorzien en mij met het wezen en de gebruiken er van vertrouwd te maken *).

Mevrouw VON SCHREIBER, eene voortreffelijke en zeer beminnelijke dame, was de dochter van den botanicus JACQUIN, die ons, hoewel reeds hoogbejaard, des zomers reeds vroeg te 5 uren bij zijne voorlezingen in den hortus botanicus der Universiteit bijeenriep, en van wiens nagelaten werken zij de uitgaaf bewerkstelligde †).

---

een met Domine in plaats van met Vir aanspraken. Woorden uit die taal verdwaalden soms onder andere standen, en werden dan op eene hoogst potsierlijke wijze gebruikt, zooals bij voorbeeld een zeker grenswachter deed, die de gewone vraag: „Waar komt gij van daan?" met „unde sunt" verwisselde.

*) Dikwerf werd hij genoodigd om bij de hofdames, die des avonds op het terras van het slot een luchtje schepten, verhalen te doen over zijne waarnemingen der natuur; eerst toen hij bemerkte, dat zij meer belust waren op de vergissingen in het spreken, die hij als Noordduitscher onwillekeurig maakte, en waarin het onderscheid tusschen het Noordduitsche „Schwanz" en het Zuidduitsche „Schweif" eene groote rol speelde, dan op de kennis der natuur zelve, onttrok hij zich aan deze „Conversaziones". G. S.

†) Ieder botanist kent de geschiedenis van de JACQUINS, maar de

Behalve kleine en groote uitstapjes, tot zelfs naar Hongarije, was de muziek eene mijner meest geliefkoosde uitspanningen. De voortreffelijke strijkquartetten van reizende artisten uit Praag hadden reeds vroeg in mijne vaderstad den lust voor dezen tak der kunst opgewekt. Ik kon toen nog de laatste klanken van het onder BEETHOVEN tot volkomenheid gebrachte quartet hooren. BEETHOVEN, hoewel een volksman, was door het naar het nieuwe en den glans hakende publiek, dat toen geheel door RUBINI, TAMBURINI en SONNTAG in beslag genomen was, langzamerhand naar den achtergrond gedrongen.

Tevergeefs had men het groote BEETHOVEN-concert, waarvan SCHINDLER ons het reusachtig programma bewaard heeft, gearrangeerd. Eerst lang na zijn' dood, steeg de geest van dien onsterfelijken man weder in de algemeene waardeering. Wij achtten ons reeds gelukkig, wanneer wij naar den on-

---

ware reden van hunne verhuizing naar Weenen wordt gewoonlijk over het hoofd gezien. Zij geschiedde op aandrang van VAN SWIETEN. Deze man, gesproten uit eene oude familie, welker zetel in den omtrek van Leiden stond, was, zooals bekend is, een leerling van BOERHAAVE. Als zoodanig wist hij zich, meer door zijne hooge geboorte, door zich als een man van de wereld voor te doen, door zijne veelzijdige kennis, ondervinding, bedaardheid en harmonische vorming, dan door scheppende kracht gesteund, een' grooten naam te verwerven, en werd dientengevolge door MARIA THERESIA naar Weenen beroepen. Het besluit, het land zijner vaderen te verlaten, schijnt hem zwaar te zijn gevallen; en hij liet zich eerst na eene herhaalde uitnoodiging, en door de omstandigheid dat zijne positie in Leiden, als strenggeloovig katholiek, zooals zijne voorvaderen altijd geweest waren, bij de toen in Nederland heerschende onverdraagzaamheid, schandelijk onaangenaam gemaakt werd, bewogen, er toe overhalen, dit beroep aan te nemen. In Weenen aangekomen, liet hij om dezelfde reden de beide JACQUINS uit Leiden overkomen, en bovendien kwamen ook een zeker getal in de Boerhaafsche school gevormde vroedvrouwen mede, welker nakomelingen in mijn' tijd in Weenen nog een' grooten roep genoten. VAN SWIETEN kwam, zooals bekend is, in Weenen tot groote waardigheden, en zijn eenige zoon, de uitstekende muziekkenner, de vriend van MOZART, BEETHOVEN en HAYD'N, voor wiens „Schöpfung" hij het gedicht maakte, stierf kinderloos in Weenen.

bereikbaren meester in stilte, op zijne wandelingen, hetzij in Weenen of in Baden, luisteren konden.

Ik had ongeveer een jaar in Weenen doorgebracht, toen er een brief van TEMMINCK, toen Directeur van het Nederl. Rijks Museum, aan zijn' collega in Weenen aankwam. Hij deelde hem mede, hoe hij in het jaar 1820 deze instelling had gesticht; dat de beide geleerden Dr. H. BOIÉ en Dr. H. MACKLOT, die hem tot nu toe als conservatoren ter zijde gestaan hadden, als natuurkundige reizigers zeer spoedig naar Indië zouden vertrekken; dat hij ze niet wist te vervangen, en besloot met de vraag of er misschien in Weenen een jong, wetenschappelijk gevormd mensch te vinden zou zijn, die niet alleen in de dierkunde t'huis was, maar ook praktische vorming bezat, onverschillig of hij zijne academische loopbaan al dan niet voleindigd had. Ik nam dit voorstel aan *), maar onder voorwaarde, dat ik de colleges voor onderscheiden vakken in Leiden zoude mogen volgen, en mij voor reizen in vreemde landen mocht voorbereiden.

TEMMINCK's antwoord behelsde den wensch eener zoo spoedig mogelijke afreis. Weinig dagen daarna †) verliet ik Weenen en begaf mij over Praag naar Altenburg.

Het bezoek aan mijne vaderstad was met bijzondere zwarigheden verbonden. Ik was door mijn plotseling vertrek met mijn' vader in onmin geraakt, had in mijne driejarige afwezigheid niet de minste ondersteuning van hem gevraagd, en wij hadden slechts door derden van elkander gehoord. De eenige brief, dien ik ontving, behelsde de mededeeling, dat ik, dienstplichtig geworden zijnde, t'huis komen en onder

---

*) Echter niet zoo dadelijk, want de positie in Weenen beviel toen mijn' vader zeer goed. Eerst toen VON SCHREIBER hem er op opmerkzaam maakte, dat hij èn als Noordduitscher èn als Protestant in het Zuidduitsche, Katholieke Oostenrijk weinig of geen kans van promotie had, liet hij zich overhalen dien nieuwen werkkring te aanvaarden.
G. S.

†) Zijn reispas is afgeteekend op 20 April 1825. G. S.

dienst moest gaan, daar ik anders mijn erfdeel zou verbeuren en als deserteur zou beschouwd worden. Ik had daarop geantwoord, dat ik den Staat mijn luttel erfdeel cadeau deed, en dat ik, hoewel verbannen, toch wel mijn' weg door de wereld zoude vinden.

Thans echter ontbraken mij de middelen om verder te reizen en om in Leiden te kunnen optreden, en bovendien had mijn hart mij reeds lang gezegd, dat het tijd werd te huis vrede te sluiten. Ik begaf mij dan ook rechtstreeks naar de vaderlijke woning, edoch uit voorzichtigheid eerst des middernachts, uit de naastgelegen stad in een huurrijtuig er heenrijdende. Ten einde mij niet te verraden, en denkende aan de voorliefde van mijn' vader voor de fransche taal, riep ik hem, toen hij op mijn herhaald kloppen het bovenslaapkamervenster opende, toe, dat ik een oude kennis uit de oorlogstijden was, die zich, ten einde hem te verrassen, niet noemen wilde. Hij draalde nog en riep mij toe: »mais, Monsieur, à minuit, on ne reçoit pas tout le monde." Ik schreeuwde echter met fransch ongeduld en beslistheid terug: »mais moi, je ne suis pas tout le monde, ouvrez seulement, et vous verrez." Dit hielp, de voordeur werd opengedaan, maar mijn vader herkende mij eerst, toen ik mij genoemd had en hem in het Duitsch aansprak. Wij waren beiden tot schreiens toe bewogen. Moeder, zusters en broeders werden bijeengeroepen, ik deelde hun het bericht van mijn beroep naar Leiden mede. Vreugdevolle verrassing en verwondering straalden uit aller gelaat, en mijn vader sloot de scène met de woorden: »als twee onbuigzame naturen op elkander stooten, verwijderen zij zich dikwerf in tegenovergestelde richting; ik heb het altijd goed met je voor gehad, en gij, hiervan overtuigd, hebt eigenlijk slechts comedie gespeeld, maar je hebt ze goed gespeeld. Je hebt je eigen weg gevonden, ik zal mij van nu af aan daarbij bepalen, met deelneming toe te zien hoe gij het maken zult." Ik wilde, om geen achterdocht te wekken, dienzelfden nacht nog wegreizen, maar mijn vader hield mij daarvan

terug. Hij begaf zich, in het bewustzijn van zijn zelfvertrouwen en zedelijken moed, den anderen morgen naar de invloedrijkste mannen der regeering, en deelde hun het gebeurde openhartig mede. Deze, vooral de overste VON SEEBACH en de heeren STUTTERHEIM en VON DER GABELENTZ, de vader van den beroemden taalgeleerde CONON VON DER GABELENTZ, provoceerden terstond een Hertogelijk besluit *), waarbij mij, in overweging genomen de zeer bijzondere omstandigheden, voor altijd vrijdom van militairen dienst werd verleend. Ook die mannen hebben mij tot hun' dood toe hunne deelneming betoond. Wat mij echter het meest genoegen deed, was, dat zich in de geheele stad geene enkele stem tegen dezen buitengewonen maatregel verhief †).

Ik reisde nu over Jena, Weimar, Cassel en Keulen naar Leiden, waar ik den 25en Mei 1825 aankwam. Onderweg bracht ik BREHM een bezoek, alsook OKEN, met wien ik sinds briefwisseling bleef houden, niet over natuurphilosophie, maar over de wezenlijke wetenschap en over de Nat. Gesch. van PLINIUS, die hij van plan was uit te geven.

Een' recommandatiebrief aan GÖTHE gaf ik niet af, daar ik begreep, dat ik voor zulk een' man toch niets zijn kon

---

In Leiden werd ik met de grootste voorkomendheid in den kring van eene reeks van merkwaardige mannen opgenomen, en in den draaikolk van een levendig, wetenschappelijk leven medegesleurd. In de gastvrije woning van TEMMINCK voelde ik mij weldra t'huis; evenzoo in die van REIN-

---

*) Het besluit is gedagteekend 4 Mei 1825. G. S.

†) Gedurende die voorvallen sloeg men mij voor mij tot vrijmetselaar te laten inwijden. Als een vijand van al wat geheimzinnig en verouderd was, als ook van uiterlijken schijn, en omdat ik bij mijn' vader, die een' hoogen rang in het genootschap bekleedde, genoegzaam van haar waren, hoewel geheel onschuldigen, aard overtuigd had, beschouwde ik de zaak als nutteloos en bleef voor deze voorstellen doof.

WARDT, die eenige jaren vroeger van zijne wetenschappelijke reizen uit Indië was teruggekeerd: iemand, die eene verwonderlijke en omvattende kennis in zich vereenigde, en, wat meer zeggen wil, een der voortreffelijkste menschen was. H. BOIÉ, als mensch niet minder uitmuntend, legde toen de laatste hand aan zijne *Erpétologie de Java.* De beroemde botanicus BLUME liet mij, hoewel iets later, menigen blik in de schatten der Javaansche flora werpen, en het strekte mij tot een genoegen, hem door het vervaardigen der platen voor de Anatomie der Brugmansia, aan welke zijn teekenaar vergeefsche pogingen had besteed, van nut te zijn. MACKLOT, de osteoloog, mineraloog en physicus, wekte belangstelling door zijn' haast dolzinnigen reuzengeest en zijne herculische kracht. De latere hoogleeraar KAUP, die mij in zekeren zin zijne plaats hier afstond, boeide mij door zijn' eigenaardigen geest en zijn' buitengewonen aanleg voor het teekenen en de praktische werkzaamheden. Met FISCHER, den schrijver der »Synopsis Mammalium," begon ik langzamerhand samenwerking voor te bereiden. In SALOMON MÜLLER leerde ik een' even zoo uitnemenden als waarheidslievenden waarnemer kennen.

CANTRAINE, later hoogleeraar aan de hoogeschool te Gent, betooverde mij door zijn' echt franschen geest; en de beminnenswaardige VAN OORT, een allercharmantst en welopgevoed jong mensch, teekenaar bij het Museum, zorgde voor aangename conversatie gedurende onzen vrijen tijd.

TEMMINCK, een ervaren man der wereld en hoveling, wist zijn personeel met handigheid, een' scherpen blik, en zonder dralen te kiezen. Hoewel het fransche element bij hem overheerschend was, en hij de Franschen zijne meesters placht te noemen, was hij toch op duitsche leest geschoeid; hij had lang bij MEYER en OFFENBACH vertoefd om de duitsche vogels te bestudeeren, en hij gaf de voorkeur aan het karakter der duitschers en der duitsche vrouwen boven dat der Franschen, en zag zich het liefst door Duitschers omgeven. Hij had, bij de stichting van het Museum, H. KUHL tot zich geroepen

en hem aan het hoofd eener onderzoekingsreis geplaatst, aan welke de jonge Nederlandsche geleerden VAN HASSELT en VAN RAALTE, als ook de teekenaars KUILTJES en MAUREVERT, toegevoegd werden.

De wijze hoe hij BOIÉ machtig werd, was zeer eigenaardig. Deze had, als student in Heidelberg, eene kritiek van TEMMINCK's Manuel d'ornithologie gepubliceerd. TEMMINCK, in plaats van zich over het gispen van verscheiden fouten tegen de wetenschap geraakt te gevoelen, schreef integendeel aan BOIÉ om hem eene plaats aan het Leidsch Museum aan te bieden. BOIÉ nam het voorstel aan, maar beval tevens MACKLOT en S. MÜLLER aan, welke TEMMINCK ook zonder complimenten dadelijk liet nakomen *).

Nadat BOIÉ, MACKLOT en MÜLLER den 21en December 1825 met de brik *Dijkzigt* uit Hellevoet naar Indië vertrokken waren, nam ik voorloopig aan het Museum hunne werkzaamheden betrekkelijk de gewervelde dieren en de zoötomie waar. Nog werd ik in het jaar 1827 bij de Regeering als reizend naturalist aanbevolen, maar toen het bericht van BOIÉ's dood, dien TEMMINCK als zijn' opvolger had uitverkoren, kwam, smeekte hij mij het Museum niet te verlaten. Ik gaf toen eindelijk mijne reisplannen op, omdat ik begreep, dat ik, in het middenpunt der wetenschappen, algemeene diensten bewijzen kon.

Aanmoediging voor mijn beoogd levensdoel heeft mij nooit ontbroken. Reeds in mijne prille jeugd had mij eene passage in het toenmaals zoo geachte werk van KNIGGE, »dat de mensch alles bereiken kan wat hij wil, als hij het slechts goed begint" getroffen. Maar ik dacht daarbij: »als de fortuin hem gunstig is". BREHM zeide mij bij het eerste afscheid: »blijf der wetenschap getrouw, zij zal U eer aanbrengen". VON SCHREIBER ontsloeg mij met de woorden:

---

*) Wij stippen hierbij aan, dat TEMMINCK, om SCHLEGEL voorloopig bij het Museum te houden, hem den 1sten Juni 1825 als praeparator ad interim bij die instelling liet benoemen. G. S.

»Vertrek gerust! gij zult niet op eene der lagere treden van het ambtelijk leven blijven staan." Boié schreef uit Indië over mij aan Temminck: »Conservez ce jeune homme, il ira loin". Eigen overschatting was en is nog steeds mijne grootste vrees. Ik had immers ook geen ander doel voor oogen, dan eene der wetenschap waardige instelling te scheppen, en dat dit eerst zeer laat naar mijn' zin verwezenlijkt werd, is aan het noodlot te wijten. Bij besluit van den 29en November 1828 werd ik eindelijk officieel tot conservator der bedoelde vakken benoemd *).

De last om de reeds toen aanzienlijke zoölogische en osteologische verzamelingen verder te determineeren en te rangschikken, eene zoötomische verzameling der zachte deelen aan te leggen en bovendien alle technische werkzaamheden te leiden en te bewaken, viel mij, bij mijne langdurige oefening in die vakken, niet moeilijk; de moeilijkheid alleen was tijd te winnen voor zelfstandigen arbeid en eigen studie. Ik deed al het mogelijke om mijne nog ontbrekende kennis aan te vullen.

Ten gevolge van eene ingeschapen piëteit voor degelijke en oudere lieden, had ik mij, dwepender wijze, de beroemde Leidsche Hoogeschool als het model voor alle dergelijke instellingen voorgesteld. Hoewel nu de groote geleerdheid van enkelen niet te miskennen viel, zoo vond ik toch veel wat verouderd was. Theologie en Philologie, de steeds in Nederland het meest bevoorrechte vakken, bloeiden het beste. De eerste kon zich echter niet ontwikkelen in eene maatschappij, die elk vrij onderzoek met ketterij en ongeloof gelijk stelde; terwijl de andere zich hoofdzakelijk bepaalde bij de, wel is waar gewichtige en toen in Duitschland dikwijls verwaarloosde grammaticaal-kritische richting; maar zij bleef meestal

*) In werkelijkheid had hij ze reeds sinds 1825 bekleed. Men zie zijne verhandeling over eenen in het jaar 1826 aan de Noord-Holl. kust gestranden Vin-Visch (1e kl. N. Verh. Kon. Ned. Inst. III, 1826, met 2 pl.) G. S.

slechts het middel, en niet het doel, om den geest en den smaak te vormen en een juist inzicht te verkrijgen in de kunstgeschiedenis der oude Grieken en in het leven en streven der ouden in het algemeen. Evenmin kon de daarnaast bloeiende gevoelskritiek van een' PEERLKAMP behagen, omdat zij in hare afgesloten subjectiviteit zooveel schoons uit HORATIUS en VIRGILIUS verworpen had, en alleen voor den schrijver en eenige hem nabootsende leerlingen paste.

De Physica werd op eene wijze behandeld, die op zijn hoogst voor een gymnasium paste. De studie der Nederlandsche taal stond op een zeer laag peil. Het doordringen in den geest der duitsche, engelsche en italiaansche poëzie ontbrak in zoo groote mate, dat SHAKESPEARE volgens de uit het fransch vertaalde alexandrijnen van DUCIS gespeeld werd, en dat mij eens de toen het meest gevierde onder de Nederlandsche taalkundigen zeide, dat hij in zijne vertaling van den Orlando furioso, in plaats van de ottave rime, alexandrijnen gekozen had, om meer speelruimte voor de keuze van uitdrukking te verkrijgen. Desniettegenstaande werd die verknoeide vertaling zoo gunstig opgenomen, dat de beroemde hoogleeraar den eersten zang van het gedicht in achttien verschillende steden van het rijk moest voorlezen.

En dit gebeurde terwijl de geestige en emphatische dichter BILDERDIJK nog leefde, maar wegens zijn' bijtenden, satirieken geest naar den achtergrond verdrongen was.

Na den dood van den veelomvattenden en scherpzinnigen BRUGMANS, die, terloops gezegd, het talent van LICHTENSTEIN erkend en hem naar de Kaap de Goede Hoop aanbevolen had, belastte men een' theoloog met de colleges over zoölogie: een zeer geleerde, maar in dat vak geheel onbedreven man. Hij was de leermeester van JAN VAN DER HOEVEN, en laatstgenoemde vertelde mij o. a. dat hij steeds den kalkoen (Meleagris gallopavo) met het parelhoen (Numida meleagris) verwisselde, omdat op de etiquette van het hart van laatstgenoemden vogel »Cor meleagridis'' stond.

De colleges van SANDIFORT over menschelijke anatomie

en zijne snijkundige oefeningen waren zeer leerrijk; maar ten opzichte der weefselleer en physiologie was men niet verder dan BICHAT en RICHERAND gekomen. RUDOLPHI's handboek bracht ons eenige schreden verder; en VAN DEEN liet mij aan zijne physiologische onderzoekingen deelnemen, en verschafte mij daarbij eene nadere kennismaking met de deensche taal.

Later gaf ons de wetenschappelijk gevormde geneesheer GOBÉE een privaatcollege over histologie en physiologie, en eindelijk haalden wij jaren later bij HALBERTSMA zeer veel in. Maar hoevele, altijd vernieuwde, studiën zijn niet noodig om slechts eenigszins de phases te volgen welke deze duistere wetenschap doorloopt.

REINWARDT las op zeer zorgvuldige wijze, behalve zijne hoofdvakken, chemie en botanie, in den aanvang ook mineralogie en geologie, en werd mijn meest beminde leermeester *).

---

*) SCHLEGEL had zich den 16en October 1830 als student laten inschrijven, en hield trouw college, zooals uit de door mij gevonden certificaten van PEERLKAMP, SANDIFORT, JACOB DE GELDER, REINWARDT enz. blijkt. Hij zelf teekent hieromtrent aan:

„Bij het doorsnuffelen van oude, half of geheel vergeten schrifturen, vond ik een testimonium, dat REINWARDT mij gaf om daarvan bij eene eventueele keuze van een' Directeur des Museums gebruik te maken. Toen dit oogenblik, vele jaren later, aanbrak, hield ik het voor overbodig mij daarop te beroepen, maar laat het thans hier volgen, omdat het mij niet onverschillig is, dat men wete hoe deze gevierde man over mij dacht.

Sex fere anni sunt cum viri doctissimi et in Naturae rerum scientia versatissimi HENR. BOIÉ et H. C. MACKLOT Historiae naturalis augendae et regii rerum naturalium Musei quo Leida superbit locupletandi gratia iter in Indiam orientalem parabant. Venit circa idem tempus in hanc urbem HERMANNUS SCHLEGEL, vir honestissimus, Vindobona evocatus, et illorum successor, Musei praefecto adjunctus, ut omnium rerum naturalium quae ad vertebratorum animalium historiam pertinent, in eodem Museo custodiam et curam gereret, ad hoc munus obeundum praeparatus, cum diligenti studio Historiae naturalis, tum

Later hoorde ik nog eens geologie en palaeontologie bij VAN BREDA. Ten einde ook de avonduren te besteden, nam

---

multis in caesareo Museo Vindobonensi exercitationibus expertissimorum denique huic Museo praepositorum exemplis.

Quo quidem illo in munere quomodo se gesserit Schlegelius, et locupletissima quae in Leydensi Museo exstat, supellex Zoologica demonstrat, ipsius cura artificiose et nitide composita, ad viventium animalium formas expressa artisque ex legibus ordine digesta et Praefecti viri illustrissimi approbatio docet; omnium denique qui illa visendi gratia Museum frequentant, communis admiratio confirmat. Tot labores, ut praestavit Schlegelius, quantum opus fuerit arte, studio, vigiliis, totiusque historiae naturalis scientia, non est quod rerum periti moneautur.

Neque profecto quicquam neglexit quod aut ad muneris officium rite exsequendum conferre, aut quo ipse suam augere scientiam posset. Delineandi autem cum Naturae studio conjunxit eo felici successu, ut viventium animalium tamquam ipsas vivas imagines operariis ad imitandum ante oculos ponat, observationes vero suas omnes, in quibus elaborantis versatur fidis et nitidissimis illustret iconibus.

Dein Professorum in Leydensi Academia Scholas mathematicas, physicas, chemicas, anatomico-physiologicas, illas denique quibus Historiae naturalis diversae partes tractantur, assidue frequentavit.

Linguas plurium Europae gentium eo usque sibi familiaris reddidit, ut iis non secus ac patrio et vernaculo sermone uti consueverit. Neque inter haec omnia humauiorum omisit studia litterarum, tum veterum tum recentiorum, quibus ingenium expoliret et elegantioris sermonis bene scribendi usum sibi compararet. Quibus omnibus cum multiplicis scientiae copiam sibi paraverit ipse, non minus effectum est, ut arti prodesset, et in Historiae naturalis emolumentum suos transferret labores. Argumento sunt plura jam ejus in lucem edita scripta quorum duo, illustrissimae societati Scientiarum Harlemensi, ut propositis ab hac questionibus respouderet, oblata, digna judicata sunt, quae summo praemio, optimis responsis coustituto, aureo nummo ornarentur.

Alia ejus scripta extant in novissimis voluminibus quae et Academiae Caesareo-Leopoldina Naturae curiosorum et Instituti regii prima classis ediderunt.

Ad tantam, quae in Schlegelio est, doctrinae copiam, accedunt morum ornamenta castissimorum et suavissimorum, tum quaeque humanitatis officia, quibus omnibus facile sibi amicos paravit, omnesque devinxit qui in ejus consuetudinem venerunt et familiaritatem.

ik privaatles in de nederlandsche taal en hoogere mathesis. In het laatste vak werd ik nooit t'huis, wel is waar, zooals nog onlangs mijn leermeester tot mij zeide: „omdat ik niet wilde", maar ik betwijfel dit oordeel. Ik gaf dit vak dan ook, na verscheidene jaren er in gewerkt te hebben, op, tevreden een begrip daarvan gekregen en eene strenge methode daardoor verworven te hebben. Ik beoefende des te vlijtiger philologie met een mijner geleerde vrienden, Dr. Vermeer, die later naar Amerika verhuisde, waar hij nog leeft. Hij wijdde mij voornamelijk in Cicero en Livius in, die ik voor Caesar en Horatius eenigszins verwaarloosd had. Daarom legde hij mij voor de aardigheid elken avond de trouwens aangename straf op, een latijnsch briefje in den stijl van Cicero te schrijven *).

Gedurende het college over chemie was mijn oog gevallen op een' jongen, aandachtigen toehoorder, wiens gelaat evenzeer den denker als den goedmoedige verried. Hij scheen geene kennissen te hebben en bleef ten gevolge zijner bescheidenheid geheel onopgemerkt, ja werd zelfs min of meer op den achtergrond geschoven. Ik maakte kennis met hem, vernam dat

---

Scripsi haec, ut qualis sit, quem inde a multis annis amicum colo et diligo, Schlegelius, plures intelligant, tum ut eum sibi commendatum habeant, qui auctoritate, consilio, gratio, auxilio prodesse Schlegelio possint; omnes denique, quibus physicarum, artium et litterarum studia curae cordique sint.

d. Lugd. Bat. m. Januar. MDCCCXXXII.

*) De naturalist is er trouwens met de oude talen slecht aan toe, want slechts zelden komt hem in zijn vak, behalve bij geschiedkundige nasporingen, een latijnsch of grieksch boek in handen, en als dit gebeurt, merkt hij spoedig dat veel, vooral in het Grieksch, hem vreemd geworden is. Ondertusschen geven de Ouden altijd troost wanneer men, mismoedig over zoovele moderne onverteerbare produkten, ze ter hand neemt. Ik denk daarbij steeds, hoewel in andere toepassing, aan den schilder David, die op Napoleon's vraag waarom hij de schilderijtentoonstelling verliet, antwoordde: „Je vais me débarbouiller des modernes chez les anciens".

hij KAISER heette en aan astronomie deed. Uit onde voorliefde voor deze wetenschap, sloot ik mij bij hem aan, waaruit weldra eene hartelijke vriendschap ontstond. Ik volgde al zijne werkzaamheden, en stond verstomd over zijne grondige kennis, zijue zich bewuste kracht, zijn' praktischen geest, en de eenvoudige, natuurlijke helderheid zijner mededeelingen. Ik voorspelde toen zijne latere grootheid, maar hij wees die voorspelling weemoedig lachend af met de woorden: »men zal mij hier nooit vooruit laten komen". Ik had daarover wel willen weenen, maar ik sprak hem moed toe, er op wijzende, dat men niemand tegenover hem stellen kon. En inderdaad, jaren lang wachten, moeielijke worstelingen, en een stoot van buiten was noodig, om zulk een' man een' zelfstandigen werkkring te verschaffen. Er leefden hier toen uitnemende mathematici, maar te vergeefs zag men naar een' astronoom rond. De regeering had voor zwaar geld een grooten teleskoop voor de Leidsche sterrewacht gekocht, maar hij was zoo geheel onbruikbaar, dat hij later voor oud koper, ijzer eu houtwaarde verkocht werd. In het land, dat een CONSTANTYN HUYGENS had voortgebracht, was inderdaad de hoogste van alle wetenschappen reeds voorlang zoo laag gezonken, dat men, zooals LALANDE het in zijn reisbericht over den toestand der astronomie in Europa deed, de Nederlanden nog altijd met de woorden:

Hollande.

»Je n'ai trouvé en Hollande, ni astronomes, ni astronomie" afschepen kon.

Eerst toen KAISER, niet van hier, maar van zijne Amsterdamsche beschermers HUYDECOOPER eu SILLEM, instrumenten en een' kijker gekregen had, waarmede hij op den zolder zijner woniug, door eene in het dak aangebrachte opening, zijne waarnemingen doen moest, eerst toen hij den terugkeer van de HALLEY'sche komeet nauwkeurig berekend had, kwam hij iet of wat tot aanzien. Maar toch was nog de invloed van den toenmaligen deenschen gezant, Baron VON SELBY, noodig, om hem eene eenigszins zelfstandige positie te ver-

schaffen. Toen ik ENKE en ARGELANDER bezocht, waren zij vol van zijn' lof, en had ik dus autoriteiten van den eersten rang om dit hier te verkondigen. Het spreekt van zelf, dat ik een ijverig toehoorder bij zijne voorlezingen, over dat wat men populaire astronomie noemt, was; en nadat hij tot hoogleeraar benoemd was, stelde hij het als eene voorwaarde, dat ik hem bij het openen zijner colleges zoude binnenleiden. Voor mij was het eene groote voldoening, dat ik zulk een' man het eerst, en wel zoo lang alleen, erkend had, en hij zelf placht dit bij elke voorkomende gelegenheid te zeggen.

Ik moet hier nog melding maken van een' jongen Engelschman, St. CLAIR MASSIAH, die in bijzondere mate mijne aandacht trok. Hij had zijne jeugd in de West-Indiën doorgebracht, zijne verdere opleiding in Schotland genoten, en studeerde nu in Leiden. Hij was ruimschoots met lichamelijke en geestelijke eigenschappen bedeeld, zooals weinigen. Hij schreef de fraaiste hand, die ik ooit gezien heb, teekende en schilderde meesterlijk in olieverf, sprak en schreef Fransch met eene zeldzame kennis, maakte uitstekende gedichten, was in alle diepten der Engelsche taal en letterkunde doorgedrongen, droeg hare dichters, vooral SHAKESPEARE, met wonderbaarlijke juistheid en onnavolgbare bekoorlijkheid voor, was in zijne leefwijze buitengewoon matig, een volkomen jager, moedig ruiter. Kortom, hij had voor alles het meest merkwaardig talent, maar versmaadde het daarvan een nuttig gebruik te maken. Onder zijne leiding, vereenzelvigde ik mij zoodanig met de Engelsche letterkunde, en vooral met SHAKESPEARE, dat die taal mij toen bijkans tot eene tweede moedertaal werd; en wij, toen de engelsche tooneeltroep vertrokken was, openbare voorstellingen van enkele tafereelen of van geheele bedrijven uit SHAKESPEARE of andere engelsche dichters gaven, wat mij later, tijdens mijn langdurig verblijf in Dresden, in den kring van TIECK, CARUS, RIETSCHEL e. a. m. zeer te stade kwam.

De uitgaaf van kleinere verhandelingen, zooals b. v. die over den gestranden vinvisch en over de speekselklieren der

slangen had in de eerste jaren van mijn verblijf alhier plaats.

Jeugdige overmoed verleidde mij bovendien tot allerlei streken *), waarmede ik echter mijn voordeel deed.

---

*) De geschiedenis dezer jeugdige streken was bijna vergeten, toen zij, omstreeks 30 jaar later door een' tijdgenoot en Collega, den thans overleden hoogleeraar der chemie, VAN DER BOON MESCH, in den vorm van een' mij toegebrachten feestdronk, bij gelegenheid van een groot gastmaal, in alle bijzonderheden weder opgehaald werd. De kennismaking met dezen geoefenden, en altijd slagvaardigen redenaar was op eene eigenaardige wijze ontstaan. Hij wilde eens bij BOIÉ inlichtingen inwinnen omtrent een' vogel en een eekhoorntje, die beide uit Oost-Indië op spiritus aangebracht waren. BOIÉ verklaarde de dieren in dien toestand niet te kunnen determineeren, maar verwees hem naar mij. Ik herkende den vogel voor den toen nog onbeschreven Basilornis, en in het eekhorentje eene nieuwe soort. Zijn broeder, hoogleeraar in de natuurlijke historie te Amsterdam, wien deze dieren behoorden, wenschte ze te beschrijven, maar verzocht om nauwkeuriger inlichtingen. Zij moesten derhalve opgezet worden; maar alle werklieden verklaarden dit voor onmogelijk, daar de veeren en haren reeds dreigden uit te vallen, en BOIÉ zelf, hoewel met zulke werkzaamheden zeer vertrouwd, twijfelde aan het welslagen. Ik dacht er anders over, vroeg de dieren tot nader onderzoek, zette ze binnen weinige uren op, hetgeen uitstekend uitviel, en stuurde ze vergezeld van eene latijnsche beschrijving aan den brenger terug. De man was buiten zich zelf van vreugde en vertelde van mij wonderen, hoewel ik hem verzekerde, dat er niets aan was, daar ik gewoon was, door vroegtijdige oefening, methode, en uit vrees voor tijdverlies, mechanisch werk zoo spoedig mogelijk af te maken, dat ik bovendien den vogel reeds van uit het Weener Museum kende, en dat het eekhorentje zich van alle andere bekende soorten door zijne opvallende kleur onderscheidde. Het hielp echter niets, en toen ik, op verzoek van TEMMINCK en BOIÉ, en door alle praeparateurs omringd, een' verschen, kleinen vogel in 20 minuten gevild en opgezet had, werd mijn bewonderaar nog enthusiastischer en verzocht, dat die vogel in de verzameling van het Museum mocht bewaard blijven, waarin hij inderdaad nog heden staat, en wel, met uitzondering van den Basilornis, als de eerste en eenige vogelhuid, die ik ooit in Leiden gepraepareerd heb. Ik hoorde nu verder niets van die nieuwe dieren, totdat mij ongeveer een jaar later genoemde hoogleeraar ten huize van den heer REINWARDT werd voorge-

Ik had met mijn' kamerbuur, den frieschen Graaf VAN LIMBURG STIRUM, innige vriendschap gesloten. Hij was een edel, hoogst onbaatzuchtig man, die mij later, als burgemeester der stad en curator der hoogeschool, vooral in de Museumkwestie, groote diensten heeft bewezen.

Tijdens eene soirée, vertelde men mij, dat de beste manier om hier te lande naam te maken was, eene door eene Hollandsche Maatschappij uitgeschreven prijsvraag te beantwoorden.

Ik merkte op, dat ik wel lust had zulk een' arbeid te ondernemen, maar niet van plan was meer dan 14 dagen er aan te besteden. Zooals het toen mode was, volgde op dit vermetel gezegde onmiddellijk het voorstel eener weddingschap om oesters en eene fijne flesch. Ik nam ze aan, VAN STIRUM hield contrôle, en sloot mij in zijne kamer op. Het boek was op den bepaalden tijd gereed, en werd zelfs met den dubbelen prijs bekroond. Dit was mijne verhandeling over »het trekken der vogels". Bij den feestdisch begroette men mij, naar toenmalig gebruik, als »homo bislaureatus." Maar toen een van de gasten zich de opmerking ontvallen liet, dat bekroningen wel eens van het toeval afhingen, verklaarde ik mij bereid eene tweede prijsvraag op dezelfde voorwaarden te beantwoorden, en op deze wijze ontstond mijne verhandeling over het »broeden van den koekoek".

Bij eene andere gelegenheid, toen het leeren van talen ter sprake kwam, opperde ik de meening, dat men, na zekere

---

steld. Hij vertelde mij, dat hij de beschrijving van die nieuwe dieren gemaakt had, en wenschte die aan mijn oordeel te onderwerpen. Tot mijne verbazing las hij mij nu woord voor woord mijne eigen beschrijving voor. Ik wreekte mij door ze boven alle mate te prijzen, het treffende er in te releveeren, en hem als een geoefend Zoöloog te begroeten. Hij heeft ze in de Verh. van het Kon. Ned. Instituut der Wetensch. onder zijn' eigen naam laten plaatsen.

Men kan nagaan hoe amusant deze scene was voor de andere aanwezigen, die in het geheim der zaak ingewijd waren.

voorafgaande studiën, binnen vier weken voldoende Italiaansch leeren kon.

Alweder eene weddingschap. De uitspraak der taal kende ik reeds, en hare spraakkunst had ik bestudeerd. In mijn' vrijen tijd leerde ik nu gesprekjes van buiten, en liet ik elken avond, van zeven tot tien, een' beschaafden, jongen italiaanschen schoorsteenveger bij mij komen, met den uitdrukkelijken last, niets anders dan italiaansch met mij te spreken en te lezen. Vier weken later kwamen de vrienden met een' hier ter stede woonachtigen italiaanschen koopman bij mij. Na een levendig gesprek liet ik hem Ariosto opslaan, en verzocht hem eenige Stanza's daaruit voor mij te vertalen; de man bleef echter steken: ik hielp hem voort, maar ten laatste verklaarde hij gemelijk, dat ik beter italiaansch verstond dan hij. Hij had trouwens, even zoo min als de toehoorders, er aan gedacht, dat het verstaan van poëzie iets geheel anders is dan dat van proza.

De nu volgende aardigheid had langer nasleep dan de voorafgaande. De beroemde fluitist Drouet baarde toen ter tijd in geheel Europa zeer veel opzien door zijn zoogenaamd »Dubbeltongslagspel", voornamelijk in zijne variaties op de aria »Di tanti palpiti". Ik verklaarde, dat dit een gemakkelijk na te bootsen kunststukje was. Alweder eene weddingschap. In mijne jeugd had ik iets van de theorie der muziek en het fluitspelen zonder leermeester geleerd, eigenlijk ter wille van de nagedachtenis van Frederik den Groote; maar het instrument, als te onvolkomen, reeds lang ter zijde gelegd. Zelfs het voorbeeld van Fürstenau, van wien ik trouwens in Dresden veel afgeluisterd had, kon mij niet bewegen met zulk een amusement mijn' tijd te verbeuzelen. Maar nu schafte ik mij eene fluit aan; de aria werd gemakkelijk van buiten geleerd, de dubbele tongslag gelukte van zelf, en maakte veel effect, te meer daar ik mij een' schoonen toon, vooral in de laagte, eigen gemaakt had. Men verlangde nu het geheele stuk ook in ruimeren kring te hooren. Ik zette mij aan 't werk, liet het voor orkest

zetten, en had de onbeschaamdheid, het in een openbaar concert voor te dragen. Na deze proeve verlangde men andere; ik werd weldra een gewild fluitist, en spoedig die laffe manier van voordracht moede, waagde ik mij aan de voordracht der concerten van Fürstenau. Tegelijker tijd echter, werd ik, ten einde wezenlijk nut van de muziek te hebben, lid van het orkest en het koor; maar ik liet alles weer loopen, toen ik mijn doel bereikt had om, door medewerking bij talrijke uitvoeringen, de geheele reeks van beroemde symphonieën, ouvertures, oratorio's en koren in hun inwendig samenstel te leeren kennen. Later echter richtte ik in mijn huis eene zangvereeniging voor klassieke muziek op. Wij kwamen tot eenige openbare uitvoeringen in de concertzaal en in de kerk, maar alles loste zich ten leste op in de muzikale en litteraire soirées, waarbij ik de meerbeschaafden uitnoodigde. Tot oefening schreef ik intusschen van tijd tot tijd stukken voor de muzikale nieuwsbladen.

Ik had dadelijk, na mijne aankomst te Leiden, de studie der kruipende dieren nevens die der amphibieën opgevat. Ik trachtte mij ten eerste met het groote materiaal in zooverre vertrouwd te maken, dat het zich volkomen in de oogen mijns geestes afspiegelde. Ik teekende alles wat merkwaardig was, deed zooveel mogelijk onderzoekingen op het skelet, vervaardigde eene geheele reeks praeparaten van de zachte deelen, en poogde bij voorkeur licht in het duister gebied der slangen te brengen.

Door den belgischen opstand in het jaar 1830 werden echter alle werkzaamheden afgebroken, vooral sinds ik mij in het corps der vrijwillige jagers van de Leidsche hoogeschool had laten opnemen, en weder in het soldaten-handwerk van 1813 en 1815 terugleefde. In het veld was weinig gelegenheid voor wetenschappelijken arbeid. Ik maakte mij dien tijd ten nutte door de metriek der ouden nauwkeurig te bestudeeren, en mij in het nabootsen van allerlei dichtvormen te oefenen.

Bovendien richtten wij een mannenzang-quartet op, waarbij ik de basstem zong.

Bij mijne terugkomst in 1831 vond ik von Siebold, den bekenden reiziger uit Japan, en Hoffmann, den later zoo beroemd geworden kenner der Japansche taal. Von Siebold was een man der wereld, maar tevens een onvermoeid arbeider, grootsch in zijne beschouwingen en, zooals het een' reiziger past, van rijke encyclopedische kennis voorzien. Wij begrepen elkander, en weldra ontstond er een dagelijksch verkeer in zijne woning. Daar viel veel te leeren. Door hem werd een geheel nieuw licht over het uiterste Oosten der Aziatische wereld geworpen; hij voerde langzamerhand vele honderden levende planten en boomen uit Japan in Europa in, die thans onze tuinen, ja zelfs ons landschap sieren. Proeven werden genomen omtrent den invloed van ons klimaat op deze planten; en knappe teekenaars verlevendigden als het ware het groote getal van nieuwe voorwerpen. Het bezoek van vele merkwaardige mannen, waaronder ook de geograaf Ritter, von Bär, Robert Brown en Martius, verschafte mij gewichtige kennismakingen; ethnographische beschouwingen drongen zich bij mij op, toen na de door Reinwardt medegebrachte Dajakkers, nu Negers en Negerinnen van de Goudkust volgden, en Siebold een' Chinees en een' Maleier bij zich had; want niet zoozeer het bloote zien, maar de dagelijksche omgang gedurende verscheiden jaren, maakte de studie van die lieden vruchtbaar.

Toen von Siebold mij het plan tot de uitgave van eene Fauna Japonica voorsloeg, nam ik de bewerking der gewervelde dieren, met uitzondering der Zoogdieren, die Temminck zich voorbehield, op mij. Dientengevolge verscheen het eerste deel van dit werk, de Reptilia en Amphibieën bevattende, reeds in het jaar 1833. De bewerking der vogels viel mij zwaar; want hoewel Temminck, behalve wat aangaat de bovengenoemde afdeeling, zich verder in het geheel niet om het boek bekommerde, terwijl dit mede onder zijn' naam verscheen, sloot hij toch zorgvuldig het voor de bewerking

benoodigde materiaal weg, zoodat ik het slechts onvolmaakt en stukswijze uit zijne handen kreeg.

Hij had bovendien eene zeer zonderlinge manier om het gebruik der vogelverzameling te belemmeren, daar hij de kasten liet toeplakken, onder voorwendsel daardoor de verwoestende insekten buiten te sluiten, hoewel dit, zooals ik hem voorspelde, en het vervolg het ook bewees, juist het middel was om aan deze diertjes gelegenheid te geven hun' verwoestenden arbeid rustig te volbrengen. Aan den anderen kant was hij tegenover vreemdelingen dikwijls uitermate vrijgevig, zooals dit b. v. uit de werken van Bonaparte en Hartlaub op de reusachtigste wijze blijkt.

Onder deze werkzaamheden voltooide ik mijn slangenwerk, waarmede ik meer dan tien jaar bezig geweest was. Van den beginne af had ik veel last met mijne teekenaars gehad; slechts een van hen, namelijk Dr. Mulder, die zelf zoöloog was, maar eerst later optrad, en ons te vroeg door den dood ontrukt werd, behoorde tot de uitzonderingen.

Ik besloot daarom de platen voor mijn werk zelf te vervaardigen en ze, om tijd te sparen, zonder voorafgaande schets, dadelijk op steen te teekenen, wat bij slot van rekening juistere uitkomsten opleverde en minder tijdroovend was dan het nagaan van in het vak onbedreven kunstenaars.

De terugkomst van mijne oude vrienden Sal. Müller en Korthals, door hunne reizen in de Oost bekend, de eerste voornamelijk als zoöloog, de tweede als botanicus, gaf een' nieuwen prikkel.

De regeering liet welhaast de uitgaaf van het bekende werk over onze O. I. bezittingen voorbereiden. Ik werd met de bewerking der gewervelde dieren belast, waarvoor S. Müller zijne vele en onschatbare, in Indië gemaakte, waarnemingen beschikbaar stelde. Doch anderen hadden zich omtrent het plan van het boek bij de regeering weten in te dringen, en wij moesten toezien hoe op den titel, ja zelfs in de voorrede, verschillende personen prijkten, die met den inhoud van het werk ook niet het geringste te doen

hadden gehad, en waarvan sommigen zelfs hinderlijk of verderfelijk geageerd zouden hebben, indien zij niet eene gestrenge terechtwijzing van mij hadden ondervonden. S. Müller's geographische en ethnographische werken zijn buitendien van hoog gewicht; hij gaf ons voor het eerst een getrouw beeld van den Dajakker en bewoner van de binnenlanden, alsook van de kust van Nieuw-Guinea, en leerde ons, wat wij trouwens reeds aan den hier levenden Dajak opgemerkt hadden, dat dit volk met de bewoners van Celebes zich aan den polynesischen stam aansluit.

Ik moet hier de autobiographie mijns vaders een oogenblik afbreken, om eenige gebeurtenissen uit zijn bijzonder leven op te halen, die hij daarin niet vermeld heeft *).

Reeds in het jaar 1831 had hij kennis gemaakt met mijne latere moeder Cornelia Buddingh', de dochter van een' predikant aan de Kaag, die destijds met hare moeder op de Papegracht woonde. Zij waren in zekeren zin buren, daar mijn vader destijds ook op de Papegracht woonde, en haar huis dagelijks voorbij moest als hij naar het Museum ging. Het was een lang engagement, en mijn vader besteedde dien tijd met de opleiding en vorming zijner aanstaande, die niet in de gelegenheid was geweest eene meer dan middelmatige opvoeding te genieten. Hij leerde haar niet alléén vreemde talen, muziek en teekenen, maar wijdde haar in alle natuurwetenschappen in, waarin zij weldra zoo thuis werd, dat zij later aan de geleerde gesprekken, die ten huize haars mans plaats hadden, met gemak deel nemen kon. In den herfst van het jaar 1835 liet hij haar eene reis naar Kopenhagen maken, waar zij gedurende twee maanden bij

*) Zijne autobiographie moest tot inleiding van zijn posthuum werk: „Forschungen in den Gebieten der Land- und Völkerkunde, der Geschichte und Naturgeschichte" dienen, en bevat daarom alleen de geschiedenis zijner wetenschappelijke ontwikkeling en loopbaan.

de familie MELCHIOR gastvrij opgenomen en overal op de feestelijkste wijze onthaald werd, zoodat zij nog in later leeftijd met de grootste opgewondenheid over het deensche volk sprak. Van daar reisde zij over Berlijn en Leipzig naar Altenburg, waar zij tot Augustus 1836 bij de ouders van haar aanstaanden echtgenoot bleef logeeren. Zij sprak dan ook duitsch, fransch en engelsch met de meeste gemakkelijkheid, vervaardigde zelve tooneelstukjes, die wij, hare kinderen, op eene poppenkomedie vertoonden, of ze zelven speelden, zong zeer goed en speelde goed piano. Zoolang zij leefde was zij niet alleen de goede genius mijns vaders, maar door haar tact om menschen te ontvangen heeft zij niet weinig bijgedragen tot den europeeschen roep van gezelligheid, dien het bescheidene huis mijn vaders op de Vliet genoot en waar, in den loop der jaren, al wat naam in Europa had een langer of korter bezoek placht te brengen.

Gedurende den loop van den zomer van 1836 begaf mijn vader zich naar München, nadat hij geregeld des zomers reeds vroeger reizen naar Zwitserland, Parijs en Berlijn had gemaakt. Omtrent München schrijft mijn vader in zijne autobiographie: »Een langer verblijf in laatstgenoemde stad werd aan de kunst, hoofdzakelijk de bouwkunde, gewijd."

»Voor eene der grootere reizen" zegt SCHLEGEL verder, had zich een fijn en beschaafd man, tevens een kundig kenner der muziek, Baron HUYSEN VAN KATTENDIJKE, bij mij aangesloten. Wij waren reeds in het veld vrienden geworden, en nadat de veldtocht geeindigd was, deelde ik eene poos lang zijne kamers met hem. Hij was een man vrij van vooroordeelen, maar zeer gesloten, van helder inzicht, groote matigheid en streng ordelievend, en met wien ik tot aan zijn' ongelukkigen dood eene voortdurende vriendschap onderhield. Ik maakte weldra kennis met zijn' vader, den toenmaligen Hof-intendant en lateren Minister van Buitenlandsche Zaken, die zich door het oprichten der voortreffelijke hofkapel zoo verdienstelijk gemaakt heeft, en sloot ook een' nauweren vriendschapsband met den jongeren broeder van mijn' vriend, den

lateren Marine-Minister, die eveneens een degelijk muziekkenner was, en veel van zijne zeereizen in allerlei wereld-deelen wist te vertellen."

Den 22en Juni van het jaar 1837 trad mijn vader eindelijk in den echt met zijne bruid CORNELIA BUDDINGH' met welke hij eerst op de Langebrug in Leiden bleef wonen. Na de geboorte zijner oudste dochter CÉCILIA, die daar den 26en April 1838 het levenlicht zag, verhuisde hij echter naar buiten, in een zijn' zwager toebehoorend huisje op de Marendijk *) buiten de voormalige Marepoort. Daar schonk hem zijne vrouw nog drie zoons: GUSTAAF (geb. 30 Sept. 1840 †)), RUDOLF (geb. 24 Mei 1842, gest. 26 Juli 1844) en LEANDER (geb. 2 Febr. 1844).

Kort na de geboorte van laatstgenoemden, keerde hij naar Leiden terug en kocht een huis met een' grooten tuin op de Vliet, welk huis jarenlang het vereenigingspunt werd van alles wat in Europa wetenschappelijken naam droeg. De tijd, die niet aan de studie besteed werd, werd aan de kunst, voornamelijk de muziek gewijd, terwijl hij de opvoeding zijner kinderen geheel op zich nam, en zoowel zijne dochter CÉCILIA als zijn' zoon LEANDER tot degelijke musici vormde.

Ik zelf, die van mijn' vader het talent voor de teekenkunst geërfd had, wilde schilder worden, maar destijds was de schilderkunst eene broodelooze kunst, en mijn vader kon niet voorzien, dat dertig jaren later die kunst weder eene der best betaalde zoude worden. Hoe ongaarne dan ook, moest ik van mijn levensplan afzien, en eene wetenschappelijke carrière kiezen.

In het jaar 1838, schrijft SCHLEGEL verder, werd mijne aandacht, door de herleving der valkenjacht in de omstreken

*) Dit huis is door den lateren eigenaar WILLINK gesloopt.

†) Precies 14 jaar later op den 30 Sept. 1854 schonk zij hem nog een dochtertje BETSY, dat echter slechts éen dag leefde.

van het Koninklijk lustslot »Het Loo", op deze bijkans geheel vergeten kunst gevestigd.

Zij was vroeger reeds het onderwerp der gesprekken geweest, die ik met een' mijner oudste vrienden, den opperhoutvester en inspecteur-generaal der jacht in de Nederlanden, Verster van Wulverhorst, hield. Deze, in het huis van zijn' oom Baron Meerman opgevoed, en die zijne vorming aan diens groote bibliotheek te danken had, had zijne volstrekt eigenaardige beschouwingen bewaard, en was, gerugsteund door eene zeldzame gave, zoo diep in het wezen van alle menschelijke kennis doorgedrongen, dat hij, ook buiten zijn vak, hetwelk hij met duitsche grondigheid kende, in elke andere betrekking zeker een man van beteekenis zoude geworden zijn, indien hij er niet de voorkeur aan gegeven had, om, door de vrije natuur omringd, het menschelijk leven van verre te bestudeeren, ten einde zijn' bijtenden spot en ontkennenden geest, in een geheel Mephistophelisch karakter, den vrijen loop te kunnen laten *). Onze gemeenschappelijke jachten werden gekruid met allerlei, trouwens zeer onschuldig bedoelde, prijzende of lakende gesprekken over het recht en onrecht, dat op het veld der wetenschap gepleegd wordt. Op zijn verzoek publiceerde ik in 1854 eene schets daarvan in het Jaarboekje van den Amsterdamschen dierentuin onder den titel „De wolf onder de schapen", met den hamer uit mijn wapen als onderteekening. Maar het stukje werd niet of verkeerd begrepen, zelfs door diegenen, die er den sleutel van bezaten, en dit lot viel ook soortgelijke later volgende brochures ten deel.

Met het oog op het Schillersche gezegde: „die Welt ist volkommen überall, wo der Mensch nicht hinkommt mit seiner Qual", had mijn vriend in eene eenzame duinstreek eene kraaienhut laten bouwen en hij gevoelde zich daar, evenals ik, zoo gelukkig, dat hij eens in zekere richting, waar

*) In de „Wolf onder de Schapen" heeft mijn vader zijn' vriend Verster breedvoerig geschetst.

geen dier, maar slechts een enkel man te zien was, zijn geweer op dezen aanlegde, omdat deze hem te midden van het grootsche schouwspel van eene noch ongerepte natuur, storend in den weg stond. De man verdween onmiddellijk, en mijn vriend reciteerde mij toen alle op de omstandigheden toepasselijke passages uit den Faust van Göthe, dien hij op zijn duimpje kende. Dit waren echter slechts verpoozingen tusschen ernstiger bezigheden en beschouwingen.

Vóór alles de natuurwetenschappen genegen, liet hij in vele plaatsen in het duin, en op verschillende diepten, boomen en struiken planten, ten einde de voor elke soort noodige levensvoorwaarden te leeren kennen; maar het resultaat was, dat deze voorwaarden als door een wonderlijk toeval voortgebracht schenen en niet onder bepaalde wetten te brengen waren. Wijders liet hij zoutwater-vijvers graven en plaatste daarin visschen van de meest onderscheiden soorten, voornamelijk ook zoutwatervisschen. De zoetwatervisschen tierden en vermeerderden zich verwonderlijk, maar de zeevisschen plantten zich niet voort; zij groeiden zeer langzaan, hunne kleuren verbleekten en hun vleesch smaakte flauw.

Een nog merkwaardiger verschijnsel werd waargenomen nadat, in een' omtrek van verscheiden uren, de overal in het duin voorkomende grijze wouw (Circus cinereus) uitgeroeid was.

Sinds dien tijd, nu circa dertig jaren geleden, heeft zich daar geen vogel van deze soort weder laten zien; hoewel hij tot aan de grenzen van die streek, evenals vroeger nestelt. Bovendien deelde hij mij eene menigte waarnemingen over allerlei dieren mede, en het museum heeft aan hem, evenals aan zijn' zoon, den tegenwoordigen administrateur van het museum, een zoo groot aantal en eene zoo fraaie reeks van vogels te danken, als slechts zulke kenners en schutters, vergezeld van flinke jagers en in eene zoo gunstig gelegen localiteit wonende, konden samenbrengen.

Mijn vriend had reeds vroeger eene kleine verhandeling over de valkenjacht gepubliceerd.

Wij vatten de zaak weder op, en begaven ons naar het Loo, om bij deze jachten tegenwoordig te zijn. Van toen af herhaalde ik dit bezoek alleen en bijkans jaarlijks, en bestudeerde in Valkenswaard, de zoo beroemde bakermat en leerschool van alle valkeniers, het vangen en africhten van de roofvogels. De kennis hiervan scheen mij te belangrijker toe, omdat het zaak was de ware geheimen van eene kunst, die nu als zoodanig in Europa geheel vergeten is, aan de bron na te sporen, en omdat zij mij de gelegenheid aanbood de juiste geschiedenis van een gebruik, dat vroeger gedurende verscheidene eeuwen zulk eene voorname rol gespeeld heeft, en belangrijke wenken voor de geschiedenis van verscheiden volken aanbiedt, aan het licht te brengen. Op deze wijze ontstond het groote »Traité de Fauconnerie" welks titelblad ook den naam van mijn' vriend draagt. De uitgaaf van dit werk werd bovendien voor mij zeer belangrijk, omdat zij tot de ontdekking van den onovertroffen dierschilder Wolf leidde. Kaup, zelf een geestig teekenaar en kunstrechter, bracht mij het schetsboek van den toen nog zeer jongen kunstenaar, die zich, zonder eenige leiding, zelf gevormd had, maar geene positie kon verwerven, omdat men de verblindende werken van Gould boven zijne voortbrengselen stelde. Ik herkende terstond de buitengewone portée van zijn talent, en mijne eigene worsteling in vroeger jaren indachtig, haalde ik mijn' uitgever A. Arnz over, Wolf naar Leiden te laten komen, en hem zoodoende de gelegenheid te verschaffen vasten voet op zijne kunstenaarsloopbaan te krijgen. De platen der jachtvogels, die hij hier voor mijn werk vervaardigde, zijn altijd nog het volmaaktste, wat ooit in deze en aanverwante takken der wetenschappelijke kunst gewrocht is.

Gedurende die jaren had ik mij voor langeren tijd naar Dusseldorf begeven, ten einde de daar aanwezige schilderschool te bestudeeren. Ik vond overal, vooral ten huize van

SCHADOW, eene vriendelijke ontvangst, maakte kennis met LESSING en ACHENBACH en knoopte betrekkingen met HILDEBRAND aan, wiens technische studies in de schilderkunst zeer belangrijk voor mij waren, terwijl aan SONDERLAND reeds vroeger de vervaardiging der platen van het valkenwerk was opgedragen. Het huis en de tuin van de beminnelijke familie ARNZ, wier gast ik was, vormden toen ter tijde het middelpunt, waar zich de kunstenaarswereld, alsook vele merkwaardige en aanzienlijke mannen, vereenigden. Het instituut van ARNZ was toen in vollen bloei, en zoodoende bood alles mij overrijke stof tot uitbreiding mijner kennis. De wrijving, die in den regel tusschen kunstenaars en geleerden omtrent de uitvoering van wetenschappelijke teekeningen plaats heeft, gaf aanleiding tot mijne verhandeling over de eischen van dergelijke afbeeldingen, en de concessies, die de kunst ten gunste der wetenschap doen kan. Dit werk werd door TEYLER's Genootschap, in welks werken het opgenomen werd, met de groote gouden medaille bekroond.

Omstreeks dien tijd kwam CHARLES LUCIEN BONAPARTE, Prins van Canino, naar Leiden. Ik had reeds twintig jaren vroeger kennis met hem gemaakt en deze door herhaalde briefwisseling onderhouden. Deze merkwaardige man vond met het grootste gemak den rechten weg in de grootste diepten der wetenschap, doôr zijn' alles radenden blik en eene tot overdrijving opgevoerde werkzaamheid. In de hoogste mate aangenaam in den omgang, een kindervriend *)

*) Nog heden herinner ik mij uit mijne kinderjaren dezen beminnelijksten van alle vorsten. Hij kwam nooit ten onzent zonder iets voor de kinderen mede te brengen, en kreeg eens de tranen in de oogen bij de vertooning van een chineesch schimmenspel, dat hem zijne eigene jeugd, en die zijner kinderen in herinnering bracht, van welke hij door zijne ballingschap verwijderd gehouden werd. Hij noodigde in 1854 mijne ouders met ons uit om naar Parijs te komen,

zooals weinigen, en in den kring der familie, de beminnelijkste en vertrouwelijkste mensch dien men zich denken kan, was hij daarentegen in de politiek wat de Franschen een »farouche républicain'' noemen. Maar hij was het slechts

---

en ik schreef hem een' brief om hem te danken, hoewel omstandigheden mijn' vader destijds verhinderden deze uitnoodiging aantenemen. Een paar dagen later ontving ik, toenmaals een veertienjarige knaap, een' eigenhandigen brief van den prins waarvan ik hier den aanhef mededeel, omdat hij toont welk een warm kindervriend hij was.

„A la bonne heure, mon cher petit ami, ta lettre du moins est de celles qui consolent; la bonne lettre de ta Maman m'avait laissé peu d'espoir et celle de ton père me l'avait enlevé tout-à-fait. C'est si vrai que j'avais presque cèdé à l'insistance de mes médecins, qui ne sachant plus que faire, veulent absolument m'envoyer aux eaux malgré la saison. Mais votre société me fera beaucoup plus de bien que les douches d'eau minérale. Tu vois cependant qu'il est nécessaire que je sache positivement à quoi m'en tenir. Ne me laissez donc pas plus longtemps dans l'incertitude. Il est bien entendu que non seulement Cécile (mijne zuster) mais vous tous iriez à l'opéra et dans beaucoup d'autres théâtres et endroits délicieux dont vous ne soupçonnez pas même l'existence et qui ne se trouvent qu'à Paris. Oui, mon cher Gustave, je m'engage, tout en vous procurant des occupations sérieuses et instructives, à vous faire amuser beaucoup et Maman aussi. Quant à Papa soyez persuadé qu'il ne perdrait pas son temps sous aucun rapport. . . . Thans volgen nog eenige vragen van wetenschappelijken aard aan mijn' vader, en de brief sluit met de woorden:

„Je vous embrasse tous comme je vous aime, en attendant que je puisse le faire en réalité.

à toi de coeur
C. L. Bonaparte.

Deze brief, dien ik steeds heilig bewaard heb, is uit Parijs den 14en November 1854 gedateerd, en was gedresseerd aan:

Monsieur Gustave Schlegel, étudiant en Chinois à Leyde.

Bonaparte wist, dat ik toen eene munt- en zegelverzameling had, en daarom had hij zijn' aan mij gerichten brief opzettelijk met een' zeer zuiveren afdruk van zijn cachet verzegeld.

Zijn welgelijkend portret, dat hij „à son ami et collègue H. Schlegel'' schonk, hangt thans in mijne studeerkamer, tot blijvende herinnering aan een' man, die, hoe hartstochtelijk ook, steeds een onbedorven, kinderlijk gemoed bewaard had.

met den mond en niet in zijne daden. Te goed van vertrouwen en te goedhartig, werd hij de prooi zijner eigen partij, die hij in stand had gehouden, en voor welke hij, om hare eer te redden, een aanzienlijk gedeelte van zijn vermogen opgeofferd had, zonder iets anders dan ondankbaarheid daarvoor te oogsten.

Hij wilde dit echter niet inzien, en hechtte geen geloof aan de bewijzen die ik hem voorlag. Dit legde mij het stilzwijgen op; maar toen hij eens hier in het land door eene trouwens treurige deputatie van die republikeinen een bezoek kreeg, en hij mij uitnoodigde den avond in hun gezelschap door te brengen, konde ik mij niet onthouden het bij eene dergelijke gelegenheid door den kamerdienaar van den regent Philip van Orleans gegeven antwoord: „pardon, Monseigneur, je ne vais pas en si mauvaise compagnie" te herhalen, en er nog bij te voegen: „et je regrette de vous y voir".

In zijne vrije uren was hij vroolijk en opgeruimd, vergat zijn noodlot en klaagde hoogstens over de vele vijanden die hij had, zonder te begrijpen, dat hij zelf zijn grootste vijand was. Gedurende onze wandelingen liep het gesprek meestal over de wetenschap; maar tot afwisseling sprak hij wel eens over wat anders, ging tot het koddige over, zong met de hem eigene, treffende en geestige, voordracht een parijsch straatdeuntje, om zich dan weder plotseling op zijn geliefkoosd droombeeld van eene algemeene republiek te werpen. Ik liet hem begaan, maar daarmede was hij niet tevreden en vroeg mij mijne meening af. Ik zeide hem, dat ik niets tegen eene republiek had, als zij maar als een goed uurwerk liep en krachtig was. Mijne bewijsgronden waarom deze regeeringsvorm in Europa nog niet bloeien kon, trachtte hij door de machtspreuk: „vous êtes donc blanc comme la neige" omver te stooten. En toen ik hem antwoordde: „cela vaut toujours mieux que d'être rouge comme du sang," zweeg hij, zooals gewoonlijk als hem iets niet beviel. Toen ter tijde zou niets hem bewogen hebben om, zooals hij later

deed, onder eene autocratische regeering, zooals die van zijn' neef NAPOLEON III, te leven, van wien hij, evenals van zijn' oom te Parijs schriftelijke aanzoeken om voorschotten toonde, als ook het eigenhandig bewijs van den anderen oom, dat niet hij, die 15 maanden lang van zijne familie verwijderd was geweest, maar VERHUELL de wezenlijke vader van den neef was *). Ik heb van deze zaak nooit een enkel woord gerept, en zoude het ook thans niet doen, zoo zij niet, daar zij ook aan anderen toevertrouwd werd, reeds eenigszins verbreid was geworden. Zij behoort trouwens tot eene juiste waardeering der geschiedenis van die mannen en dien tijd.

BONAPARTE werkte bijkans een jaar in mijne kamer; wij schatten elkander hoog; ik koesterde voor hem eene warme vriendschap, en nog kort voor zijn uiteinde †) riep hij, zooals een der omstanders mij schreef, uit: »SCHLEGEL was mijn liefste vriend".

In den beginne verdiepte hij zich geheel en al in zijn' "Conspectus der gewervelde dieren". Toen ik hem deed bemerken, dat hij door zijne onafhankelijke positie, de onbelemmerde beschikking over zijn' tijd, en door zijn' fortuin, meer dan iemand anders in staat was een overzicht, verzeld van diagnosen, van alle vogelsoorten te geven, een arbeid waaraan zich sinds LATHAM niemand gewaagd had, ontwierp hij dadelijk een nieuw plan voor zijn' "Conspectus avium", met de woorden: "U behoort de gedachte toe, en dus ook de dedicatie". BONAPARTE had zich tot dien tijd bijna uitsluitend met de Noord-Amerikaansche, en als bijzaak met de Europeesche vogels bezig gehouden. Zooals van zelf spreekt, ondersteunde ik hem naar mijn beste weten, en werd hij eerst toen meer terughoudend, toen hij mijn, door mijzelf nog niet getoetst, voorloopig oordeel zonder meer neerschreef en

---

*) Slechts met moeite en nadat ik hem bewezen had, dat het toch niets helpen zou, hield ik hem er van terug deze brieven, toen zijn neef hem in de Parijsche kamer verloochende, openbaar te maken.

†) Hij overleed te Parijs den 28en Juli 1857.

drukken liet. Zijne scherpzinnigheid liet hem echter weldra zijn' eigen weg vinden, waaraan ik trouwens niet altijd mijne goedkeuring hechten kon, maar die desniettemin der wetenschap veel nut deed. Bij de studie der vinken, kwam de gedachte op om aan de roode diksnavels een boek te wijden, en zoo ontstond de »Monographic des Loxiens", die wij te zamen uitgaven, en voor welke ik de beschrijvingen en afbeeldingen leverde. Naar Parijs vertrokken, keerde hij eerst eenige jaren later naar Leiden terug. Hij was toen reeds zeer lijdende, en zeide mij bij het afscheid: »wij zullen elkander niet weêrzien, en ik verzoek U mijn grafschrift te maken." Ik deed dit, maar deelde het hem niet mede, daar toch levenden niet gaarne aan den dood herinnerd worden, en daar het ook slechts voor een boek past. Het is aan zijn leven en aan zijn' geest ontleend en luidde: »Ci gît Bonaparte, le naturaliste. Il mourut comme il a vécu: en philosophe, la boutonnière vierge, et puisant la consolation suprême dans la contemplation de la nature".

Gedurende eene reis, die ik gemeenschappelijk met Bonaparte maakte, vertoefden wij ook eenige dagen bij Prins Max von Wied te Neuwied. Ik had dezen voortreffelijken naturalist reeds zeventien jaar vroeger leeren kennen, en was een bewonderaar van zijne uitnemende waarnemingsgave, van zijne juiste en ongekunstelde opvatting, van zijne eenvoudige en grondige wijze van voorstelling, van zijne waarheidsliefde en bescheidenheid. Zijne werken zullen steeds eene bron voor ware zaakkundigen blijven. Hij nam, meer dan vele anderen, het levendigst aandeel aan mijne werken, placht mij tot uitspanning een langer verblijf ten zijnent en in zijne jachtgronden aan te bevelen, en onze briefwisseling duurde tot zijn' dood.

In die jaren hield ik mij ook bezig met het onderzoek der Maastrichtsche fossiele Reptilia, waarvan ik uitvoerige teekeningen vervaardigde, die echter niet uitgegeven werden.

Het een en ander daaromtrent staat in mijn' brief aan BONAPARTE, die in de »Comptes rendus" van de Parijsche Academie gedrukt is. Hij handelt over valsch bestemde beenderfragmenten van den Mosasaurus, met het bewijs, dat dit reuzendier, evenals de Ichthyosaurus en Plesiosaurus van zwem- en niet van looppooten voorzien was.

Van de vele merkwaardige mannen, met welke ik in aanraking kwam, wil ik alléen nog CAVAIGNAC vermelden. Deze uitstekende generaal en staatsman, van wiens edel karakter een iegelijk en zelfs de meest wantrouwige zoo overtuigd moest zijn, dat men hem niet eens de eer der verbanning gunde, was een wetenschappelijk gevormd en ernstig denker. Hij verdiepte zich gaarne in de diepste vragen der philosophie, en daar mijne beschouwingen van die van ARAGO, met wien hij ze het liefst placht te bespreken, verschilden, nam ons onderhoud bijkans geen einde, en noodigde hij mij bij het afscheid uit, den jachttijd op zijn landgoed te komen doorbrengen. Wij vermoedden echter toen niet, dat een plotselinge dood den krachtigen man zoo vroeg zoude wegmaaien.

Omstreeks dien tijd liet ik mij ook door een geleerd en bekend officier, den overleden generaal SEELIG, bepraten om een handboek der dierkunde *) te schrijven. Het was bestemd, zoowel voor het onderwijs aan de Kon. militaire Academie te Breda, als ook om nasporingen in ruimeren kring, vooral in onze koloniën, uit te lokken. In dit boek heb ik vooral mededeelingen, door strenge kritiek getoetst, betreffende de zeden en leefwijze der dieren, alsook de meest nauwkeurige, meestal door mijzelven, naar de natuur geteekende, afbeel-

*) Dit werk verscheen in 1857 te Breda.

dingen gegeven. Mijn hoofddoel was de dieren, in plaats van ze, zooals gebruikelijk, naar enkele kenteekenen te schetsen, volgens hun geheele wezen te schilderen, en het systeem tot eene natuurlijke eenvoudigheid terug te brengen.

Ik moet hier ook nog van de inrichting van den Amsterdamschen Dierentuin, die zulk eene merkwaardige vlucht genomen heeft, gewagen. De ziel dezer instelling is, zooals bekend, Dr. Westerman. Met een' helderen, practischen blik, diep inzicht, onvermoeiden ijver, de wetenschap bovenaan plaatsende, en als mensch tot de voortreffelijkste behoorende, werkt hij steeds scheppend; hij bevorderde de uitgaaf van verscheiden werken, het streven der geleerden en het doel van ons Museum, en arbeidde aldus het krachtigst aan den opbouw der wetenschap.

In genoemde diergaarde bevonden zich een zeker getal levende Turako's (Musophaga). Ik teekende ze, evenals de andere soorten uit ons Museum, in natuurlijke grootte naar het leven en de natuur, op steen, en het Genootschap, met zijn' voortreffelijken Directeur aan het hoofd, stelde mij in staat, dit werk met gekleurde platen uit te geven *).

Ik had bij deze vogels het reeds vroeger door Jules Verreaux waargenomen, hoogst vreemd, verschijnsel bestudeerd, dat de roode kleur hunner vleugels, bij indompeling in water, uit de veeren verdween en het water rood kleurde, en dat zij, als zij droog geworden waren, weder rood werden. Ik ontdekte vervolgens, dat het rood der vleugels, als deze bij den dood der vogels vochtig gehouden werden, in blauw overging. Deze verschijnselen hadden voor mij des te meer gewicht, omdat zij zich aansloten aan mijne nasporingen over de dikwijls, hoewel verkeerdelijk, als een gevolg van de ruiing beschouwde kleurverwisseling en den vernieuwden groei van de oude vogelveeren.

Bovengenoemde verschijnselen moesten mij tot andere beschouwingen als de heerschende over het vederkleed der

---

*) Uitgegeven in 1860 (niet in den handel).

vogels leiden, en verdienden wel een nader onderzoek dan dat hetwelk de ornithologen gemeenlijk daaraan wijden. Microscopisch onderzoek, dat ik herhaaldelijk en voortdurend naar dit verschijnsel bewerkstelligde, leidde, evenmin als dat van anderen, tot eene voldoende oplossing *).

Der Amsterdammer Diergaarde wijdde ik later een bijzonder werk met 300 afbeeldingen, die volgens oorspronkelijke, naar het leven geschetste teekeningen in hout gesneden werden. Daarin vindt men, zooals het nu juist te pas kwam, allerlei waarnemingen vermeld.

Het onderzoek van een zeker aantal olifanten leverde de volgende resultaten op. Ik had reeds vroeger den olifant van Sumatra als eene bijzondere soort onderscheiden en mijne waarnemingen aan den Heer TEMMINCK medegedeeld, die ze in een zijner werken publieeerde. Het bleek thans, dat de olifanten van Ceylon en Sumatra als soort niet van elkander te onderscheiden zijn; dat de Indisehe olifant tot Dekan, Siam en Malakka verspreid is, maar niet op die eilanden voorkomt; dat G. CUVIER de beide soorten gekend heeft, maar ze verward en niet onderseheiden had; dat er waarschijnlijk eene tweede, afwijkende Afrikaansehe soort bestaat; dat de vermindering van het getal ribben, tegelijk met de lengteas der tanden (gemeenlijk tandlamellen genoemd), in regelmatige volgorde van den Afrikaansehen olifant tot aan den Mammouth plaats heeft; en eindelijk, dat, ten gevolge dezer verschijnselen, de Mastodonten wel eene parallelle, maar niet eene doorloopende reeks der olifanten vormen.

---

*) Zie zijne verhandeling „Over den groei en de kleurverandering der vederen van de vogels (Versl. en Meded. Kon. Ac. v. Wet. I. 1853; Ueber das Entstehen des vollkommenen Kleides der Vögel durch Verfärben und Wachsen der Federn, unabhängig von der Mauser (Naumannia II, 1852); Ueber meine Verfärbungstheorie (Naumannia 1855).

Ik meende toen (in 1854) ook met degelijke bewijzen te moeten optreden tegen de pogingen om den Dodo, naar aanleiding van eenige verschillen in zijn' inwendigen bouw, onder alle mogelijke orden der vogels te rangschikken, behalve onder die waartoe hij behoort, namelijk die der struisvogels, en waarbij hem de zeevaarders en LINNAEUS terecht geplaatst hadden.

Zoodra ik hier aangekomen was, had ik mij voorgenomen het land, dat ik thans bewoonde, in zijn' geheelen omvang nauwkeurig te leeren kennen, want alleen dat wat ons dagelijks omgeeft en wat men altijd opnieuw onderzoeken kan, kan licht in het duister der wetenschap, hetzij van die der natuur of van de bewoners van het land en hunne geschiedenis, brengen. Ik zal later mededeelen hoe ik dit alles als één geheel opvatte; hier wil ik alleen vermelden, dat ik naast de studie der Fauna, ook die van den bodem en van de Flora in het oog hield, waarbij mij het aanleggen van een eigen herbarium van veel nut was. De beschouwingen in de vrije natuur, werd, behalve op de dagelijksche wandelingen, eens in de week een geheele dag gewijd, en ik noemde dat mijne jachtdagen, omdat ik mijn geweer steeds bij mij had. PALLAS en CUVIER hadden steeds tot mijne lievelingsschrijvers behoord: hunne werken dienden mij thans als gids. Evenzoo die van BASTER en SLABBER, die mij tot eene nauwkeurige studie der lagere dieren, hoofdzakelijk betrekkelijk hun samenstel, leidden, en waardoor het Museum met talrijke praeparaten verrijkt werd. Ik trachtte ook eene groote menigte visschen bijeen te brengen, maar ik hield mij bij voorkeur met de vogels bezig, omdat zij, uit velerlei oorzaken, de het meest in het oog loopende eigenaardigheden van eene fauna aanbieden.

Het was altijd mijne gewoonte geweest om schetsen van dieren naar het leven, dikwijls gedurende de jacht zelve, of in diergaarden te maken, en elk afzonderlijk deel, vooral

den kop met zijne uitdrukking, door karakterteekeningen terug te geven.

Langzamerhand was er op deze wijze, alleen voor mijn eigen genoegen en gebruik, eene groote menigte van zulke studies ontstaan. Herhaalde uitnoodigingen deze te publiceeren, sloeg ik af, omdat ik mij niet met het toezicht op zulk eene onderneming kou bemoeien. Maar toen Dr. HERKLOTS mij voorsloeg, zich met de zorg daarvoor te belasten, gaf ik mijne »Vogels van Nederland'' *) uit, die, behalve den tekst, 362 platen bevatte.

Dit werk, hoewel voor velen te kostbaar, ondervond een' onverwachten opgang. In weinig jaren was de geheele oplaag uitverkocht. Buiten mijn weten, verscheen daarvan eene tweede, helaas veelvuldig ontsierde, uitgaaf. Mijne eenige voldoening is, dat de eerste editie van dit boek, als het toevallig eens onder den hamer komt, met het dubbel van den oorspronkelijken prijs betaald wordt, en dat het bij menigeen de liefde en den lust tot dit vak heeft opgewekt. Er waren echter ook anderen, die er in het geheel geen acht op sloegen, omdat zij niet eens in staat waren zulke werken te verstaan en te beoordeelen. Anders zoude men de tamme, kleingeestige en suikerzoete plaatjes, zooals b. v. die van de Iconographie van CUVIER's Règne Animal, niet zoo dikwijls, tot walgens toe, herhaald zien. Voor het overige was mijn werk in het buitenland wel nauwelijks bekend geworden

---

De wensch, eene volledige natuurlijke historie der Nederlanden te bezitten, werd van nu af steeds levendiger en algemeener, totdat hij eindelijk door den beschaafden en wakkeren uitgever KRUSEMAN te Haarlem op eene de zaak waardige wijze werd verwezenlijkt. Ik nam daaraan deel

*) Leiden 1854—1858. 2 In.

door de bewerking der gewervelde dieren, en bewerkte toen de natuurlijke historie der Nederlandsche vogels nog eens, maar op eene andere wijze. Men vat gewoonlijk, en het kan wel niet anders, de grenzen van eene Fauna in politieken zin op. Ik trachtte echter aan te toonen, dat juist ons klein landje een groot getal, onderling zeer verschillende fauna's bezit, zooals ook door de verschillende localiteiten gevorderd wordt. Om dit duidelijk te maken, schetste ik eene toepasselijke reeks van landschappen, gestoffeerd met de meest opvallende vertegenwoordigers der vogelwereld, van iedere bijzondere localiteit. Op deze wijze ontstonden plaatjes, ontleend aan stad en dorp, weiland en heide, veld en bosch, riviermondingen en binnenwateren, aan de onderling zeer verschillende duinstreken, aan het zeestrand in den zomer en den winter en aan de eenzame zee-eilanden. Voor het juist begrip der iedere soort kenschetsende physionomie, voegde ik bij dit werk de daarbij behoorende, vroeger opgenoemde, naar het leven ontworpen, studies van vogelkoppen.

De Fauna van onze Oost-Indische bezittingen vereischte, en vereischt nog heden, eene grondige behandeling. Als eene proeve koos ik daarvoor de vogels; en ten einde het boek voor een elk bereikbaar te stellen, gaf ik daarvoor afbeeldingen op de kleinst mogelijke schaal, maar voegde daarbij alle afwijkingen, noodig voor de eigenlijke kennis der soorten, nevensoorten en variëteiten. Maar omstandigheden van buiten kwamen storend in den weg, en het boek kwam niet verder dan tot de monographieën der indische Pitta's, IJsvogels en Valkvogels *).

Voor de laatste alleen had ik 110 afbeeldingen noodig, die, evenals de andere, aan mijn schetsboek ontleend werden, en het bewijs leveren, hoe zelfs in miniatuurplaatjes uit-

*) 1863—1864.

voerigheid alsook de voorstelling van het ware karakter van elke soort te bereiken zijn.

Mijne werken over de Nederlandsche vogels hadden een' jong liefhebber der Nat. hist., FRANÇOIS POLLEN, opgewekt zich tot mij te wenden. Hij was voor eene andere carrière bestemd, maar, na zijn bezoek in Leiden, verklaarde hij, zich der wetenschap te willen wijden. Zijn onvermoeide ijver, ondernemingsgeest, snelle opvatting, gave van waarnemen en onbegrensde liefde tot de zaak, deden mij besluiten hem eene reis naar Madagaskar voor te slaan, wel bevroedende, dat hij buitendien, door het merkwaardige van de bouwstof gesteund, iets belangrijks zoude uitrichten.

Voor mij was altijd grondige kennis van reeds beschreven soorten, vooral naar de juiste betrekking harer verspreiding, minstens evenveel waard als de ontdekking van nieuwe dieren, waarop men meestal alleen uit is om zijne ijdelheid te voldoen.

Madagaskar biedt door zijne afgeslotenheid, door de plaatselijke onderafdeelingen van zijne eigenaardige Dierenwereld, meer dan een ander deel der aarde, eene leerrijke stof voor het groote, nauwelijks in de grondslagen ontworpen gebouw der Dieren-geographie. Vandaar mijne keus van dit raadselachtig land. POLLEN trok, na behoorlijke voorbereiding, daarheen met het voorschrift, pas voor pas, in enkele streken de grootst mogelijke verzamelingen te maken. Na zijne terugkomst liet hij de begonnen onderneming, hoewel met onwillekeurige stakingen, door anderen, en zelfs tot heden op zijne kosten, voortzetten, en leverde hierdoor het zeldzame voorbeeld van een' jongen man, die der wetenschap op onbaatzuchtige wijze zeer groote offers heeft gebracht. De geschriften, die hij uitgaf, getuigen van hetgeen hij gedaan heeft, en ik meende ze te moeten doen voorafgaan door de systematische beschrijving der Zoogdieren en Vogels. Het was mij vooral daarom te doen, de soorten tot hare juiste quantiteit terug te brengen, en dan aan de miskende hare ware plaats in het systeem te geven: resulta-

ten, die op lichtvaardige wijze aan anderen zijn toegeschreven, of die zich anderen zelven nog toeschrijven. De bij het werk gevoegde afbeeldingen zijn voor het grootste gedeelte naar mijne teekeningen gemaakt.

Een ander jong liefhebber, de teekenaar KEULEMANS, die op mijne aanbeveling den Heer DOHRN op zijne reis naar de eilanden van het groene voorgebergte vergezelde, en dien ik, na zijne terugkomst, aan het Museum verbonden en tot dierenteekenaar gevormd had, volgde weldra het voorbeeld van den teekenaar SMIT, dien ik evenens voor dit vak opgeleid had. Beiden verhuisden naar Londen, waar zij een' lucratieven werkkring vonden.

De buitengewone toeneming der verzamelingen van het Museum moest tot den wensch leiden, een gedrukt overzicht dezer schatten te bezitten. Catalogi, in den gewonen zin, geven weinig baat. Zooals in de geheele wetenschap, zijn bij zulke geschriften alleen critische monographieën doeltreffend, en het scheen mij van bijzonder belang toe, om elk individu afzonderlijk aan te halen, zijne juiste herkomst, als ook des vereischt, zijne eigenschappen en vermoedelijke eigenschappen te vermelden. Deze overwegingen gaven aanleiding tot de uitgave van mijn »Muséum d'histoire naturelle des Pays-Bas", waarvan tot heden acht deelen verschenen zijn. Zij bevatten het monographisch overzicht der apen en een aantal vogelgroepen, met de vermelding van ten naasten bij 20.000 voorwerpen.

Ik moet thans tot het jaar 1858 terugkeeren, het treurigste jaar mijns levens, het jaar waarin mijn levensdoel, eene der wetenschap, zooals ik ze opvatte, waardige inrichting te stichten, op het punt stond schipbreuk te lijden.

Deze geschiedenis is treurig, en daarbij lang, en daarom voor den lezer, die ze niet overslaan wil, dubbel vervelend. Ik zoude er geheel en al overheen gestapt zijn, zoo zij niet op eenzijdige wijze aan het licht gebracht was, en mijn stilzwijgen daarover, en dus ik zelf, somtijds nog in den jongsten tijd, onjuist beoordeeld ware geworden. Ik schrijf ze »sine ira et studio" met de grootste bedaardheid en overleg, met volkomen onpartijdigheid, zelfs de schaduwzijde temperende, het nog ergere verzwijgende; en zoude, als een geloovig Christen, ieder woord daarvan voor den rechterstoel des Allerhoogsten kunnen verantwoorden. De ware toedracht der zaak is de volgende: Na den dood van mijn' voorganger *), wiens plaats ik reeds gedurende zijne langdurige ziekte met den administrateur der inrichting officieel had waargenomen †) ontstonden er, ten gevolge van persoonlijke belangen, ondersteund door den partijgeest van een' zeer invloedrijk man, zeer beklagenswaardige en nuttelooze wrijvingen tusschen de Universiteit en het Museum. Het laatste, alhoewel eene zelfstandige instelling, moet der wetenschap in den ruimsten omvang, en derhalve ook, voor de uitverkorenen, aan de hoogere Academische studiën dienstig zijn. Het moet derhalve ook in den kring der Universiteit staan; maar het daarmede te vereenigen, zou gelijkstaan met zijn' levensdraad af te snijden.

Als een gevolg van het niet meer te overziene materiaal en de toevoeging van den microscoop, moest echter reeds sinds lang het onderwijs der Academische jongelingschap beperkt worden tot eene uitvoerige behandeling van de grondtrekken dezer wetenschap, en de hoogere vragen, die zich aan de kennis der soorten knoopen, daarvan uitgesloten worden, te meer daar de dierkunde, met weinig uitzonderingen, voor de studenten slechts eene eenvoudige hulpwetenschap is. Ieder leeraar moet dus, naar zijne eigene

*) Temminck overleed 30 Jan. 1858.

†) Kon. Besluit 17 Juni 1857, N°. 92.

inzichten, eene bijzondere verzameling, de hoofdvormen van het dierenrijk en hun' bouw bevattende, voor zijn onderwijs aanleggen; en dit is te meer noodzakelijk, omdat de onoverzienbare massa van voorwerpen in een groot Museum voor den leerling niet leerzaam, maar verwarrend is. Bovendien zouden de in zulke inrichtingen, voor zuiver wetenschappelijke onderzoekingen bestemde, dikwerf zeer kostbare en niet te vervangen voorwerpen, door het heen en weêr dragen naar en van het auditorium, door het gebruik, het bevoelen of de algemeene onbekendheid met de wijze van behandeling, voortdurend schade lijden, of wel gedeeltelijk, wat in dit geval gelijk staat met geheel, vernield worden. Dit alles beperkt het onderricht van den gewonen leerling in groote musea tot een peripatetisch onderwijs, terwijl hij, in bijzondere gevallen, evenals elk ander geleerde, zelfstandig in de verzameling werken kan.

De bezigheden der ambtenaren bij eene zoo groote instelling behooren bovendien tot een' geheel anderen werkkring. Zij mogen nooit stilstaan, en veroorloven derhalve geene vaste en regelmatige vacanties; zij laten geen' tijd over voor voorlezingen; zij eischen eene voortdurende en grondige studie der vergelijkende physische geographie en eene menigte practische kundigheden, zelfs die van den handel en van het juiste en spaarzame gebruik der stoffelijke middelen niet uitgesloten. Wijders sluiten zij in zich het strenge toezicht op de naar verhouding talrijke, mindere beambten; het onafgebroken streven, de gapingen in de verzameling aan te vullen; deze te bewaren, te rangschikken, te bestemmen; te zorgen, dat de dieren volkomen naar de natuur worden opgezet, en nog veel andere dingen meer; en eindelijk om de resultaten van de onderzoekingen aan de wetenschap in te dienen. Het toezicht op zulke verzamelingen vereischt dus een' homo totus quantus, uitgerust met zeer eigenaardige kundigheden, die slechts door langdurige oefening en ondervinding kunnen worden verkregen, en die hem bovendien, door verdeeling van den arbeid

met zijn personeel, in staat stellen de wetenschap in al hare bijzonderheden te vertegenwoordigen. Tot groot nadeel der wetenschap zijn er echter velen, die zulke werkzaamheden noch verstaan noch beoordeelen kunnen en, wat het ergste is, ze, als vermeende bijzaak, met geringschatting voorbijgaan.

Trots deze zeer verschillende omstandigheden, vergunde men den toenmaligen hoogleeraar der philosophische faculteit een soort aandeel in de werkzaamheden van het Museum. Deze hoogleeraar *) hield, more majorum, niet alleen voorlezingen over zoölogie en vergelijkende anatomie, maar ook over anthropologie, mineralogie, geologie, en bij gelegenheid ook over botanie; lasten, die niemand op zijne schouders kan laden, die de grens wil overschrijden om bekende dingen aan den leek te verkondigen.

Hij was een man, met een voortreffelijk geheugen begiftigd, zeer ervaren in de menschelijke schedelleer, en bezield met liefde voor grondige nasporingen, zooals trouwens zijne werken bewijzen; maar zijn zeer beperkt gezichtsvermogen, zijne onbeholpenheid en onhandigheid, en het gebrek aan de gave eener zelfstandige opvatting, stonden hem gedurig in den weg. Hij herkende alleen het enkele, niet het geheel, en harmonische beschouwingen bleven hem vreemd. Vóór zijne beroeping naar Leiden had hij zich, zooals hij zelf bekende, wel is waar met vergelijkende anatomie, maar nauwelijks met zoölogie bezig gehouden, en toen ter tijd kwam hij mij dikwijls om raad vragen Hij heeft zijn' naam hoofdzakelijk aan de uitgave van zijn »Handboek der Dierkunde" te danken, welk werk uit boeken en de zorgvuldig gedetermineerde en gerangschikte verzamelingen van het Museum geput, als eene handige compilatie toen aan velen zeer welkom was. Ik werd gesteld tegenover zulk een' man †), die niet het minste begrip van den aard eener zoodanige

---

*) Jan van der Hoeven.

†) Jan v. d. Hoeven werd den 14en Juni 1858 tot opperdirecteur benoemd, terwijl men aan Schlegel den titel van Directeur gaf, en

inrichting had, en die evenmin *den wil* bezat ze te leeren kennen *); een man, die de hooge meening, welke hij van zich zelven koesterde, onder het masker van eene ootmoedige bescheidenheid wist te verbergen.

Intusschen had men onze wederzijdsche verhouding door wettige voorschriften zoodanig vastgesteld, dat elke willekeurige uitlegging onmogelijk werd. Maar op indiscreties en aanmatigingen volgden weldra van zijn' kant overtredingen, die mij zelfs eens noopten, toen hij onvoorzichtiglijk hulp van hooger hand had ingeroepen, eene herhaling van de bekende scène tusschen den vrijheer von Plotho met den notaris April, zij het dan ook in gematigden vorm, te be-

---

men die miskenning zijner verdiensten trachtte goed te maken door hem den titel van Hoogleeraar te verleenen.

*) Hij ging zoo ver van te willen beweren, dat het voor het Museum voldoende was, als er van elke soort slechts éen, of, bij geslachtsverschil, twee individuen aanwezig waren: wat zooveel zeggen wil, als de geheele grondgedachte der instelling, namelijk de kennis der soort, overhoop te werpen, en tot eene verzameling voor schoolgebruik te verlagen, en de wetenschap naar lang vergeten tijden terug te brengen. Wijders wenschte hij die geheele, zoo ontzettend uitgebreide, verzameling naar het, in zijn Handboek aangenomen, systeem te doen rangschikken: een aanmatigende en onverstandige eisch, dien ik des te minder kon veroorloven, daar hij in het geheel niet uitvoerbaar was, en omdat ik meende *zijn* boek reeds lang ontgroeid te zijn.

Om echter mijn' goeden wil te toonen, trad ik in een ander zijner voorslagen tot zoogenaamde betere inrichting van het Museum. Het was namelijk een steen des aanstoots voor hem, dat men op de middelste verdieping van het gebouw, links naar de vogels en rechts naar de zoogdieren binnentrad; terwijl in de bovenste verdieping, waar zich de skeletten bevonden, het omgekeerde plaats vond. Want, naar zijne meening, moest, zelfs op verschillende verdiepingen, soort boven soort staan, hetgeen toch eigenlijk eene geheel onverschillige kwestie is. Deze geheel nutteloze verandering kostte over de 200 gulden; mijne beste ondergeschikten werkten er zes weken aan, en vele voorwerpen leden, niettegenstaande het zorgvuldigst toezicht, meer of minder schade. Deze voorbeelden zijn voldoende om den gezichtskring van den man te kenschetsen.

werkstelligen. Zijn hem het meest genegen begunstiger LUZAC miskende zelfs onze persoonlijkheid zoodanig, dat zijn later oordeel geheel tegenovergesteld werd.

Voor het overige was deze een veelbelezen, rechtschapen en zeer achtenswaardig man, van eene meer dan tastbare openhartigheid, die zich door warmbloedige drift liet beheerschen en daarom, als hij zich vergat, tegenover den bedaard geblevene, altijd aan het kortste eindje trok.

Het ging hem niet beter met zijn streven naar populariteit, die hij bijzonder hoogschatte en die hij vele jaren lang genoot, maar in weinig weken verloor, nadat hij het hoogste glanspunt in den staat bereikt had. Niet in staat zich op dit glibberig toppunt te handhaven, moest hij er van afdalen, en begreep toen eerst de waarheid van het spreekwoord: »nil incertius vulgo", dat hij, als een degelijk latinist, toch wel in CICERO moest gelezen hebben.

Het onnatuurlijk en onvruchtbaar huwelijk tusschen het Museum en de Universiteit was helaas in stilte voltrokken. Men had, ter wille daarvan, de geheele toekomst der stichting op het spel gezet, en de stemmen, die zich zelfs in de tweede kamer, daartegen verhieven, vervlogen in de lucht, omdat zij niets dan eene reeds uitgemaakte zaak konden bestrijden. Maar de inwendige wreker bleef niet uit. Met zulk eene tegenpartij was het onmogelijk zich te verstaan; hij gaf zich keer op keer bloot en groef, zonder dat ik er het minst toe deed, langzamerhand zelf zijn eigen graf; ja, in zijne drift ging hij zoo ver van te verklaren, dat hij ten gevolge der door de wet bepaalde voorschriften, aan het Museum niets anders was dan mijn brievenbesteller en het vijfde rad aan den wagen: voor het overige eene zeer juiste en treffende opmerking. Eindelijk, nadat hij zich bij iedereen, zelfs bij zijne beschermers, onmogelijk had gemaakt, nam hij uit eigen beweging zijn ontslag (16 Juni 1860). Hij toonde zich bij deze gelegenheid in een ander licht, en bevestigde het oude gezegde, dat zelfs de in den dagelijkschen omgang meest beminnenswaardige lieden, in zaken

dikwijls een tegenovergesteld of beter gezegd onwaar karakter toonen, en ronduit gezegd ongeschikt voor den omgang worden.

Hoe SCHLEGEL thans, nu hij de handen vrij had, het Museum inrichtte en binnen weinige jaren tot een' ongekenden bloei opvoerde, zoodat het weldra de evenknie werd van de grootste Musea in Europa, zoo zij die niet al overtrof, dit alles is uitvoerig door den Heer SNELLEMAN in »Mannen van Beteekenis" uiteengezet. Tot den bloei van het Museum droeg niet weinig bij de op zijn voorstel gedane reizen van BERNSTEIN, ROSENBERG en HOEDT in onzen Indischen Archipel, terwijl ik hem uit China, van welk land het Museum zoo goed als niets bezat, en waar ik mij destijds *) bevond, eene door mij gemaakte rijke verzameling van Chineesche dieren, hoofdzakelijk vogels, visschen, insecten en mineralen toezond; eene verzameling des te rijker en nuttiger, daar ik mij, op verzoek van mijn' vader, er op toegelegd had, zooveel mogelijk van elke soort volledige seriën te verzamelen †);

*) Van 1858—1862.

†) Mijn vriend, de bekende, thans overleden Zoöloog, RÖB. SWINHOE, die zich destijds met mij in China bevond, en eveneens verzamelde, zond de duplicaten zijner vogelverzameling, die niet zoo rijk was als de mijne, daar ik daaronder hoogst zeldzame exemplaren bezat, *a*) naar Londen, waar hij ze aan een' handelaar in naturaliën voor duizend pond sterling (zegge twaalfduizend gulden) verkocht.

Voor de door mij aan de regeering geschonken rijke verzameling ontving ik nooit den minsten dank; en vond ik, toen ik tien jaar

a) Ik noem slechts den *Lobivanellus inornatus*, waarvan toen in geheel Europa alleen het Leidsch Museum één enkel exemplaar uit Japan bezat, en waarvan ik te Emoi het tweede schoot; de *Muscicapa Mugimaki;* de door mij ontdekte en naar mij genoemde *Anthus Gustavi;* twee nieuwe species van Pennatuliden (*Pteroides Chinense* en *Holosceptrum Gustavianum*) door HERKLOTS beschreven, en eene menigte nieuwe visschen, waarvan BLEEKER er vier beschreef: de *Pteroplatea Schlegeli*, de *Pseudosciaëna amblyceps*, de *Pseudosciaena amoyensis* en de *Arius Schlegeli.*

want volgens hem was dit de eenige ware methode van verzamelen en schreef hij daaromtrent nog kort voor zijn' dood in de voorrede van de Mededeelingen over Liberia door J. Büttikofer en C. F. Sala: »Reeds in vroegere jaren was ik tot de overtuiging gekomen, dat de ware wetenschap der Zoölogie alleen op de grondige en volledige bekendheid met de grondvormen berust, welke wij species en conspecies noemen, met inbegrip der constante en individueele variëteiten, en verder, dat de Zoölogie eerst dan haren naam als wetenschap verdient en tot haar volle recht komt, wanneer zij uit het hoogere oogpunt der physische geographie wordt beschouwd. Uit deze beginselen blijkt duidelijk, dat een dieper inzicht in de dierkunde slechts in een van die centrale musea kan worden verkregen, welke de meest mogelijke soorten bevatten, en waarin ieder dier soorten door complete seriën van goed onderhouden individuen is vertegenwoordigd, en wel zoo, dat haar geheel alle verschijnselen van iedere soort naar leeftijd, geslacht, jaargetijde, variëteit, woonplaats, te zien geeft".

Het gevolg van deze diep gewortelde overtuiging was de geheel systematische, streng wetenschappelijke, rangschikking der voorwerpen in het Museum, die, zooals hij in eene nota op het Rapport der Commissie voor een nieuw museumgebouw in 1878 schreef, »eene in zich afgesloten rij van elke »afzonderlijke groep moest exponeeren, welke gezamenlijk als »evenveel hoofdstukken van een boek te beschouwen zijn,

---

later in Leiden terugkwam, het grootste gedeelte mijner huiden nog onopgezet in de magazijnen liggen. Zulke handelwijze van de zijde der Regeering en der nationale instellingen is niet geschikt om den ijver van ambtenaren of particulieren in onze koloniën aan te moedigen; en mag het dan ook wel geen wonder baren, dat deze hunne collecties liever aan vreemde instellingen of Musea zenden, die zulke, met veel moeite en kosten bijeengegaarde schatten een' beteren dank waardig keuren, dan, zooals ten onzent geschiedt, eene droge vermelding in de „Staatscourant" of de nog treuriger toekenning van de medaille voor verdienste *a*). G. S.

---

a) Men leze wat de „Berliner Münzblätter" (N°. 42, Februari 1884) omtrent de achting, die deze medaille geniet, schrijven. G. S.

»waarvan de bladen, door de kasten vertegenwoordigd, alle »tegelijk opengeslagen, en als het ware te lezen zijn".

Dat die methode thans door velen bestreden wordt, op grond, dat zij voor den niet vakman erg eentonig en vervelend is, is bekend. Dat de leek er aldus over oordeelt, is niet te verwonderen en hem zelfs niet kwalijk te nemen. Maar dit oordeel wordt ook gedeeld door sommige geleerden van het vak, die liever een Museum zouden willen inrichten, dat bij het groote publiek meer belangstelling in de zoölogie zou inboezemen en waarheen zelfs het profanum vulgus als eene plaats van uitspanning kon heentrekken. Zulk een wensch zal echter altijd eene utopie moeten blijven. Musea zijn geene galanteriewinkels of kermistenten; zij zijn voor de geleerden eene natuurlijke bibliotheek, »Het boek der Natuur" binnen eene beperkte ruimte besloten; en, evenals eene bibliotheek ook slechts voor den geleerde, die er gebruik van wenscht te maken, bestemd is, en niet een rarekiek voor het gewone publiek *), zoo is dit o. i. ook het geval met een Museum, en vooral een Museum van Nat. Historie. Zulk een Museum anders in te richten dan volgens de streng wetenschappelijke, systematische methode, staat gelijk met eene bibliotheek, niet volgens de vakken van wetenschap, kunst en nijverheid te rangschikken, maar volgens de min of meer kleurige bandjes of het formaat. Voor het onderwijs of voor het publiek dient men dan eene bijzondere verzameling aan te leggen, op de wijze zooals de Engelschen dit doen en die men zeer terecht aldaar »Representative Collection" noemt.

---

*) Zoo mag b. v. in de bibliotheek der Leidsche Hoogeschool geen geleerde zelf naar een boek gaan zoeken. Hij moet het verlangde werk opgeven, en dan haalt de custos het. Daar er echter geen gedrukte catalogus uitgegeven is, zoo weet men niet wat er aanwezig is; en ik weet uit ondervinding dat men, zelf in eene boekerij snuffelende, dikwijls boeken vindt, waarvan men het bestaan niet vermoedde. Toch heeft er zich nog nooit eene stem tegen verheven, dat de bibliotheken niet voor het publiek toegankelijk zijn. Waarom dan wel ten opzichte van de Musea van Nat. Hist.?

De nieuw benoemde directeur van het Museum van Nat. Historie heeft eene proef genomen met het Museum des zondags voor het groote publiek open te stellen. Niet dat het aan deelneming ontbroken heeft; integendeel, duizenden hebben van die openstelling gebruik gemaakt, maar het bezoek van zulke talrijke gasten brengt, vooral op regendagen, als het bezoek het drukst is, veel vuil mede, dat des maandags morgens moet worden opgeveegd, en wij vreezen, dat de daardoor veroorzaakte stof minder gunstig is voor de tentoongestelde voorwerpen, hoofdzakelijk voor die, welke niet in glazen kasten zijn besloten.

»De verzamelingen in het Museum'', vervolgt mijn vader, »hadden langzamerhand zulk eene uitbreiding gekregen, dat zij, als in een magazijn, achter en boven elkander moesten opgestapeld worden. Het reeds lang gekoesterde denkbeeld, om aan deze instelling eene passende plaatsruimte te doen geworden, kwam eindelijk tot rijpheid.

Het kamerlid jonkheer J. Verheyen, een vurig vereerder der dierkunde, en in dit vak vroeger een leerling van het Museum, nam de taak op zich, de regeering aan te sporen, nieuwe gebouwen voor een Museum en eene Hoogeschool te laten oprichten. Zijne met vakkennis en warmte gehouden rede werkte zoo overtuigend, dat zijn voorstel in beide kamers eenstemmig werd aangenomen: een zeldzaam geval, maar dat de groote liefde tot de wetenschappen, de trots des Nederlandschen volks, bewijst.

Plannen voor een nieuw Museumgebouw had ik reeds sinds vele jaren gemaakt, maar van het plan tot de uitvoevoering is eene groote schrede, omdat veelstemmige adviezen het eindbesluit verlammen en ophouden. Bouwmeesters zijn bovendien gewoon niet elke opdracht zoodanig op te vatten, dat zij voor anderen bouwen: zij bouwen voor zich zelven, omdat zij ieder hunner werken als een aanbevelingskaartje beschouwen. Een gebouw echter heeft slechts dan waarde, wanneer het in alle onderdeelen en als een harmonisch geheel, volkomen aan zijn doel beantwoordt.

Wie zou b. v. den Keulschen Dom, dit wonderbaarlijk en geweldig meesterstuk, ten geschenke willen hebben, als de voorwaarde daaraan verbonden werd, dat men hem bewonen moest?

In stede van zich achter de geschiedenis onzichtbaar te maken, treedt men liever op den voorgrond, en dientengevolge ontstaat het armzalig afmatten van den geest om iets nieuws uit te vinden, terwijl reeds sinds eeuwen alle kunstvormen uitgeput zijn. Deze naar hersenschimmen hakende zucht kan echter tot niets anders leiden, dan tot eene het aesthetisch gevoel kwetsende vermenging van bouwstijlen. De leek is wel is waar gemakkelijk te verblinden. Maar hij, die de hoogere wijding der kunst en wetenschap heeft ontvangen, zal zich niet zoover laten begoochelen, dat hij de grondgedachte van een plan voor zijne, gewoonlijk fraaie en zuivere, of zelfs schilderachtige uitvoering over het hoofd ziet.

Ik beleefde eene merkwaardige periode gedurende de studiejaren, die zijne Kon. Hoogheid Prins Willem van Oranje te Leiden doorbracht. De gewone visites werden weldra tot vaste, wekelijksche soirées in het, aan de tijdsomstandigheden beantwoordende, fijnere karakter van het Tabakscollegium van Fr. Wilhelm den Eerste. Onderwerp der gesprekken was eene openhartige bespreking van alle gewichtige vragen. Daaraan namen deel de Gouverneur van den Prins, de latere Minister van Oorlog, Jonkheer van Casembroot, een voortreffelijk, zeer beschaafd man, van een' vasten wil en frissche doortastendheid, wijders de privaat-leeraar en de adjudant van den prins. Ieder, die dezen bescheiden en beminnelijken prins kende en getuige was van zijne vriendelijkheid en goedhartigheid, moest met de schoonste verwachtingen voor zijne toekomst vervuld worden. Voor mij waren deze avonden zeer belangrijk, omdat het onderhoud op vrije, ongedwongene wijze over vele, buiten het dagelijksch leven lig-

gende kringen liep, en zij tegelijkertijd eene ongezochte, aangename verpoozing aanboden.

Onder het ministerie THORBECKE hadden vele veranderingen plaats. Het was zaak allerlei oude misbruiken in den staat af te schaffen, maar hij zag overal misbruiken en verkortte dikwijls den levensdraad van wetenschappelijke ontwikkeling. De opheffing der Natuurkundige Commissie in Ned. Indië, die in het jaar 1850 plaats greep, was voor het Museum een harde slag. Men beloofde wel is waar, als men geschikte lieden voor dit doel vond, deze naar Indië te sturen, maar toen ik bij hem aanklopte, zeide hij mij, dat hij van meening was, dat men diergelijke nasporingen aan de particuliere industrie moest overlaten. Op zulk een wonderlijk antwoord meende ik te moeten opmerken, dat de particuliere industrie slechts winstgevende zaken exploiteerde, en dat, naar dit beginsel, een groot gedeelte der wetenschap en, als gevolg daarvan, ook van het hooger onderwijs, aan de particuliere industrie vervallen moest. Ik voegde er bij, dat het mijn plicht was hem opmerkzaam te maken op wat in mijne wetenschap plaats had, en hem de middelen aan de hand te doen om gelijken tred met de beschaafde, naburige volkeren te kunnen houden; dat ik hem het daartoe noodige ter overweging aanbood, en dat ik mij bij voorbaat, zooals het een' ambtenaar betaamt, aan zijn besluit onderwierp, en dit »Sine ira et studio" deed; maar dat, in geval van weigering, ons wederzijdsch standpunt zou veranderen, en ik dan de verantwoordelijkheid ten opzichte der wetenschap van mijne schouders op de zijne zoude schuiven. Daarop nam ik afscheid. Ik moet bekennen, dat de man mijne uiterste beleefdheid met gelijke munt vergold; ja, hij begeleidde mij tot aan de deur, drukte mijne rechterhand tusschen zijne twee handen, en zeide, dat ik maar bij hem moest komen en dat ik ten allen tijde welkom zoude zijn.

Werkelijk kende hij later het Museum een paar maal een buitengewoon subsidie toe; wel niet zoo groot als dat wat zijne gunstelingen kregen, maar, naar men zeide, meer dan hij in den regel placht te geven. Ook keurde hij, nadat ik mij direct aan den Minister van Koloniën en den Gouverneur-Generaal van Ned. Indië gewend had, de besluiten dezer twee hooge Staatsambtenaren goed, om aan eenige, in Indië aanwezige, natuurkundigen wetenschappelijke reizen toe te vertrouwen. Maar personen, aan het Museum onder mijn toezicht geoefend, werden niet uitgezonden, en werd derhalve het doel niet in die mate bereikt, als het wetenschappelijk standpunt van het Museum eischte. THORBECKE heeft afwisselend, als minister of als afgevaardigde, den meest beslissenden invloed op de regeeringszaken uitgeoefend, en eerst na zijn' dood stortte zijne heerschappij, evenals die van wijlen ALEXANDER DEN GROOTE, inéen.

Hij werd zeer verschillend beoordeeld. Zijne partijgangers plaatsten hem in beroemdheid naast of zelfs boven SIR ROBERT PEEL; voor zijne tegenpartij was hij bijkans berucht. De meesten hebben hem alleen als Staatsman gekend. Voor hij zich aan de vormen van dien kring onderworpen had, was zijn aard veel ongegeneerder. Toen hij in 1830 als hoogleeraar van Gent naar Leiden beroepen werd, had hij hier slechts weinige vrienden en aanhangers. De menschen, steeds tot spotternij geneigd, maakten zich vroolijk over zijne lange, hoekige gestalte; de uitdrukking van zijn gelaat had veel van eene caricatuur; hij zelf was ontoegankelijk en stiet de lieden door zijn grof, professoraal, despotisch wezen voor het hoofd, terwijl hij aan zijn bandeloos oordeel vrije uiting gaf. Zoo noemde hij b. v. het Museum van Nat. Hist., »het apenhuis", het Herbarium den »Hooizolder", en op zijn college gaf hij onderstaande definitie van de eerste Kamer: »De eerste Kamer is de groote vuilnisbak, waarin men al het voor den Staat nutteloos geworden vuilnis werpt". Zijne beide vrienden stiet hij op eene hoogst beleedigende wijze van zich af. Wie hem niet huldigde, bestond in

zijne oogen niet. Hij verhief zich boven allen, duldde niemand naast zich, maar onder zich, wie slechts wilde. Ten gevolge daarvan, en door zijn gebrek aan menschenkennis, haalde hij dikwerf middelmatige lieden, ja zelfs gladde praters, aan en maakte zich degelijke lieden tot vijanden. Hij oefende zijn geheele leven lang de kunst uit, anderen te imponeeren, en het gelukte hem daardoor onwetende en zelfs vele knappe lieden aan zich te onderwerpen; hij verstond de kunst, de oplettendheid op zich te vestigen, en trad overal als een leermeester op. Behalve van de Rechten en misschien ook van de Philosophie, schijnt hij weinig begrip van de wetenschappen gehad te hebben *). Zijne borst was, om mij van eene oude uitdrukking te bedienen, driewerf met brons gestaald; hij verried door zijn gebarenspel nooit wat in zijn binnenste omging, en als een zijner aanhangers voor hem gevallen was, merkte deze het dikwijls eerst geruimen tijd later. Hij toonde in alles groote kalmte, was uitermate voorzichtig en buitengewoon langzaam. Zijne bevelen waren zoo nauwkeurig, dat het een waar genoegen was ze ten uitvoer te leggen; daarentegen waren zijne beloften te onbestemd voor eenige hoop op zekerheid. Tusschen de geleerden en hem hadden dikwerf botsingen plaats, o. a. met het Kon. Ned. Instituut te Amsterdam, die eens zoo hoog liepen, dat de leden van dit lichaam hun ontslag indienden. Ik deed dit niet, omdat de Koning, en niet de Minister de leden benoemt. Men zeide mij, wel is waar, dat het besluit

---

*) Toen ik eens aan een' feestdisch naast hem zat en het onderhoud uitsluitend tusschen ons beiden gevoerd werd, zette hij o. a. breedvoerig zijne beschouwingen omtrent de toekomst der natuurwetenschappen uiteen, en beweerde, dat deze alleen tot rijpheid konden komen, indien zij zich bij de philosophie van SCHUBERT uit München aansloten. Ik meende verkeerd verstaan te hebben, en ondervroeg hem nog eens. Hij bedoelde werkelijk SCHUBERT, den suikerzoeten Illuminaat, die trouwens ook Holland en Jeruzalem bezocht had, groote geleerdheid bezat, en een zeer beminnenswaardig man was. Maar SCHUBERT en de wetenschap! men oordeele zelf.

den Koning was opgedrongen, maar ik antwoordde: »men dwingt een' Koning niet". Dientengevolge werd ik voor een' ingekankerden Thorbeckiaan gehouden.

Hij was echter een hoogst rechtschapen en zedelijk man; hij had het Nederlandsche Staatsrecht en de Grondwet bestudeerd, zooals niemand anders, en zijn oordeel daaromtrent getuigde zoowel van diep inzicht als van groote gematigdheid. De studeerende jeugd rook instinctmatig den naderenden Nieuwen Tijd van het jaar 1848. Zij voelde, dat hij de man was, die geroepen was haar hem te gemoet te brengen, en zoo vormde zich om hem, met behulp van eenige zijner vroegere leerlingen, in zekeren zin eene eigene rechtsfaculteit.

De groote massa in de stad onttrok hem daarentegen hare sympathie, en toen hij afgevaardigde wenschte te worden, was het duidelijk, dat hij het vereischt getal stemmen in de verste verte niet op zich zou kunnen vereenigen. Thans wierp hij zich, achter de coulissen blijvende, door tusschenkomst zijner aanhangers, in de armen der geestelijkheid. Dit hielp! Maar liberalisme en priesterdom, welk een verbond! Het ging onzen Staatsman dan ook, zooals te vermoeden was. Hij werd door de geestelijkheid geëxploiteerd, en daarna door haar losgelaten.

Zoo heb ik dien man gekend, en met mij vele anderen. Zijne aanhangers verdedigden hem dikwijls met het oude gezegde: »waar veel licht is, is ook veel schaduw". Maar zulk een gezegde laat ik alleen gelden ten opzichte van een' Kardinaal de Richelieu met zijne verliefde malligheden; van een' Sully, die tot afwisseling danste en op zijn' ouden dag den opgeblazen gek speelde, maar niet ten opzichte van den geleerde, die slechts door het afwerpen van de alledaagsche, menschelijke zwakheden, nut van zijne studie trekken kan.

Ik moet thans eenige jaren teruggaan om eene der treurigste slagen te vermelden, die mijn' vader troffen. Dit was het verlies van zijne begaafde gade op den 2en December

van het jaar 1864. De slag was te gevoeliger, daar mijn vader, uit den aard zijner werkzaamheden, geheel en al onbekend was met huishoudelijke zaken, en steeds een slecht financier was geweest. Zoolang zijne vrouw leefde, had hij zich daarom nooit behoeven te bekommeren. Ten allen tijde was zijn huis gereed om vreemdelingen te ontvangen, en wanneer hij, zooals herhaaldelijk gebeurde, tegen tien of elf uur des morgens van uit het Museum een briefje naar de Vliet stuurde, dat hij om 12 uur een paar vreemdelingen, die bij hem op het Museum gekomen waren, voor de koffie zoude medebrengen, was zij op den bestemden tijd gekleed, en met een déjeuner gereed om die vreemdelingen te ontvangen en de honneurs van het huis waar te nemen. Het spreekt van zelf, dat die onbegrensde gastvrijheid nooit uit het ellendige traktement, dat mijn vader toenmaals genoot, kon bekostigd worden, maar hij had het een' geleerde zoo zeldzaam te beurt vallende geluk, met zijne werken geld te verdienen. Van zijne hand vond ik daaromtrent de navolgende aanteekeningen:

Behalve een jaarlijksch bedrag van circa ƒ200 voor anonieme verhandelingen in Duitsche tijdschriften ontving hij:

voor de Prijsvraag over het trekken van vogels	ƒ	300.—
» » » » den Koekoek . . .	»	150.—
» » Fauna Japonica, Honorarium 30 afl. à ƒ125	»	3750.—
voor 230 platen à ƒ15.— . . .	»	3450.—
» » Essai s.l. physionomie des serpents . .	»	800.—
» » Verhand. onzer Overzee. Bezitt. Honor.		
40 bladen à ƒ 25.—	»	1000.—
41 platen à ƒ 30.—	»	1230.—
» » Revue critique des oiseaux de l'Europe	»	300.—
» » Prijsvr. van Teyler over natuurk. teeken.	»	400.—
» » Diergaarde van Amsterdam	»	300.—
» » Loxiens, 53 platen à ƒ12.—	»	636.—
» » Zoogdieren, 23 platen à ƒ20.— . .	»	460.—
» » Bijdr. Zool.Gesellschaft, 20 pl. à ƒ25 —	»	575.—
Transporteeren	ƒ	13351.—

	Transport	*f* 13351.—
Honorarium		» 300.—
voor de Vogels van Nederland, 360 platen à *f* 4.—		» 1440.—
Tekst		» 400.—
» de Toerako's		» 1000.—
» Handboek der Dierkunde, platen		» 1000.—
» Tekst		» 1500.—
» Susemihl		» 110.—
» Abbildungen Amphibien 1831 1840		» 1942.—
	te zamen	*f* 21043.—

De verkoop van Auteurs exemplaren leverde hem op:

Fauna Japonica		*f* 400.—
2 Traité de Fauconnerie		» 150.—
3 Abbildungen		» 90.—
3 Essais s. l. phys. des Serpents		» 45.—
3 Abhandlungen		» 30.—
3 Revue critique		» 10.—
3 Loxiens		» 75.—
	Totaal	*f* 21843.—

Zoodat hij gemiddeld *f* 1000 's jaars bij zijn traktement verdiende. Desniettegenstaande had hij voortdurend met financiëele moeilijkheden te kampen, daar het leven gaandeweg duurder werd, zijne kinderen grooter werden, terwijl zijne positie niet verbeterde.

In 1869 hertrouwde hij met de behuwddochter van zijn' vriend Prof. VAN LITH DE JEUDE uit Utrecht, Mej. A. C. P. PFEIFFER, die hij reeds vroeger had leeren kennen (hij had zelfs in 1866 een' vogel naar haar Charitornis Albertinae genoemd); en door welk huwelijk hem een onbezorgde ouderdom werd gewaarborgd. Vrij van huiselijke beslommeringen, vatte hij een nieuw plan op om de nog zoo weinig bekende Westkust van Afrika te laten onderzoeken. Daarvoor boden zich twee personen aan. Zijn assistent de Heer BÜTTIKOFER, thans Conservator aan het Museum van Nat. Hist. en de Heer SALA,, een ervaren jager, die vroeger reeds een aantal jaren in tropische gewesten had doorgebracht. De onder-

neming had niet den gunstigen uitslag, dien SCHLEGEL er zich van had voorgesteld, hoofdzakelijk door de moeilijkheden, waarmede men op een onbekend terrein te worstelen heeft, als ook door den dood van den Heer SALA en de ziekte van den Heer BÜTTIKOFER, die eenen onmiddellijken terugkeer naar het vaderland vereischte. Zij kan echter, onder gunstige omstandigheden, goede resultaten opleveren, en de Heer BÜTTIKOFER heeft dan ook niet geaarzeld op eigen risico een' anderen reiziger, den Heer STAMPFLIE, naar Liberia te zenden.

Ik keer tot de laatste bladzijde der autobiographie mijns vaders terug, en wel tot den tijd toen E. SELENKA te Leiden kwam. »Ik denk aan dien tijd", zegt SCHLEGEL, met innig genoegen terug. Voor dien tijd was hij mij persoonlijk geheel onbekend, maar ik had slechts goeds van hem gelezen en gehoord. De gedachte, zulk eene frissche, jeugdige kracht buiten den Academischen kring te zien verflensen, en de steeds weder opkomende herinnering aan mijn eigen noodlot, bewogen mij hem als opvolger van J. VAN DER HOEVEN aan te bevelen. Hij heeft zich hier als mensch, als degelijk, kundig en geliefkoosd leeraar, ware vrienden verworven, en slechts ongaarne zagen wij hem weder ons midden verlaten *).

Tot zoover loopt de door mijn' vader geschreven autobiographie; de letters en het geschrift werden op het laatst, ten gevolge van zijn sterk afnemend gezichtsvermogen al reusachtiger, en de laatste bladen waren in plaats van met inkt of potlood, met teekenkrijt geschreven. Zooals de lezer echter zal bespeurd hebben, heeft hij de hoofdmomenten zijns levens alle opgeteekend en de omstandigheden, onder welke zijne vele geschriften ontstonden, voor het meerendeel vermeld. Uit een paar aanteekeningen, die ik vond, scheen hij ook van plan te zijn geweest eene schets van zijn eigen

---

*) Zooals bekend is, nam E. SELENKA een beroep als hoogleeraar naar Erlangen aan. Hij werd opgevolgd door den vroegeren Conservator aan 's Rijks Museum van het Nat. Historie, Dr. C. K. HOFFMANN.

karakter er bij te voegen, maar bovengenoemde omstandigheid schijnt hem aan de uitvoering van dit voornemen verhinderd te hebben. Dit is te meer te bejammeren, daar niemand beter in staat was daarover een onpartijdig oordeel te vellen dan de man die het »Nosce te ipsum" zijn geheele leven in practijk gebracht had. Ik zal trachten zoo onpartijdig mogelijk deze leemte nog aan te vullen. Zooals reeds uit de geschiedenis zijner eerste levensjaren genoegzaam blijkt, was mijn vader iemand van eene onvermoeide werkkracht, die door eene bijna onverstoorbare gezondheid gesteund werd *). Hij was doortastend, steeds werkzaam met den geest, zelfs op plaatsen van uitspanning; had eene fijne opmerkingsgave, die hem in staat stelde, in dingen, die een ander voorbijloopt, de merkwaardigste verschijnselen waar te nemen. Daarbij was hij echter onbuigzaam van geest, zooals hij reeds in zijne jeugd in den strijd met zijne leermeesters en zijn' vader getoond had, op vele punten eigenzinnig en moeilijk tot andere gedachten te brengen, hoewel hij voor een klaar betoog niet onvatbaar was, en dan de eerste was om zijne verkeerde meening te erkennen en te verwerpen.

Hij was een vriend van vroeg opstaan, zat meestal al om vijf uur aan zijne schrijftafel en had dan om 8 uur, zooals hij zich uitdrukte, reeds zooveel gewerkt, als een ander in één geheelen dag afgedaan had. Van daar, dat hij den tijd vond om niet alleen een groot aantal werken te schrijven, maar ook om elken zaterdag op de jacht te gaan †), de opvoeding en het onderwijs zijner kinderen geheel op zich

---

*) Hij had b. v. nooit hoofdpijn gehad, en was slechts éens in zijn leven, tusschen de jaren 1847 en 1848, bedenkelijk ziek: eene aandoening van het hart, waarvan zijn broeder F. SCHLEGEL hem totaal genas.

†) Voor hem bestond geen gesloten jachttijd; hij had de vergunning om, ten behoeve van het Museum, het geheele jaar door dieren te schieten. Ook de weg langs de spoorwegen was voor hem vrijgesteld.

te nemen, en de avonden aan het gezellig verkeer of aan de muziek te wijden. Hij werkte nooit des avonds laat; te 10 uren werden de boeken gesloten en te elf uren ging hij naar bed, waarin hij dan nog een half uurtje bleef lezen, meestal romanliteratuur, ten einde den gezonden slaap niet door hoofdbrekende lectuur te verjagen.

De redactie zijner werken had altijd mentaliter plaats. Hij schreef nooit een klad, maar alleen enkele, losse aanteekeningen, en eerst als hij het geheele werk in zijn hoofd kant en klaar had, schreef hij het currente calamo neder. Zoo herinner ik mij, dat hij zijn handboek der Dierkunde in acht weken geschreven heeft. Ten einde zelf klaarheid in zijne redactie te brengen, had hij de gewoonte om zijn werk bij stukken aan een vriend, aan éen zijner kinderen, ja zelfs aan de praeparateurs en andere beambten van het Museum te vertellen. Dit had den schijn alsof hij doceeren wilde, maar feitelijk diende deze mondelinge voodracht tot hetzelfde doel als een schriftelijk klad voor een' anderen geleerde, n.l. om mogelijke leemten te ontdekken, aan te vullen of te verbeteren.

Voor de in deze zijne gewoonte ingewijden, was het dikwerf kluchtig, het half onderdrukte gapen op te merken, dat de al te zware en rijkelijk toegediende wetenschappelijke kost bij de minder ontwikkelde toehoorders opwekte, en verweet ik hem wel eens in scherts, dat hij ten behoeve zijner wetenschap vivisectie op den mensch pleegde. Zucht om zich vooruit te dringen of te poseeren ontbrak hem geheel. Daarentegen was hij volstrekt niet onverschillig omtrent de goede meening, die de geleerde wereld van hem koesterde, en deed hem de benoeming tot lid eener wetenschappelijke instelling steeds genoegen. Hij wilde daartoe echter nooit de geringste moeite aanwenden, en meende, dat dergelijke bewijzen ongezocht moesten betoond worden. Zijn vriend, prins Bonaparte, wilde hem tot lid van het Instituut van Frankrijk laten benoemen. Maar, volgens de walgelijke, fransche methode, was het daarvoor noodzakelijk, dat hij zich per-

soonlijk in Parijs bij de leden van het Instituut kwam aanbevelen. »Venez faire vos visites", schreef CANINO, »et je vous garantis votre nomination". Maar tot zulk een' vernederenden stap was SCHLEGEL niet te bewegen. Toen de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Brussel hem tot lid. wenschte te benoemen, verlangde zij te voren eene lijst zijner werken. Hij wilde die echter niet geven en merkte op, dat hij thans (in 1857) als zoöloog bekend genoeg was om zich niet aan die formaliteit te storen, en in dit geval liever van het aangeboden lidmaatschap afzag. Eerst toen de toenmalige conservator Dr. JENTINK hem aanbood die lijst *) voor hem samen te stellen, stemde hij er in toe, op voorwaarde, dat die buiten zijne bemoeienis naar Brussel zoude gestuurd worden.

Men kan het, zeide hij wel eens, den koningen en vorsten niet kwalijk nemen, dat zij de verdienstelijke mannen van hun eigen land niet kennen en waardeeren, maar eene wetenschappelijke instelling heeft het excuus van onbekendheid niet, en moest niet op eene aanbeveling, een' »kruiwagen", wachten om dergelijke mannen een openbaar bewijs van waardeering te geven.

Van daar dan ook, dat hij aan vorstelijke bewijzen in den vorm van ridderorden geene waarde hechtte. Hij wist zeer goed, dat de meeste vorsten te weinig in de gelegenheid zijn om persoonlijk over wetenschappelijke verdiensten te kunnen oordeelen †), en dat dus een toegekend lintje

---

*) Men vindt deze zeer compleete lijst, die de Heer JENTINK zoo vriendelijk was mij af te staan, onder de Bijlagen.

†) Eene gunstige uitzondering hierop hebben ten allen tijde de Thüringische vorsten gemaakt, die zelf wetenschap en kunst beoefenden. Maar men leze b. v. eens de oorkonde waarbij Koning FREDERIK, WILLEM I van Pruisen de stichting der Berlijnsche Academie van Wetenschappen octrooieerde, om zich een begrip te vormen van het lage peil van wetenschappelijke kennis van dien vorst en zijne raadsmannen. Het was hem hoofdzakelijk daarom te doen, dat de geleerden hem van Kometen en dergelijke schrikinboezemende, hemelsche ver-

geen bewijs van hunne eigene waardeering is, maar alleen het gevolg van de aanbeveling van den eenen of anderen invloedrijken persoon. Het was dan ook waarschijnlijk op deze wijze, dat hem bij het 3e eeuwfeest der Leidsche Academie, het ridderkruis van den Nederlandschen leeuw werd thuis gezonden. In dit geval eerder eene bespotting *) dan een blijk van waardeering. Hij hechtte er dan ook niet de minste waarde aan; en toen kort daarop MILNE EDWARDS van den Jardin des plantes Leiden bezocht en van den merkwaardigen, dikbehaarden aap sprak, dien de zendeling DAVID in het met sneeuw bedekte hooggebergte van westelijk China ontdekt had, en waarvan SCHLEGEL gaarne een exemplaar voor het Leidsch Museum had gehad; toen hij, vernemende, dat mijn vader tot ridder benoemd was, hem daarmede gelukwenschte, antwoordde deze: »Comment! vous y attachez une pareille importance? Moi j'aimerais mieux avoir votre *singe* que mon *lion*". Getroffen door deze woordspeling, antwoordde MILNE EDWARDS, met de den Franschen eigenaardige gevatheid en hoffelijkheid, onmiddellijk »Vous l'aurez," en zond ook later het eenige, tweede exemplaar van den Rhinopithecus Roxellanae naar Leiden, waar hij thans in het Museum prijkt.

Ik moet thans een oogenblik stilstaan bij den strijd, dien

---

schijnselen het noodige voorspellen konden. En het is nog heden met de meeste Europeesche vorsten niet beter gesteld, en zal wel niet beter worden, zoolang in Europa het beginsel geldt, dat de vorst de eerste *soldaat* van zijn rijk moet zijn, en niet, als in China, de eerste *geleerde*.

*) Ridderkruizen, lidmaatschappen van geleerde genootschappen, doctorsbullen honoris causa van Universiteiten, hebben alleen waarde voor jonge geleerden, die, hoewel degelijk en kundig, den tijd nog niet hebben gehad om wereldberoemd te worden, ofschoon zij reeds in hunne eigene omgeving en onder hunne vakgenooten bekend of beroemd zijn. Zij dienen dan om het doornig pad der wetenschap en het nog doorniger pad eener broodwinning effener en gemakkelijker te maken. Aan een beroemd en gevestigd geleerde zulk eene »Auszeichnung" te verleenen is »Uilen naar Athene dragen".

Schlegel zijn geheele leven tegen de zoogenaamde leer van Darwin gevoerd heeft, en in welken strijd hij tot het laatste oogenblik, met het zwaard in de hand, is gevallen, met de woorden »òf ik heb niets geleerd, òf Darwin heeft nooit iets begrepen".

Mijn vader was een groot vereerder van Darwin, zoodat hij niet alleen aan mij, bij mijn vertrek naar China in 1857, maar veel later nog aan Büttikofer, toen deze naar Liberia vertrok, als ook aan Pollen op zijne reis naar Madagascar, Darwin's reizen als model mede gaf, waarnaar wij ons bij het waarnemen der natuur moesten gedragen. Geen wonder dus, dat toen Darwin met zijne theorie omtrent het ontstaan van soorten voor den dag kwam, ik weldra een vurig aanhanger dezer leer werd, daar zij mij toescheen het scheppingsproces veel te vereenvoudigen en verschillende, onbegrijpelijke factoren op te helderen.

Behoef ik te zeggen, dat ik, in 1872 uit Indië teruggekeerd, weldra met mijn' vader in strijd over deze kwestie geraakte, om ten laatste voor zijne overtuigende betogen te zwichten en weder eene illusie minder rijk te worden. A priori had hij geene bezwaren tegen de leer, en hij zeide mij herhaaldelijk, dat hij er zich bij zoude nederleggen wanneer men hem slechts een enkel geconstateerd bewijs van overgang in de *natuur*, waaruit zich weder eene constante species had ontwikkeld, kon voorleggen. Dat door toedoen van den mensch, zooals b. v. het geval is met de veefokkers en duivenkweekers, de eerste en eigenlijke leermeesters van Darwin, zulke species kunnen voortgebracht worden, viel niet te loochenen, maar hij ontkende ten sterkste, dat dit ooit in de vrije natuur, buiten inmenging van den mensch, plaats greep. Het groote verschil tusschen hem en de school van Darwin bestond in de opvatting der natuurverschijnselen. Hadden b. v. de moerasvogels, volgens de leer van Darwin, lange pooten gekregen door langzame ontwikkeling uit kortere pooten, naar mate de bodem moerassiger werd, zoo hadden, volgens mijn' vader, die vogels van den beginne

af aan zulke lange pooten bezeten, *omdat* zij in de moerassige plassen leven moesten. Maar de grootste reden van zijn antagonisme bestond in het gevaar, dat hij daarin, voornamelijk voor jonge lieden, zag, om zich uit de moeilijkheden eener bevredigende oplossing van het een of ander verschijnsel te redden door de gemakkelijke phrase »'t is een overgang", en omdat zich dikwerf nog geheel onrijpe jonge geleerden, in hunne verbeelding, dat door de DARWINsche leer alles thans klaar en duidelijk was, verstoutten tegen den grijzen natuuronderzoeker, wiens geheele leven eene aaneenschakeling van waarneming der natuur was geweest, met de eene of andere machtspreuk op te treden.

Ik herinner mij nog zeer goed hoe hij een dergelijk jong mensch, die eene zijner bedenkingen met een »Ja, ziet U, Professor! ik ben Darwiniaan" beantwoordde, met naar boven geschoven bril en verontwaardigde, komische woede toeriep: »Wat ben je? Darwiniaan ben je? Niks ben je!" De slordigheid, waarmede de verdedigers van de leer van DARWIN te werk gaan, kwam hem eveneens hoogst gevaarlijk voor. Zoo liet hij mij eene uitgaaf van DARWIN zien, waarin tot opheldedering der ontwikkelings-theorie van het tamme zwijn uit het everzwijn, twee houtsneedjes gevoegd waren, waarvan het eene, dat het everzwijn moest voorstellen, de gravure van den Sus javanicus was. Nog erger maakte het J. C. PRICHARD in zijne natuurlijke geschiedenis van den mensch. *)

Bij de beschrijving van het Japansche ras geeft deze eene gravure van een' Japanner tot verduidelijking zijner typische beschrijving. En wat was dit voor een Japanner? 't was het portret van den Chinees KO-TJING-DZIANG, een inboorling der provincie Canton uit Zuid-China, dien VON SIEBOLD naar Leiden gebracht had, en wiens portret hij in zijn Nippon-Archief had opgenomen. PRICHARD heeft dus met roekelooze

---

*) PRICHARD, Natural History of Man, 4th Ed, Vol. I, p. 234. „The figure from Siebold given below represents the most general form of the Japanese physionomy."

lichtzinnigheid, zonder den tekst te lezen, uit het Nippon-Archief het eerste het beste portret gecopieerd, en geeft dit in zijn leerboek als type van een' Japanner, terwijl het de type van een' Zuid-Chinees is. En dat dit geene onwillekeurige vergissing was, blijkt daaruit, dat de zelfde Chinees als koper-vignet buiten op den linnen band der Engelsche uitgaaf in gouddruk gestempeld staat. Die paar voorbeelden, waarvan SCHLEGEL echter honderden staaltjes bijeenverzameld had, kunnen dienen om den afkeer te doen begrijpen, dien een zoo nauwgezet en nauwkeurig waarnemer als mijn vader was, tegen de vertegenwoordigers en leeraars der nieuwe theorie moest koesteren. Ik geef ze tevens als waarschuwing voor jonge geleerden, ten einde hun in te prenten, niets op gezag van anderen aan te nemen, maar alles eerst zelf nauwkeurig te toetsen en te controleeren.

Want indien mannen als DARWIN en PRICHARD zulke onvergeeflijke vergissingen begaan, wat staat kan men dan maken op de beweringen van sterren der tweede of derde grootte?

SCHLEGEL was door de natuur met een stalen geheugen begiftigd. Wat hij eenmaal geleerd had, vergat hij nooit; en nog kort vóór zijn' dood vertelde mij COBET, dat hij op eene wandeling met hem verbaasd had gestaan, hoe goed hij nog in de klassieke literatuur t'huis was. Zijne voordracht was altijd duidelijk, piquant en boeiend, onverschillig welk onderwerp hij behandelde, en al verschilde men ook met hem in meening.

Hij hield niet alleen de vorderingen in zijne eigene wetenschap bij, maar ook die in de andere wetenschappen, en teekende b. v. omtrent de vergelijkende taalstudie aan: »Als angenehme Nebenbeschäftiging galt auch das vergleichende Sprachstndium, welchem ohnehin jetzt kein Gebildeter mehr ganz fremd sein darf. Schon in der Jugend wurde die Aufmerksamkeit auf dieses Fach gelenkt durch *Adelung's* Werke, die sich damals in vieler Hände befanden; ferner durch

dessen Nachfolger, den gelehrten *Vater*, der als ein geborener Altenburger ebenfalls viele Bewunderer in unserer gemeinschaftlichen Geburtsstadt hatte, obschon seine professorale Vornehmheit ihm in dem Wege stand, jene an sich zu ziehen. Der Zufall endlich, dass die Gebrüder SCHLEGEL, um dieses Fach so verdient, wenigstens Namensgenossen waren, erweckte meine Neugierde um der Entwickelung dieser Wissenschaft zu folgen, und die Liebe dazu erhielt noch nachhaltiger Nahrung als ein Mann wie *Kern*, der nicht nur der Sache Meister ist, sondern sie auch gern mittheilt und mitzutheilen versteht, in unserer Mitte gezogen wurde, und als einer meiner Söhne, der Sinolog G. SCHLEGEL, sich diesem Fache ausschliesslich gewidmet hatte".

Hij sprak en schreef dan ook de nieuwe talen met het meeste gemak en had, ten minste in zijne jeugd, de Saksische onwilligheid der tong om vreemde klanken uit te spreken, volkomen overwonnen. Toen hij eens in Altenburg, tegelijk met zijn' veel jongeren broeder FRANS, een bezoek bracht bij zijn' ouden leermeester in het Fransch, zeide deze: Ja, sähn se, lieber Hermann, Sie sind der Einzige, där das Franzeesische gut hat sprechen gelernnt. Da ist sie aber ihr Bruder, der hat sie das niemals erlernen können"; en zich tot laatstgenoemde wendende, zeide hij: »Sag einmal *Je*"; fluks antwoordde deze *Sche*, en had in het volgende oogenblik eene duchtige oorvijg van den verbolgen schoolmeester genoten.

Eerst in later leeftijd kwam »le naturel au galop" terug, en begon hij de Nederlandsche taal, die hij vroeger zeer zuiver gesproken had, weder met een Duitsch-Saksisch accent uit te spreken, en met Germanismen te doorspekken. Ik hoorde hem daarentegen, nog weinige maanden voor zijn' dood, met een' Engelschman zoo vloeiend Engelsch spreken, dat deze er over verstomd stond.

Het eenige waaraan men zijn' landaard herkennen kon, was de verwisseling van P en B, die trouwens in geheel Duitschland, maar vooral in Saksen, zeer gewoon is; en

maakten wij ons reeds als kinderen vroolijk over de »Zwemblaas" waarmede hij de toen bij de Heerepoort gelegen *Zwemplaats* aanduidde.

Omtrent zijne inwendige gemoedsaandoeningen was hij zeer gesloten; hij liet zich daarover zelden uit, al gevoelde hij ze ook diep. Toen men hem met het verlies zijner vrouw kwam condoleeren, bracht hij dadelijk het gesprek op andere onderwerpen, en wilde ook later nooit daaraan herinnerd worden. Heine zegt ergens *): »alle kräftige Menschen lieben das Leben", en zoo had ook Schlegel bij al zijne wijsbegeerte, eene, ik had haast geschreven, kinderachtige vrees voor den dood. Hij zelf zegt dit in zijne autobiographie bij gelegenheid van het grafschrift, dat hij voor Bonaparte gemaakt had, en dat hij hem niet toezond: »daar toch levenden niet gaarne aan den dood herinnerd worden †)".

Hij nam het mij zeer kwalijk toen ik hem bij mijne terugkomst uit Indië vertelde, dat een ouderlievend zoon in China geen beter bewijs zijner liefde jegens zijn' vader kon geven, dan hem nog bij zijn leven eene rijkversierde doodkist te vereeren, die de vader aan vrienden en bekenden als een blijk van de deugd zijns zoons vertoonen kon.

Tot het laatst van zijn leven sprak hij dan ook voortdurend van het nieuwe Museumgebouw, en hoe dit dan, als het gereed was, door hem zou ingericht worden; en toen ik hem herhaaldelijk, met het oog op zijn' hoogen leeftijd, aanmaande om zijn laatste werk te schrijven, scheepte hij mij steeds met een korzelig »Das hat noch Zeit" af. Toen hij er eindelijk mede begon, bracht hij het niet verder dan de tot inleiding dienende autobiographie. Het materiaal, dat hij voor dit werk verzameld had, bestaat uit meer dan zes dikke portefeuilles met losse aanteekeningen; maar zelfs een Schema van het werk ontbreekt; zoodat dit kostbaar materiaal nutte-

*) Reisebilder, Das Buch le Grand, kapittel III.

†) Zie boven blad. 49.

oos daar ligt, wijl hij slechts wist, waarvoor en in welken zin het gebruikt en verwerkt moest worden.

Dit krachtig en gezond gestel begon echter toen reeds langzaam te bezwijken. De wandelingen, die hij dagelijks met mij deed, en waarvoor ik hem opzettelijk van het Museum kwam halen, werden steeds meer en meer door hem bekort, en eindelijk geheel gestaakt en beperkt tot den gang naar en van het Museum. De dringendste vertoogen, niet aan die op zijn' leeftijd zoo gevaarlijke lichaamsvadzigheid toe te geven, bleven vruchteloos. Een diepe anthrax, die zich bij hem vertoonde, bracht Prof. ROSENSTEIN op het vermoeden van suikerziekte, die ook weldra, zoo al niet in hevige mate, toch aanwezig bleek te zijn. Tot eene ingrijpende kuur in het dieet was hij niet te bewegen en ging hij voort, zij het dan ook iets gematigder, suiker en suikerhoudende voedingsmiddelen te gebruiken.

»Zonder suiker kan de mensch niet bestaan" beweerde hij, en of ik hem al op het voorbeeld der Poolvolkeren wees, die uitsluitend van visch of vleesch leven en nooit suiker of suikerhoudend voedsel gebruiken; of ik hem al door eigen voorbeeld bewees, dat dit zeer goed kon, en als betoog daarvoor zes weken lang niets dan vleesch en eieren at en schoon water dronk, het was alles te vergeefs.

»De Eskimo's waren geheel anders georganiseerd dan wij, en een man in de kracht zijns levens kon dingen doen, die een grijsaard niet verdragen kon," was al het antwoord, dat hij daarop gaf. Ook het argument, dat hij geene voeding van de suiker had, daar deze toch niet in zijn organisme werd opgenomen en verbruikt, was niet bestand tegen zijn trek naar zoetigheden.

Zijne oogen, reeds verzwakt door den inspannenden arbeid bij het teekenen van honderden voorwerpen op steen, werden zoowel door zijne ziekte, als door een' bijkomenden katarakt ten laatste geheel onbruikbaar. Twee operatiën, aan die oogen gedaan, gaven geene gunstige resultaten, en ten laatste zag hij alleen nog maar zeer grove voorwerpen en die nog

onduidelijk. Zijne geestkracht bleef echter onverzwakt, en toen hij vreesde op straat ergens tegen aan te loopen, liet hij zich per rijtuig naar het Museum brengen, en zich daar door zijn' amanuensis voorlezen. Eindelijk scheen hij zelf in November 1883 te gevoelen, dat zijne levenskrachten hem begaven, en bleef hij thuis. Ik bezocht hem toen zoo dikwijls als ik, zonder vermoeden op te wekken alsof ik gevaar in zijn' toestand zag, doen kon. Hij bleef tot kort voor zijn' dood helder van hoofd, sprak over allerlei onderwerpen, maakte nog steeds plannen die, zoodra hij beter was, zouden uitgevoerd worden, en eerst weinige dagen voor zijn overlijden begon hij bij tusschenpoozen te ijlen, maar was dan zelfs nog altijd met dieren bezig. De ontbinding naderde echter nog spoediger dan zijne omgeving dit gedacht had, en eerst den 17en Januari des middags begreep ik dat de levensmachine afgesleten was. Hij overleed dan ook des avonds te half tien, zonder pijn of doodstrijd, en zonder nog één oogenblik sinds dien morgen het bewustzijn herkregen te hebben. Den 21en daaraanvolgende werd hij op het kerkhof bij de Groenesteeg begraven.

Met hem stierf een der laatste vertegenwoordigers van universeele geleerden, waaraan het begin onzer eeuw zoo rijk was, en die thans, door de tot het uiterst gedreven splitsing der wetenschappelijke vakken, niet meer schijnen gevormd te kunnen worden.

Voor de eer en den roem van ons vaderland, voor de zelfstandigheid en den bloei van het Museum van Natuurlijke Historie, en voor de nagedachtenis aan hem, die deze instelling maakte tot hetgeen zij thans is, de evenknie, zoo niet meer, der grootste Musea in Europa, hopen wij, dat zijn opvolger, Dr. Jentink, met krachtige hand de beginselen, waarop dat Museum gevestigd is, zal weten te handhaven en het zal verdedigen tegen elke poging tot eene samensmelting met de Academie, waardoor de krachtige bloei van het Museum slechts kan belemmerd, zoo niet geheel geknakt worden.

Leiden, September 1884.

G. Schlegel.

LIJST DER GESCHRIFTEN

VAN

HERMANN SCHLEGEL.

---

1. Verhandeling over een in het jaar 1826 aan de Noord-Hollandsche kust gestranden Vin-visch (1e kl. N. Verh. III v. h. Kon. Ned. Inst. 1826). Met 2 pl.
2. Erpetologische Notizen (Isis, 1827.)
3. Onderzoekingen van de speekselklieren der slangen met gegroefde tanden, in vergelijking met die der giftige en niet-giftige. Met 1 pl. (Bijdr. t. d. Natuurk. Wet. 1827).
4. Verhandeling ter beantwoording der vrage: Daar er nog veel duisterheid en verschil van gevoelen plaats heeft omtrent de gewesten waarheen zich de bij ons bekend geworden trekvogels begeven, verlangt de Maatschappij bijeengebracht te zien, al hetgeen daaromtrent door ondervinding of door verhalen van wel geloofwaardige schrijvers is bekend geworden. (Bekroond door de Holl. Maatsch. der Wet. te Haarlem, den 17 Mei 1828).
5. Untersuchungen der Speicheldrüsen bei den Schlangen mit gefurchten Zähnen in Vergleich mit denen der giftlosen und giftigen (Nov. Act. acad. Leop. XIV 1) Met 1 pl. Bonn 1828.
6. Verhandeling ter beantwoording der vrage: »Geeft de onleedkundige en physiologische kennis van het maaksel van den Koekoek of de leefwijze van dezen vogel eenige

gronden aan de hand, om te verklaren, welke de reden zij, dat deze vogel geen nest maakt, en zijne eieren niet zelf uitbroeit? Zoo neen, welke is dan de oorzaak van dit merkwaardig verschijnsel?" (Bekroond door de Holl. Maatsch. der Wet. te Haarlem, den 22 Mei 1830). Met 1 pl.

7. (Met C. J. Temminck) Siebold. Fauna Japonica 1833—1846. Saurii, batrachii, pisces, aves et mammalia.
8. Monographie van het geslacht Zonurus, met 1 pl. (Tijds. v. Nat. Gesch. en phys. I 1834).
9. Beschreibung von Zonurus microlepidotus Cuv. etc. (Archiv f. Naturgesch. II 1836).
10. (Met anderen.) Bruchstücke zu einer Fauna der Berberei 1841 (3e deel van Mor. Wagner's Reizen in der Regentschaft Algier in den J. 1836 – 38.
11. Abbildungen neuer oder unvollständig bekannten Amphibien, nach der Natur oder dem Leben entworfen, herausgegeben und mit einem erläut. Texte begleitet. 50 pl. 11 bl. tekst. Düsseldorf 1837—44.
12. Essai sur la physionomie des Serpents. Met atlas van 21 pl., 3 kaarten en 1 tableau, 2 vol. 1837.
13. Essay on the physionomy of serpents, met 2 pl en 1 kaart 1844.
14. Bemerkungen auf einem Ausflug nach Paris im Jahre 1835 (Altenburg 1837, Exped. des Eremiten (Fr Gleich).
15. Opmerkingen over Parijs, Leiden 1839.
16. Over de neusgaten bij Sula (Tijds. v. nat. gesch. en phys. VI 1839).
17. (Met von Gergens) J. C. en E. Süsemihl. Abbildungen der Vögel Europa's. 1839—45.
18. (Met S. Müller). Verhandelingen over de natuurl. gesch. der Nederl. Overzeesche bezittingen door de leden der Natuurk. Commissie i. O.-I. en andere schrijvers 1840—45. Zoölogie: gewervelde dieren. Met gekl. platen (29 Monographieën).
19. Description d'une nouvelle espèce du genre Trigono-

cephalus (T. Lansbergii) Met 1 pl. (Magazin de Zoologie, 1841.

20. Abhandlungen aus dem Gebiete der Zoologie und Vergleichende Anatomie; I, Beiträge zur Charakteristik der Cetaceen, met 6 pl. II, weitere Beiträge zur Naturgesch. der Cetaceen. III, Beschreibung einiger neuen grossen Edelfalken aus Europa und den nördl. Afrika, met 5 pl. Leiden 1841—43.
21. (Met C. J. Temminck). Histoire naturelle des oiseaux Aflv. 1—8, 1841—43. Toen gestaakt.
22. De diergaarde en het museum van het genootschap Natura Artis Magistra te Amsterdam, in afbeeldingen voorgesteld en beschreven. Amsterdam 1842. Westerman.
23. Uittreksel van: »Beskivelse of nogle nye Slangearter, ved. J. Th. Reinhardt. Kjöbnhavn 1843". Leiden 25 Sept. 1843.
24. Development and propagation of serpents (Annals of nat. hist. XIII. 1844).
25. Fables and prejudices regarding serpents (Edinb. new Phil. Journ. vol. 36, 1844).
26. Kritische Uebersicht der Europäischen Vögel, en: Revue critique des oiseaux d'Europe. Leiden 1844. (Fransche en Duitsche tekst.)
27. (Met Verster van Wulverhorst). Traité de Fauconnerie, met 17 zwarte en gekl. pl. Imp. folio. Leiden 1844—53.
28. Bijdragen tot de Dierkunde 1848—1854, bevattende de volgende Monographieën :
    28. Over eene nieuwe soort van duif van de kust van Guinea. *Columba* (Peristera) *puella*, met 1 pl.
    29. Observations sur le Sous-genre des Pouillots (Ficedula) et notamment sur le Pouillot lusciniole, *Sylvia* (Ficedula) *polyglotta* de Vieillot.
    30. Description d'une nouvelle espèce du genre Eryx, *Eryx Reinhardtii*, met 1 pl.
    31. Description de plusieurs espèces nouvelles du genre Lophyrus, met 3 pl.

32. Beschrijving eener nieuwe soort van visschen, *Polynemus multifilis*, met 1 pl.
33. Over twee nieuwe soorten van visschen, *Anphacanthus vulpinus* en *puellus* met 1 pl.
34. Beschrijving eener nieuwe soort van visschen, *Peristedion laticeps*, met 1 pl.
35. Notice sur le genre Corvus, met 3 pl. waarvan eene 4-dubbel.
36. Description de la Pie aux Ailes brunes, *Pica pyrrhoptera*, met 1 pl.

37. Over Elaps Jamesonii (Verslag. v. h. Zoöl. Gen. te Amsterdam, 1848.
38. Verhand. uitgeg. d. TEYLERS 3e Genootschap XXVste stuk, bevattende een antwoord op de vraag: »Welke vereischten eene natuurkundige teekening moet hebben, om zoowel den natuurkundige als den kunstkenner te voldoen" (In 1847 door het Genootschap bekroond). Met 16 afb. 1849.
39. (Met C. L. BONAPARTE) Monographie der Loxiens. Met 54 pl. Leiden en Düsseldorf 1850.
40. Description of a new genus of Batrachians from Swan-river, *Myobatrachus*. (Proc. Zool. Soc. 1850). Uittreksel uit een' brief aan J. E. GRAY.
41. Naamlijst der tot heden (April 1852) in de Nederlanden in den wilden staat waargenomen vogels. (Bouwstoff. v. eene fauna v. Nederl. bijeenverzameld door J. A. HERKLOTS.
42. Ueber das Entstehn des volkommenen Kleides der Vögel durch Verfärben und Wachsen der Federn, unabhängig von der Mauser. Sendschreiben an die am 6 Julius 1852 zu Altenburg versammelten Naturforscher. Leiden 28 Juni 1852 (Naumannia II 1852).
43. Nederlandsch Tijdschrift voor Jagtkunde 1852—54.
44. Ueber die Saat- und weisstirnigen Gänse (Anser segetum, A. albifrons et conspecies) Naumannia 1853. Kon. Acad. v. Wet. te Amsterdam 1855.

45. Over den groei en de kleurveranderingen der vederen van de vogels (Versl. en Med. Kon. Ac. v. Wet. VI. 1857.
46. Aanteekening over de plaatsing der Muisvogels (Colius) en Musophaga in het natuurlijk stelsel (Versl. en Med. Kon. Acad. v. Wet. I, 1853.
47. Aanteekeningen over den invloed van het water op de kleuren van sommige vogels (Versl. en Med. Kon. Ac. v. Wet. I, 1850 (volgens aanteekening van SCHLEGEL in 1857).
48. Over de struisachtige Vogels (Album d. Natuur 1854).
49. Note sur le Mosasaurus (Compt. rend. Acad. sc. Paris XXXIX, 1854).
50. Ook een woordje over den Dodo (Didus ineptus) en zijne verwanten. (Versl. en Med. Kon. Acad. v. Wet. II, 1854) met pl.
51. De wolf onder de schapen (Jaarboekje van Natura Artis Magistra 1854.)
52. De zoogdieren geschetst. Eene handleiding voor het onderwijs en tevens bestemd voor de bezoekers van diergaarden en Musea. Met 219 houtsnee-afbeeld. Amst. 1854.
53. De vogels van Nederland beschreven en afgebeeld; met 362 pl. Leiden 1854—58, 2 dln.
54. Verzeichnis der mir bekannten Arten von Falken. (Naumannia 1855).
55. Ueber Altum's Schwan (Naumaunia 1855) met pl.
56. Ueber meine Verfärbungstheorie (Naumannia 1855).
57. Over eenige nieuwe soorten van vergiftige slangen van de Goudkust (Versl. en Med. Kon. Acad. v. Wet. III. 1855).
58. Sendschreiben an die 6 Julius 1855 in Braunschweig versammelten Ornithologen (6 Verhandelingen.)
59. De Moeflons, met 1 pl. (Jaarboekje N. A. M. 1856.)
60. De Reuzen-Kengoeroes, met 1 pl. (Jaarboekje N. A. M. 1856.)

61. De slangen-galerij, met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1856).
62. Handleiding tot de beoefening der dierkunde (Natuurk. leercursus ten gebruike der Kon. Akademie voor de zee- en landmacht) 2 dl. met atlas. Breda 1857.
63. De Beden of Egyptische steenbok (Jaarb. N A. M. 1857).
64. Over eenige uitgestorven reusachtige vogels van de Mascarenhas-eilanden (een tegenhanger tot zijne geschiedenis der dodo's); met 1 pl. (Versl. en Med. Kon. Acad. d. Wet. VII, 1858).
65. De barbarijsche Hert-Antiloop, met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1858).
66. De brilbeer (*Ursus ornatus*) met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1858).
67. Over eenige in Nederland waargenomen vreemde vogelsoorten, met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1860).
68. (Met G. F. WESTERMAN). De Toerako's afgebeeld en beschreven Uitgegeven door het K. Z. G. Natura Artis Magistra 1860 (Niet in den handel).
69. Natuurlijke Historie van Nederland. De dieren van Nederland. Gewervelde Dieren. Zoogdieren, Vogels, Kruipende dieren en Visschen, met 20, 53, 11 en 21 pl. 1860—1862.
70. Bijdrage tot de geschiedenis van de olifanten, voornamelijk van *Elephas Sumatranus* (Versl. en Med. Kon. Ac. v. Wet. XII, 1861).
71. Eenige woorden over de zwarte Kakatoe's en de Paradijsvogels, met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1861).
72. De Maleo (*Megacephalon Maleo*) met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1862).
73. De Kasuaris met één lel (*Casuaris uniappendiculatus*) met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1862).
74. Muséum d'histoire naturelle des Pays-Bas. Revue méthodique et critique des collections déposées dans cet établissement I—VII, 1862—76; contenant la revue monographique des Buceros, Bucco, Cuculi, Coraces, Oiseaux de Proie, Psitta, Merops, Alcedines, Pitta, Co-

lumbae, Struthiones, Cursores, Scolopaces, Ralli, Ciconiae, Ardeae, Ibis, Anseres, Procellariae, Lari, Sternae, Pelicani, Urinatores et Simiae.

75. De dierentuin van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap »Natura Artis Magistra" te Amsterdam 1863—73 met 289 afb.

76. De vogels van Nederl.-Indië beschreven en afgebeeld: Pitta, 6 pl. met 28 afb. 1863; IJsvogels, 16 pl. met 69 afb. 1866; Valkvogels, 28 pl. met 111 afb. 1866. Haarlem, KRUSEMAN.

77. Over de orgelvogels, met 1 pl. (Jaarb. N. A M. 1863).

78. Nederlandsch Tijdschrift voor de Dierkunde 1863—66 Bijdrage tot de kennis van het geslacht Beo (Gracula) met 1 pl.

79. Notice sur les écureuils à ventre rouge et à flancs rayés de l'Archipel Indien, met 2 pl. (1863).

80. Description d'une espèce nouvelle de Calao (Buceros Nagtglasii) met 1 pl. (1863).

81. Notice sur trois espèces inédites de pigeons du genre *Ptilopus*, met 1 pl. (1863).

82. Observations sur les Colombars, voisins des Treron aromatica et vernans (1863).

83. Description d'une espèce nouvelle de Calao, *Buceros pulchrirostris*, met 1 pl. (1863).

84. Description d'une espèce nouvelle de Faucon, *Falco Bosschii*, met 1 pl. (1863).

85. Description de deux espèces inédites d'Autour du sous-genre Herpetotheres, met 1 pl. (1863).

86. Notice sur une espèce nouvelle d'Oiseaux de Paradis, *Paradisea calva* (1865).

87. Sur un conspecies du Faisan doré, *Phasianus pictus obscurus* (1865).

88. Notice sur l'Astur macrourus (1865).

89. Description d'un oiseau remarquable et inconun des naturalistes, *Charitornis Albertinae*, met 1 pl. (1866).

90. Contributions à la Faune de Madagascar et des îles

avoisinantes, d'après les découvertes et observations de MM. François Pollen, et M. D. C. van Dam (1866).

91. Notice sur les espèces du genre Megapodius habitant l'Archipel Indien (1866).
92. Notice sur le sous-genre Chalcophaps (1866).
93. Notice sur le sous-genre Tanysiptera (1866).
94. Notice sur les Cacatous blancs à huppe jaune (1866).
95. Notice sur les Nisus undiliventer et badius (1866).
96. De groote Podargus (*Podargus humeralis*) en de Uilgeitenmelker (*Pod. Novae-Hollandiae*) met 2 pl. (Jaarboekje N. A. M. 1864).
97. De knevelspreeuw (*Lamprotornis Novae-Zeelandiae*) met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1865).
98. Het Baardwijn (Sus barbatus), met 1 pl. (Jaarb. N. A. M 1865.
99. Observations zoologiques I, II et III (Ned. Tijds. v. de Dierkunde III, 1866.)
100. Letter addressed to P. L. Sclater respecting Casuaris uniappendiculatus (Proc. Zool. Soc. 1866).
101. Communication on Mammals and Birds collected in Madagascar (Proc. Zool. Soc. 1866).
102. De Crossoptilon Mantchuricum met 1 pl (Jaarboekje N. A. M 1867).
103. De zwarthals-zwaan (*Cygnus nigricollis* Stephens), met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1867).
104. Het rund der Soenda-eilanden (*Bos Sondaicus*), met 1 pl. (Jaarb, N. A. M. 1868).
105. (Met François P. L. Pollen). Recherches sur la faune de Madagascar. (Zoogdieren en Vogels). Leiden 1868. Met gekl. pl.
106. De groote neushoornvogel van Celebes (*Buceros cassidix*) met 1 pl (Jaarb. N. A. M. 1868.)
107. Het gevlamde faisant-hoen (*Euplocomus Viellotti*) met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1869).
108. Het aardvarken (*Ocycteropus capensis*) met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1870).

109. Het waterzwijn (*Hydrochoerus capybara*), met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1870).
110. De Satijnvogel (*Philorhynchus holosericeus*) met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1872.
111. De witte kraanvogel (*Grus leucogeranus*) met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1872).
112. Observations zoologiques IV et V (Ned. Tijds v. d. Dierk. IV, 1873).
113. De Coscoroba (*Anas coscoroba*) met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1873).
114. De Hemippus (*Equus hemippus*, Is. Geoffr.), met 1 pl. (Jaarb. N. A. M. 1873.)
115. Notes from the Leyden Museum I, 1879, bevattende: mededeelingen over:

Paradoxurus Musschenbroekii.

116. Nisus rufitorques and Nisus poliocephalus.
117. On strix inexpectata.
118. On a new species of cuckoo from Madagascar.
119. On Strix tenebricosa arfaki.
120. On a new species of Treron from the island of Soemba (Sandalwood).
121. On Artamia bernieri.
122. On an undescribed species of Ardea (Ardea Lansbergii).
123. On Hypherpes Corallirostris, Newton.
124. On Talegullus pyrrhopigius.
125. On Gallinula Frankii.

Notes from the Leyden Museum II, 1880.

126. Hapalemur simus.
127. On Dasyurus albopuuctatus.
128. On *Lepus Salac*, a new African hare.
129. On an anomalous species of hare discovered in the isle of Sumatra, *Lepus Netscheri.*
130. On an undescribed species of blacklegged Megapode, *Megapodius sanghirensis.*

131. On an undescribed bird of the Timalia-group, *Malia grata.*
Notes from the Leyden Museum III, 1881.
132. On the winternest of the Dwarf-mouse, *Mus minutus.*
133. On the zoological researsches in West-africa.

134. Entwurf eines neuen Gebäudes für die Universität zu Leiden. Met platte gronden en vijf pl. Leiden 1881.

Met de 29 monographieën in de Verh. o. d. Nat. Gesch. der Nederl. Overz. bezittingen, te zamen 163 grootere en kleinere werken bedragende.

HERMANN SCHLEGEL

WERD OP DE DAARBIJ GENOEMDE DATA LID VAN DE NAVOLGENDE GENOOTSCHAPPEN.

---

3 Mei	1825.	Corr. lid van de Naturforschende Gesellschaft des Osterlandes (Altenburg).
12 Sept.	1826.	Lid van de Naturforschende Gesellschaft te Leipzig.
5 Maart	1828.	Corr. lid van het Genootschap ter bevordering van Nat. Historie te Groningen.
6 Juni	1832.	Lid van het Prov. Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
24 Juni	1833.	Lid van de Naturforschende Gesellschaft te Halle.
15 Sept.	1834.	Lid van de Societas Caesarea Naturae Curiosorum Mosquensia.
14 Mei	1836.	Corr. lid van de Senckenbergische Naturforschende Gesellschaft te Frankfurt a/M.
29 Maart	1837.	Corr. lid van het Bataafsch Genootschap te Rotterdam.
18 Mei	1839.	Lid van de Holl. Maats. der Wetenschappen te Haarlem.
3 Feb.	1840.	Eerelid van Natura Artis Magistra te Amsterdam.
11 Maart	1842.	Corr. lid van de Reinische Naturforschende Gesellschaft.
18 Maart	1842.	Corr. lid van de Naturforschende Gesellschaft te Basel.

24 Juli	1842.	Corr. lid. van de Academie van Wetenschappen te Turijn.
30 Dec.	1846.	Corr. lid van het Naturwissenschaftl. Verein te Haarburg.
3 Mei	1847.	Corr. lid van het Kon. Ned. Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en schoone Kunsten te Amsterdam.
22 Dec.	1851.	Corr. lid van de Société royale des Sciences te Luik.
11 Feb.	1853.	Corr. lid van de Natuurk. Vereeniging in N.-I.
23 Feb.	1855.	Lid van de Kon. Acad. v. Wetenschappen te Amsterdam.
10 Dec.	1857.	Lid van de Koninklijke Academie te Brussel.
27 Nov.	1858.	Eerelid van de Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur te Breslau.
8 Feb.	1859.	Lid van de Zoological Society te Londen.
25 April	1860.	Lid van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Middelburg.
1 Mei	1862.	Buitenlandsch lid van de Societas Linneana Londinensis.
16 Mei	1863.	Eerelid van de Zoologische Gesellschaft te Hamburg (met medaille).
23 Nov.	1865.	Corr. lid der Kon. Academie van Wetenschappen te Berlijn.
20 Juli	1867.	Eerelid van de Rotterdamsche Diergaarde.
?		Lid van de Deutsche Ornithologische Gesellschaft.
?		Corr. lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.